नगर शिक्षा योजना

२०७६/०७७ - २०८०/०८१

बुटवल

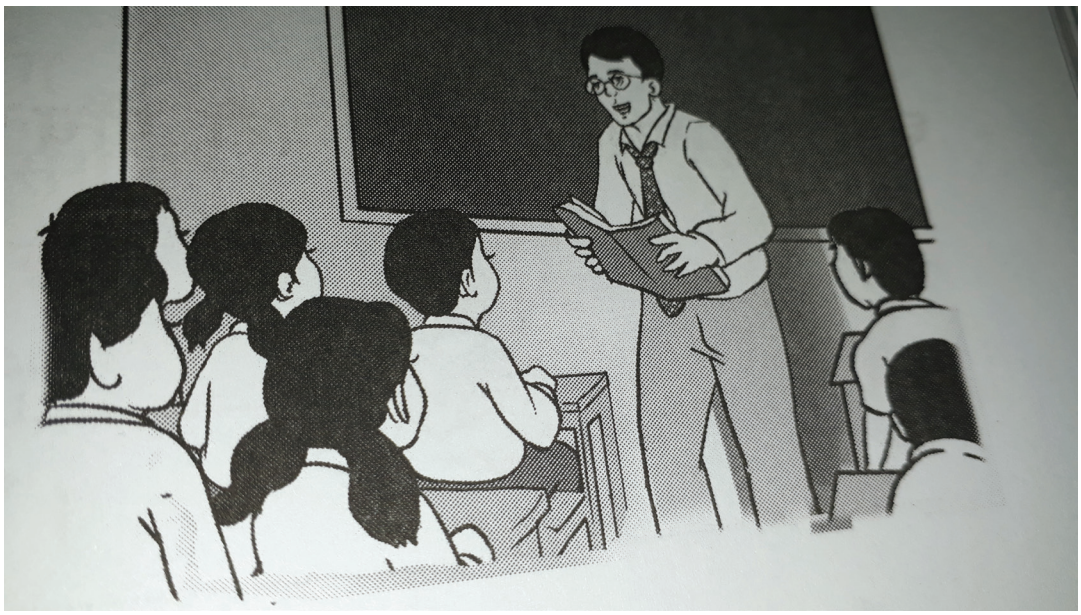

बुटवल उप-महानगरपालिका
बुटवल, रूपन्देही
५ नं. प्रदेश

Phone : ०७१-५४०११२,५४००३५,५४४७०१
E-mail : butwalmun_btw@wlink
Website: www.butwalmun.gov.np
Fax: +0977-71-541283

ACRONYMS

SEE : Secondary Education Examination

SLCE : School Leaving Certificate Examination

SMC : School Management Committee

PTA : Parent Teachers Association

ECDC : Early Child Development Center

CTEVT: Council for Technical Education and Vocational Training

GER: Gross Enrolment Rate

NER: Net Enrolment Rate

SIP: School Impovement Plan

NA: Not Available

CLC: Community Learing Centre

SSDP: Secondary School Development Programme/ Project

सासिके : सामुदायिक सिकाइ केन्द्र

भूमिका

नेपालको संविधान २०७२ ले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति सुशासन, विकास र समृद्धिको आकाङ्क्षा गरे अनुसार शिक्षालाई वैज्ञानिक प्राविधिक, व्यवसायिक, सिपमूलक, रोजगार मूलक एवम् जनमुखि बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवंम् राष्ट्रिय हित प्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्न शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँच योग्य वनाई क्रमश निःशुल्क बनाउने राज्यको नीति बमोजिम प्रत्येक नागरिकलाई आधार भूत शिक्षाको पहुँचको लागि सो तह सम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ भनि मौलिक हकको व्यवस्था गरिएको छ।

संविधानको अनुसुची ८ ले स्थानीय तहको अधिकार सूचिको क्रम संख्या (८) मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र परेको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११(ज) अनुसार आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको २३ वटा आधिकार गाउँपालिका तथा नगर पालिकालाई प्रदान गरेको शिक्षाको सन्दर्भमा संविधान र कानुनले अङ्गिकार गरेको व्यवहारलाई आत्मसात गर्दै "सवल आर्थिक केन्द्र, समुन्नत बुटवल" को माध्यमबाट "सुखी बुटवलवासी र समृद्ध बुटवल" को परि कल्पनालाई साकार पार्न शैक्षिक पहुँच र व्यवस्थालाई अग्रस्थानमा राख्न जरूरी देखिएको छ।

सन १९७० देखि राष्ट्रियस्तरमा तयार गरिएको योजनाले स्थानीय तहका सवै आवश्यकता परिपूर्ति गर्न कठिनाई भै रहेको अवस्थामा वि.सं. २०५७ सालदेखि शिक्षालाई बिकेन्द्रीत योजनाको रूपमा निमार्ण गर्न शुरूवात गरेसंगै स्थानीय तहमा गाउँ शिक्षा योजना, नगर शिक्षा योजना, जिल्ला शिक्षा योजनाको माध्यमद्वारा स्थानीय जनसमुदाय र सरोकारवाला पक्षको संलग्नतामा जिल्ला शिक्षा योजना, गाउँ तथा नगर शिक्षा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनको जमर्को गरेको देखिन्छ। यस सन्दर्भमा रूपन्देही जिल्लाको बुटवल उप-महानगरपालिकाले पनि नगर शिक्षा योजना, विद्यालय सुधार योजना, विद्यालय शिक्षाको संर चना, शिक्षाको गुणस्तर, कार्यान्वयन तथा कार्यसम्पादनको जिम्मेवारी जस्ता विषयमा सुधारका रणनीतिहरू मार्फत् विद्यालय बाहिर रहेको बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षाको माध्यमवाट शिक्षाको गुणस्तरीय पहुँच पुऱ्याउन, सक्षमता र सेवा प्रवाहको अवस्थालाई प्रभावकारी बनाई सबै बालबालिकालाई सिकाईका सबै अवसरहरू प्रत्याभूति दिनका लागि यो नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्ने पहिलो प्रयास गरि एको छ।

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा देखिएको वर्तमान शिक्षाको व्यवस्थापन र गुणस्तरीयताको चुनौ तिहरूलाई सामना गर्दै विकसित भइरहेको नयाँ-नयाँ प्रविधि र ज्ञानविज्ञानको क्षेत्रलाई समेट्दै सम्पूर्ण बालबालिका, युवा तथा जेष्ठ नागरिकहरूको समेत मैलिक आधिकारको संरक्षण गर्दै उनीहरूलाई सहज सुलभ, सरल तथा आवश्यकता अनुसार शिक्षा प्रदान गर्न कै लागि २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको पञ्चवर्षीय शिक्षा योजना सरोकारवाला पक्षको सहभागीतामा तयार पारिएको छ। नगरपालिकाभित्रका शै क्षिक मुद्दा तथा चुनौतिहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा समाधान गर्नका निमित्त प्रदेश तथा यस नगरपालिका सम्बद्ध जनप्रतिनिधि, वडा शिक्षा समिति, विद्यालयहरू, प्राविधिक तथा सीपमूलक शिक्षण संस्थाहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक, शिक्षक, अन्य सम्वद्ध शैक्षिक संस्थाहरूको अन्तरक्रिया, छलफल सम्पन्न गरी योजनाको निर्माणमा प्राथमिकता प्रदान गरिएको छ। पहिलो अनुभवमा नै योजना निमार्ण गर्नु जटिल एवं चुनौतीपूर्ण कार्य भएको छ तापनि यो योजना निर्माणमा योजना निर्माण कार्यदलको काम अत्यन्तै प्रंशंसनीय रहेको छ। यस कार्यमा निरन्तर तथा अहोरात्र खटिनु भएका शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलका संयोजक एवं पूर्व प्रधानाध्यापक श्री छवि नेपाल, पूर्व उपसचिव द्वय श्री डवल वि.सि., श्री हेम

बहादुर क्षेत्री (पछाई), सामुदायिक विद्यालयका तर्फबाट प्रधानाध्यापक श्री गोविन्द ज्ञवाली, शिक्षा पत्रकार एवं बुटवल टुडे दैनिकका सम्पादक श्री कृष्ण मल्ल, संस्थागत विद्यालयको तर्फबाट प्राचार्य श्री कुलराज शर्मा, यस बुटवल उपमहानगरपालिका तत्कालीन शैक्षिक विकास महाशाखा प्रमुख उपसचिवज्यूहरू साथै कर्मचारी साथीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। यसका साथै यस कार्यमा सहयोग गर्नुहुने उप-प्रमुखज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू, सामाजिक विकास समितिका संयोजकज्यू, सबै वडाका वडा अध्यक्ष लगायत जनप्रतिनिधिज्यूहरू लगायत सम्पूर्ण सरोकारवाहरूलाई स्मरण गर्न चाहन्छु । यस योजना कार्यान्वयनमा शिक्षाको गुणस्तरलाई उच्च प्राथमिकता दिँदै अनुगमन, मूल्याङ्कन र सक्षम व्यवस्थापनद्वारा यसको लक्ष्य र उद्देश्यहरू पूरा गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु।

शिवराज सुवेदी

नगर प्रमुख

सारांश

५ नं. प्रदेश, रूपन्देही जिल्ला बुटवल उपमहानगरपालिकाको द्रुततर शिक्षाको उन्नति र विकासको लागि तयार पारिएको प्रस्तुत नगर शिक्षा योजनाले मुलुकमा भएको राजनैतिक परिवर्तन पछि नेपालको संविधानमा शिक्षाको सन्दर्भमा बोलिएको तथा लेखिएको अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको मूल मर्मलाई समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

नेपालको संविधान, संघीय शिक्षा ऐन, नगर शिक्षा ऐन एवं केन्द्रियस्तरमा भएका आयोगहरूका प्रतिवेदन र नगर गुरूयोजनालाई समेत आधार लिइएको छ। बदलिंदो परिवर्तन तथा परिस्थितिलाई मध्य नजर गर्दै शिक्षामा समयानुकूल परिवर्तन गर्न जरूरी छ भनि विद्यालय तहको संरचनामा भएको परिवर्तन एवं आन्तरिक सुशासन, सुधार एवं दक्षतामा अभिवृद्धि गरी गुणात्मक परिवर्तनका कार्यक्रमहरू ल्याइएका छन्। नगर शिक्षाको सन्दर्भमा प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षामा प्राविधिक तथा व्यवसायिक र अनौपचारिक शिक्षालाई जिवनपर्यन्त एवं सीपमूलक तथा प्रविधिमैत्री बनाउने गरी यो जना तय गरिएको छ।

सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमको पहिलो कम्पोनेन्टमा प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम सामुदायिक विद्यालयहरूबाट र समुदायमा आधारित बालविकास कन्द्रका सहयोगी कार्यकर्ताबाट समेत प्रारम्भिक बाल शिक्षा दिने कार्य भएको छ। सो वाहेक ४ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई पनि संस्थागत विद्यालयहरूले प्रि नर्सरी, नर्सरी, एल.के.जी. र यु.के.जी. समेतका कक्षाहरू सञ्चालन गरी मन्टेश्वरी तथा तालिम प्राप्त शिक्षक ताथ सहयोगी कार्यकर्ता बाल शिक्षकहरूबाट समेत बालविकास केन्द्र सञ्चालन गरी बालबालिकाहरूलाई कक्षा एकमा भर्ना गर्न गराउन सकेमा शिक्षाको जग अझ बलियो हुनेछ।

निःशुल्क तथा अनिवार्य गरिएको आधारभूत शिक्षालाई अझ बढी व्यवस्थित गरी तथ्य र तथ्याङ्कको आधारमा ५ वर्षभित्र सवै उमेरका वालवालिकालाई आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा वृद्धि गरी गुणस्तरीयताको प्रतिष्पर्धामा लैजान सक्ने गरी मैत्रीपूर्ण बालसिकाई, विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन, परीक्षा तथा मूल्याङ् कनमा सुधार गर्ने कार्यक्रमहरू तय गरिएका छन्। आधारभूत तहको अन्त्यमा लिइने परीक्षाको स्तरलाई सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको मूल्याङ्कन समानस्तरमा लैजाने प्रयास गरिएको छ। हाल रहे को प्राविधिकधारलाई समेत भएसम्म व्यवसायमूलक वनाई सीपयुक्त शिक्षाको व्यवस्थापन गरी निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्न सक्ने तथा रोजगारीका अवसरहरूमा समायोजन हुने गरी शैक्षिक सुधारका कार्यक्रमहरू समावेस गरिएका छन्, आधारभूत विद्यालयको स्तरोन्नती गरी आवश्यकता अनुरूप साधारण, प्राविधिक, व्यवसायिक र सिपमूलक शिक्षा दिन सक्ने सूचना र प्रविधिको समेत विकास गर्ने कार्यक्रम यो जनाले समेट्न खोजेको छ।

माध्यमिक शिक्षाको हकमा माथिल्लो कक्षाहरूमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अत्यधिक रहेको कारण गुणस्तरमा देखिएको न्यूनता कम गर्न दरवन्दी मिलान तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम समावेस गरिएको छ। धार्मिक विद्यालयहरूमा गुरूकुल शिक्षा र मदरसाहरूलाई स्थानीय रूपमा आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्न सहज बाटो अपनाइने गरी नगरको पर्यटन तथा शहरीकरण विकासको लागि स्थानीय पाठ्क्रमको निर्माण गरी लागू गरिने छ।

प्रत्यक्ष रूपमा विद्यालय शिक्षामा पहुँच नपुगेका र विभिन्न कारणले विद्यालयमा नियमित अध्ययन गर्न नसक्ने तथा रोजगारीको अवसर प्राप्त नगरेका वालवालिका, युवा तथा प्रौढ एवं जेष्ठ नागरिक, महिला

तथा पुरूषलाई, व्यवसायिक, सिपयुक्त र प्राविधिक शिक्षाको माध्यमबाट पहुँच पुऱ्याउनको लागि खुला विद्यालय, महिला विद्यालय, रात्री विद्यालय सञ्चालन एवं व्यवस्थापनमा चुस्त तरिकाले गरिने योजनाले सुनिश्चित गरेको छ। विद्यालयको पूर्वाधार विकासका लागि जग्गा र भवनलाई अझ व्यवस्थापन गरी कक्षाकोठा सुधार, उपयुक्त फर्निचर, स्वच्छ खानेपानी, वाल, अपाङ्ग र महिला मैत्री शौचालय, खेल मै दान, कम्पाउण्ड वाल, फूलवारी, पुस्तकालय, वाचनालय, खाजाघर, कम्प्यूटर तथा आइ.सि.टि. कक्ष, स्मार्टबोर्डको समेत प्रयोग गरी पठनपाठनको व्यवस्थापन गर्नमा जोड दिइने छ।

नगरको कूल जनसंख्याको १६.७८ प्रतिशत जनसंख्या प्रौढ तथा जेष्ठ नागरिकको अवस्थाबाट गुज्रिरहेको छ तापनि धेरैजसो शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेकोले पनि त्यस्ता जनतालाई परम्परागत साक्षर ताका कक्षाभन्दा पनि व्यवसायिक तथा सिपमूलक र आयमूलक शिक्षासंगै अनौपचारिक शिक्षा सञ्चालन गर्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई बढी व्यवस्थित र जिम्मेवारी बनाउन योजनाले तय गरेको छ। यसको साथै अपाङ्ग क्षेत्रका वालवालिका लगायत प्रौढहरूलाइ विशेष व्यवस्था गरी एकिकृत शिक्षा तथा सिपयुक्त अपाङ्ग मैत्री शिक्षा दिन समावेशी तथा समाहित शिक्षाको अवधारणालाई अगाडि सारिएको छ। यसरी योजनाको समग्र लक्ष र उद्देश्य प्राप्तिका लागि योजनामा खर्च हुने लागतहरू नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय सर कार तथा गैरसरकारी संघसंस्था र समस्त अभिभावक तथा सरोकारवालापक्षको योगदानमा आधारित रहेर सम्पन्न गर्ने कार्यक्रम रहेको छ।

नगरको संक्षिप्त शैक्षिक सूचक तथा योजनाको लक्ष्य

क्र. स.	सुचकहरू	वर्तमान २०७४/२०७५				अध्यावधि २०७७/७८	अन्तिम लक्ष्य २०८०/८१
		राष्ट्रिय	प्रदेश	जिल्ला	बुटवल		
१.	प्राराम्भिक वालविकासको कूल भर्ना दर			१०६	६७.६५		
२.	खूद भर्ना दर			७३	६२.४३		
३.	GIR कक्षा १			१२०			
४.	NIR कक्षा १			९८			
५.	GER आधारभूत(१-५)	१३५.४	१३६.४	१३४.१	११२.६६	११०.६०	१०८.०४
	GER आधारभूत(६-८)	९५.४	९८	९०.५	८८.०१	८६.०४	
६.	NER आधारभूत(१-५)	९६.६	९६.५	९५.६	८५.५४	८८.४५	९०.५४
	NER आधारभूत(६-८)	७७.७	७७.२	७०.४	८२.०३	९०.१०	९२.१४
७.	GER माध्यमिक(९-१०)	७५.१	७१.७	७७.६			
	GER माध्यमिक(११-१२)	३७.६	३२.८	३७.७			
८.	NER माध्यमिक(९-१०)	५७.९	५४.३	५५.३	७३.१०		
	NER माध्यमिक(११-१२)	१६.६	१५.२	१५.२	उच्च		
९.	कक्षा दोहऱ्याउने दर आधारभूत(१-५)	७.६	६.७	४			
	कक्षा दोहऱ्याउने दर आधारभूत (६-८)	४.०	४.०	४.२	११.५७		
१०.	कक्षा दोहऱ्याउने दर माध्यमिक (९-१०)	२.९	३.१	३.१			
	कक्षा दोहऱ्याउने दर माध्यमिक (११-१२)						

क्र. स.	सुचकहरू	वर्तमान २०७४/२०७५				अध्यावधि २०७७/७८	अन्तिम लक्ष्य २०८०/८१
		राष्ट्रिय	प्रदेश	जिल्ला	बुटवल		
११.	कक्षा छाड्ने दर आधारभूत(१-५)	३.९	३.८	२.७			
	कक्षा छाड्ने दर आधारभूत (६-८)	४.४	४.३	३.३	८.४७		
१२.	कक्षा छाड्ने दर माध्यमिक(९-१०)	४.९	४.९	४.५			
	कक्षा छाड्ने दर माध्यमिक(११-१२)						
१३.	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ECDC				१:२२		
	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात (१-५)			१:३२	१:२७		
	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात (६-८)			१:७१	१:४६		
	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात(९-१०)			१:५१	१:३०		
	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात(११-१२)				१:२१७		
१४	उत्तीर्ण दर आधारभूत (१-५)			९६.१०	९५.५५		
	उत्तीर्ण दर आधारभूत (६-८)			९४.५०			
	उत्तीर्ण दर माध्यमिक (९-१०)				६१.७०		
	उत्तीर्ण दर माध्यमिक (११-१२)						
१५	उत्तीर्ण दर माध्यमिक						
१६.	साक्षरता प्रतिशत (महिला)	५७.४		६०.८	८२.५८		
	साक्षरता प्रतिशत (पुरूष)	७५.१		७९.२	९२.८५		
१७	छात्रा प्रतिशत आधारभूत (१-५)	७२.१	७१.३	९५.३	६६.५२		
	छात्रा प्रतिशत आधारभूत (६-८)	८८.९	७७.९	६९.९	९०.५२		
१९	छात्रा प्रतिशत माध्यमिक (९-१०)	५७.३	५४.२	५६.३	४३.७४		
	छात्रा प्रतिशत माध्यमिक (११-१२)	१६.६	१४.६	१४.१	४३.५५		
२०	भर्ना दर लैङ्गिक अनुपात (१-५)	१.०८	१.०५	१.१	१.१२		
	भर्ना दर लैङ्गिक अनुपात (६-८)	१.०४	१.०४	१.०१	०.८९		
	भर्ना दर लैङ्गिक अनुपात (९-१०)	०.९९	०.९८	०.८५	१.१४		
	भर्ना दर लैङ्गिक अनुपात (११-१२)	१.००	०.९२	०.८४	०.७७		

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा र सामाजिक विकास मन्त्रालयको स्थिति पत्र

योजना निर्माणको दृष्टिकोण :

- **योजनाको दूरदृष्टि :**

आगामि ५ वर्षभित्र बुटवल उपमहानगरपालिकामा शिक्षा प्राप्त गर्न सक्ने उमेर समूहका प्रत्येक वालवालिका, व्यक्ति र समूदायलाई उत्पादन मूलक, व्यवहारिक तथा सिपयुक्त व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षाको पहुँच पुऱ्याउने योजनाको दूरदृष्टि रहेको छ।

- **योजनाको वृहत उद्देश्य :**

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमवाट विकास र समृद्धिको परि कल्पनालाई नेपालको संविधानले मौलिकहकको रूपमा धारा ३१ मा शिक्षा संवन्धी हकको व्यवस्था गरी प्रत्येक नागरिक र समूदायले प्राप्त गर्न सक्ने हकलाई कार्यान्वयन गर्न सक्ने गरी अनुसूची-८ अनुसार आधार भूत तथा माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थागर्न यस नगर क्षेत्रभित्र कुनै पनि समूदायमा कुनै पनि वालवालिका विद्यालयको पहुँच वाहिर हुने छैनन् र भरपर्दो तथ्य एवं तथ्याङ्कको आधारमा प्रत्येक वालवालिका, महिला, प्रौढ तथा जेष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क र अनिवार्य रहेको आधारभूत तहको शिक्षा प्रदान गर्न माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क गर्न र आवश्यक व्यवस्था गर्ने यसको मूल उद्देश्य रहेको छ।

- **योजनाको लक्ष्य :**

२०७५ साल सम्म आइपुग्दा ६०औं वसन्त पुरा गरेको यो उपमहानगरपालिकाले"सवल आर्थिक के न्द्र, समुन्नत बुटवल" बनाउने लक्ष्यका साथ अघि बढिरहेको छ। जनता शिक्षित नभए सम्म अन्य आधारभूत कुराहरू पूरा गर्न नसकिने हुँदा सर्वप्रथम व्यवसायिक, सीपयूक्त तथा रोजगार मूलक प्राविधिक शिक्षालाई वहूआयामिक क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर सृजना गरी सोहि मुताविकको शिक्षा दिन सक्ने प्राविधिक तथा व्यावसायीक विद्यालयको स्थापना गर्नु पर्नेछ। "एक घर एक रोजगार, एक शिक्षित एक साक्षर" बनाउन छोरी शिक्षकको व्यवस्था गरी प्रत्येक टोलमा सामूहिक/सामूदायिक वा सहकारी शिक्षा कार्यक्रम व्यवस्था गर्नुपने हुन्छ।

आगामी ५ वर्षभित्र प्रत्येक समूदायका सवै बालबालिकाहरू विभेदरहित किसिमले समग्र पहिचान सहित कर्णेल उजिर सिंहले विजय प्राप्त गरेको जितगढि किल्ला, आदिमानव रामापिथेकसको क्षेत्र र बुद्ध सभ्याताको उद्गम स्थल रहेको बुटवल नगरीको विद्यालयभित्र पुग्ने छन्, संख्यात्मक हिसावले मात्र नभई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न आवश्यक सवै भौतिक पूर्वाधार तथा व्यवस्थाको यथार्थ पहिचान गर्नु पर्ने यो जनाको लक्ष रहेको छ।

- **योजनाको विशिष्ट उद्देश्य :**

साक्षरताको हिसावले यो उपमहानगरमा केहि सकारात्मक सङ्केत देखिए पनि शिक्षित नगर निमार्णको लागि तपसिलका शैक्षिक उद्देश्यहरू रहेका छन्।

- नगरको वर्तमान शैक्षिक अवस्था (साक्षर, शिक्षित र निरक्षर) पत्तालगाउनु ।
- शैक्षिक गुणस्तरलाई मापन योग्य बनाउनु ।
- विद्यालयलाई वाल, महिला र अपाङ्ग मैत्रीबनाउन पूर्वाधार तैयार गर्नु ।
- विद्यालयमा समावेशिकरणलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।
- शैक्षिक तथ्याङ्कलाई भर पर्दो र विश्वासिलो बनाउनु ।
- समुदायमैत्रि शिक्षण संस्थाको विकास गर्नु ।
- व्यवासायिक सीपयुक्त तथा प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु ।
- विद्यालय छाड्ने दरमा कमि ल्याउनु ।
- विद्यार्थीको उत्तीर्ण दरमा वृद्धि गर्नु ।
- परीक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्नु ।
- शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधार गर्नु ।
- विद्यालय व्यवस्थापन, सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रत्याभूति दिनु ।

- **योजना निर्माणको प्रकृया :**

कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्न गरिने परिकल्पनाको स्वरूपलाई कार्यान्वयन तह सम्म पुऱ्याउन प्रतिफल दिने प्रकृयाहरूको समिश्रण योजना हो । योजना आफैमा निर्मित हुने होइन, यसलाई निमार्ण गर्नु पर्छ त्यसै ले योजना निमार्ण गर्न त्यति सहज छैन । यो एउटा जटिल र चुनौतिपूर्ण कार्य पनि हो । विगतको अनुभव , वर्तमानको कार्यशैलि र भविष्यको दृष्टिकोण नै योजना भएकोले सवै तथ्यगत वस्तुको आधारमा स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निमार्ण गर्न र यसलाई विश्लेषणात्मक रूपमा कार्यान्वयन तहसम्म पुऱ्याई मिठो प्रतिफल दिन आफैमा कठिन र चुनौतिपूर्ण छ। यद्दपि यो नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्न तपसिलका चरण र प्रकृयाहरूलाई गम्भिरतापूर्वक अवलम्वन र अनुसरण गरिएको छ :

- बुटवल उपमहानगरपालिकाको नगर शिक्षा योजना निमार्णका लागि कार्यादेश सहितको ७ सदस्यीय निर्माण कार्यदलको गठन भएको हो ।
- योजनालाई मूर्तरूप दिन आन्तरिक छलफल तथा कार्ययोजना निर्माण गरिएको ।
- योजनाको खाका तयार गरी विषयवस्तु माथि छलफल भएको ।
- योजनाको लागि वर्तमान अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी सर्वप्रथम तथ्याङ्क फारामहरूको निर्माण गरि एको ।
- स्रोत केन्द्रमा विद्यालयका प्रधानाध्यापक, वि.व्य.स. अध्यक्ष, शि.अ. संघ अध्यक्ष र अन्य शैक्षिक सरोकारवालाहरूसंग लिखित सुझाव संकलन ।
- आवश्यक प्रश्नावली तथा तथ्याङ्क संकलन फाराम तैयार गरि स्थानीय तह र सम्बन्धित स्थानमा पुगी सरोकारवाला पक्षहरू जस्तै वडा कार्यालय, अपाङ्गताको क्षेत्र, भिन्न प्रकृतिका विद्यालयहरू, सामुदायिक सिकाई केन्द्र, वालकल्याण गृह, धार्मिक विद्यालय, प्राविधिक विद्यालय तथा प्रतिष्ठान, जनप्रतिनिधिहरू, लक्षित वर्गहरुसँग सुझाव संकलन गरिएको ।
- आम सारोकारवाला पक्षहरू र शिक्षाप्रेमी बुद्धिजीवीहरूसँग सहयोग एवं लिखित सुझाव माग गरि एको ।

- नगरपालिकाको गुरूयोजना, शिक्षा महाशाखामा तयार पारिएका स्रोत सामग्री तथा प्रदेश सरकारको वस्तुस्थिती र अन्य आधार पत्रहरूको समेत अध्ययन गरिएको ।
- जिल्ला शिक्षा योजना तथा अन्य तथ्याङ्कहरूलाई आधार बनाइएको ।
- २०६८ को जनसंख्याको वृद्धिदरको आधार मानी प्रक्षेपण गरिएको ।
- तथ्याङ्क संकलन, प्रक्षेपण, विश्लेषण र प्रमाणिकरण गरिएको ।
- विभिन्न प्रकारका सुझाव, खेस्रा तयारी, टिपोट र पृष्ठपोषण, संकलन गरिएको ।
- नगर कार्यपालिका तथा नगरसभाबाट परिमार्जित तथा अनुमोदन सहित तथ्याङ्क लिएको
- अध्ययन अनुसन्धान शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको क्क्म्ए, पन्ध्रौ योजना क्म्न्द्ध अध्ययन गरिएको
- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ को अध्ययन गरिएको

- **पूर्व योजनाहरूको समीक्षा :**

जन प्रतिनिधि संस्थाको रूपमा विकास भई स्थानीय सरकारको एउटा महत्वपूर्ण कार्य शिक्षाको योजना निमार्ण गर्नु हो । मुख्यतया यो योजना सुरूवातको भएको कारण पहिलेका योजनाहरूको समिक्षा गर्ने कार्य नभएता पनि जिल्ला शिक्षा योजना रूपन्देही २०६६-२०७१ को पछिल्लो परिस्कृत योजनालाई आधार मानिएको छ। विद्यालय सुधार योजना, जिल्ला शिक्षा योजनाहरू, बुटवल उपमहानगरपालिकाको पार्श्वचित्र-२०७४ लाई मार्गदर्शनको रूपमा लिइएको छ। कतिपय योजनालाई निरन्तरता, केही नयाँ यो जनाहरू स्थानीय सरकारको आवश्यकतालाई महशुस गरी कार्यक्रम तथा कार्यान्वयन गर्न मिल्ने योजनाको रूपमा आएका छन्। तलदेखि माथि बन्ने उर्धमुखी (Bottom up approch) योजनाको स्थानीय रूपलाई आधारमानि योजना निमार्ण गरिएको भएतापनि संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय माग अनुसारका कार्यक्रमहरू समन्वयात्मक रूपमा लैजान सके योजनाले राखेका महत्वकाङ्क्षाहरू पुरा हुने देखिन्छ।

- **योजना निर्माणको खाका :**

योजनाले परिकल्पना गरेको शैक्षिक उपलब्धि प्राप्त गर्न मुख्यतया विद्यालय पहुँच बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय पुऱ्याउनका लागि विद्यालय तथा बालविकास केन्द्रहरूलाई पहिलो इकाई अर्थात खुड्किलो मानेर विद्यालयद्वारा भरेर पठाइएका तथ्याङ्क विवरणहरू, फ्ल्यास रिपोर्ट, जनगणना-२०६८ र त्यसलाई प्रक्षेपण गरिएको जनसंख्या सहितको तथ्याङ्क, विभिन्न खालका Status Report, सरो कारवालाबाट प्राप्त श्रोतहरू, अन्य योजना तथा प्रतिवेदन आधारपत्रहरूमा राखीएका द्वीतिय श्रोत एवं स्थलगतरूपमा गरिएको छलफल एवं प्राप्त तथ्याङ्कलाई प्राथमिक श्रोतको रूपमा लिई योजना लाई बढि भर पर्दो विश्वासिलो र यथार्थपरक बनाउने प्रयास गरिएको छ।

- बाहिरी पृष्टसहित योजनाको रूप
- भूमिका
- सारांश
- योजना, निमार्णको प्रक्रिया
- योजनाको Vission, Mission, Goal, Objectives

- बुटवल उपमहानगरपालिकाको सामान्य परिचय

खण्ड एक	:	नगरको शैक्षिक अवस्था
खण्ड दुई	:	प्रारम्भिक वालविकास केन्द्र र व्यवस्थापन
खण्ड तीन	:	आधाभूत शिक्षा र व्यवस्थापन
खण्ड चार	:	माध्यमिक शिक्षा र व्यवस्थापन
खण्ड पाँच	:	अनौपचारीक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा
खण्ड छ	:	शिक्षक व्यवस्थापन तथा पेशागत विकास
खण्ड सात	:	सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कन

प्रत्येक खण्ड र विषयवस्तुमा उल्लेख भएका क्षेत्रको परिचय वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण, अवसर र चुनौति, रणनैतिक क्रियाकलाप, बजेट व्यवस्था तथा कार्यान्वयनको योजनालाई जिम्मेवारीता स्थान दिइएको छ।

खण्ड - एक

बुटवल उपमहानगरपालिकाको परिचय

बुटवल

नेपालको संघीय संरचना अनुसार देशको मध्यभागमा पर्ने ५ नं. प्रदेश, रूपन्देही जिल्लाको उत्तर मा अवस्थित बुटवल उपमहानगरपालिका १०३.९८ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ। २७°४०°-२७°४६°अक्षाशं पूर्वमा र ८३°२२°-८३°३०° देशान्तर उत्तर तर्फ रहेको छ। समुद्र सतहदेखि १८३ मिटर देखि १०१३ मिटरसम्म उचाई रहेको यस उपमहानगरपालिका बजार क्षेत्र, ग्रामिण क्षेत्र र चुरे पहाड नुवाकोट डाँडासम्म फैलिएको छ।

पूर्वमा देवदह नगरपालिका, पश्चिम सैनामैना नगरपालिका, दक्षिण तिलोत्तमा नगरपालिका र सुद्धोधन गाँउपालिका रहेको यस उपमहानगरपालिकाको उत्तर तर्फ पाल्पा जिल्लाको तिनाउ गाउँपालिका रहेकोछ। १९ वटा वडाहरू मिलेर बनेको बुटवल नगरी साविकमा मोतिपुर र सेमलार गा.वि.स.को समेत मिलान भएको यस नगरमा प्रदेश सभाका दुईवटा र संघीय संसद्का एउटा निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्।

तिनाउ (तिलोत्तमा), दानव, सुखौरा नदीको काखमा रहेको यस नगरमा अधिकतम् तापक्रम ४२ डिग्री सेल्सियस माथि रहेता पनि न्युनतम तापक्रम माइनसमा गएको पाइदैन। औषत तापक्रम २८.९ डिग्री सेल्सिएस रहेको देखिन्छ। २०६८ सालको जनगणना अनुसार यस नगरमा १३८७४२ (७०४५४ महिला र ६८२८८ पुरूष) रहेका छन्। जनसंख्या बृद्धि दर ६.४६५ प्रतिशत रहेता पनि तिब्र गतिको बसाइसराइ र सहरीकरणले जनघनत्व र जनसंख्या वृद्धि दर उच्च रही सेवा प्रवाह र वितरणमा असन्तुलन रहेको देखिन्छ।

१.१ शैक्षिक स्थिति :

राज्यको पुनरसंरचनापछि बुटवलको पहिचान अझ स्पष्ट भएको छ। प्रदेश नं. ५ को राजधानी मात्र नभएर जितगढी किल्लाले यसको अवस्थालाई अझ छर्लङ्ग पारेको छ। यहा पूर्व प्राथमिक विद्यालय (प्रि-नर्सरी) देखि आधारभूत तह हुँदै विश्वविद्यालयस्तरसम्मको शैक्षिक सेवाहरूको प्रवाह शिक्षण संस्थाहरूबाट भइरहेको छ। सर्वसुलभ यातायातको सुविधा, सञ्चारमाध्यमको पहुँच र आर्थिक, पर्यटकीय तथा शहरी वातावरणले पनि बसाइ सराइको गति तिब्र रूपमा भइरहेको छ। यद्यपी उपमहानगरपालिका भित्रका केही क्षेत्रहरूमा अझ पनि ग्रामिण वस्ती तथा कृषिमा निर्भर रहेको कारण शहर तथा ग्रामीण क्षेत्रमा विकासको पहुँचमा तुलना गर्न कठिन रहेको देखिन्छ। शिक्षाको अवस्था हेर्दा सन्तोषजनक रहेको भएतापनि शहरी तथा ग्रामीण वस्तीमा मात्र नभई सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालय बिचको गुणस्तर मात्र नभएर सामुदायिक विद्यालयहरूमा समेत गुणस्तरमा विविधता देखिएको छ। नगरको आधारभूत तहको परीक्षाले त्यसको पुष्ट् याई समेत गरेको देखिन्छ।

बुटवल नगरको शैक्षिक अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा सामूदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको मात्र नभएर नेपालकै प्रमुख शहरहरूमा विद्यमान नरहेका सबै क्षेत्र ओगट्ने विद्यालयहरू यस नगरमा रहेका छन् । कला, विज्ञान, वाणिज्य र शिक्षा क्षेत्रसँग मात्र सम्बन्धित नरहेर चिकित्सा विज्ञान, इन्जीनियरीङ्ग, कृषि, पर्यटकीय विषयमा अध्ययन गर्ने शिक्षण संस्थाहरू पनि छन्। यहाँ रात्री विद्यालय, महिला विद्यालय, धार्मिक विद्यालय, मदरसा, गुरूकुल, खुला विद्यालय तथा अपाङ्ग विद्यालय, सुस्तःमनस्थिति, वालकल्याण गृह, पुर ानो क्यापस लुम्बिनी वाणिज्य क्याम्पस र सिद्धार्थ गौतम बुद्ध, बुटवल टेक्निकल इन्स्टिच्यूट, जस्ता थुप्रै शिक्षण संस्थाहरू पनि यसै नगर भित्रका सम्पति रहेका छन्। सामूदायिक विद्यालयतर्फ कान्ति मा.वि., कान्ति खुला विद्यालय छन् भने कालिका मानवज्ञान मा.वि.मा कक्षा १२ सम्म कम्प्यूटर विज्ञान, नविन औधोगिक क.रीता मा.वि.मा कक्षा १२ सम्म सिभिल इञ्जीनियरिङ्ग र नवरत्न मा.वि.मा कक्षा १२ सम्म कृषि विषयमा प्राविधिक अध्ययनका विषयहरू सञ्चालनमा रहेका छन्।

यसरी बुटवल उपमहानगरपालिकाको साविकको क्षेत्रफल, जनसंख्या र वडाहरूको अवस्था हेर्दा २०७४ को निवार्चन पूर्व साविकको मोतिपूर र सेमलार गा.वि.स. यस नगरपालिकामा समावेश गरी २२ वडामा विभाजन गरेपनि वडाको सिमाना निर्धारण गर्ने क्रममा केही वडाहरूलाई एकिकरण गरी १९ वडा हाल कायम गरिएको छ। नगरका केही वडाहरूमा सामुदायिक विद्यालयहरू रहेता पनि विद्यार्थी संख्या अति न्यून रहेको छ भने केही वडाहरूमा सामुदायिक विद्यालय छैनन्। कुनै सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्या अति न्यून रहेको र कतिपयमा विद्यार्थीको चाप बढेको हुँदा, त्यस्ता बस्तीको बीचमा रहेर पनि बालबालिका कम हुने विद्यालयको सुधारमा नगरले विद्यालय प्रशासन र समुदायसँग हातेमालो गर्नुपर्ने देखिन्छ।

वडागत रुपमा संख्यात्मक विद्यालयको तथ्यांक हेर्दा वडा नं. ३ र ९ मा एउटा पनि सामुदायिक विद्यालयहरू छैनन् भने वडा नं. ६ र १५ मा संस्थागत विद्यालयहरू नभएको देखिन्छ। सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरू वडा नं. ११ मा वढी देखिन्छन्। जनसंख्या र वसाईसराईको दृष्टिकोणले वडा नं. ११ ठूलो रहेको छ। सामुदायिक विद्यालय ३८ मध्ये रात्री विद्यालय १,महिला विद्यालय १, खुला विद्यालय १, मदरसा ३, गुरूकुल १, वालमन्दिर प्रा.वि. १, सुस्तमनस्थिती वाल विद्यालय १ रहेको देखिन्छ।

जनसंख्याको वृद्धिदरलाई प्रक्षेपण गरी हेर्दा पनि २०६८ सालको असार महिनामा भएको जनगणना अनुसार २०७५ सालमा ७ वर्ष पुरा हुदाँको अवस्थामा बुटवल उपमहानगरपालिकाको जनसंख्या वृद्धिदर ६.४६५% रहेको सोझो अवस्थालाई हेर्दा जनसंख्याको अवस्था ५५ प्रतिशतको हाराहारीमा बढ्ने देखिन्छ । जसको तालिका नम्बर १.१.१ र १.१.२ तल राखिएको छ।

तालिका नं. १.१.१.

वडागत जनसंख्याको अवस्था :

वडा नं.	२०६८ को जनसंख्या			२०७५ को प्रक्षेपण*		
	महिला	पुरूष	जम्मा	महिला	पुरूष	जम्मा
१	१६९७	१६७३	३३७०	२६७३१	२५९३	५२२४
२	३१३४	३३५३	६४८७	४८५८	५१९७	१००५५
३	५३६६	५५७६	१०८४२	८३१७	८४८८	१६००५
४	४६०८	४९९५	९६०३	७१४२	७७४२	१४८८४
५	१४७७	१७२५	३२०२	२२८९	२६८७	४९६३
६	३३१७	३४७०	६७८७	५१४१	५३७८	१०५१९
७	५५१८	५०१९	१०५९७	८६४६	७७७९	१६४२५
८	६०६८	५८५६	११९४२	९४३३	९०७७	१८५१०
९	४४४७	४७२३	९१७०	६८९३	७३२१	१४२१४
१०	२२६९	२०९२	४३६१	३५१७	३२४३	६७६०
११	१४३५९	१३८३४	२८१९३	२२२५६	२१४४३	४३६९९
१२	३४४१	३१०१	६५४२	५३३४	४८०७	१०१४१
१३	३८७५	३४९१	७३६६	६००६	५४११	११४१७
१४	१९२६	१६४०	३५६६	२९८५	२५४२	५५२७
१५	१९३२	१६५०	३५८२	२९९५	२५५७	५५५२
१६	१५६७	१३६७	२९३९	२४२९	२११९	४५४८
१७	२१०५	१९१३	४०१८	३२६३	२३६५	६२२८
१८	१३५०	१२३२	२०४३	२०९२	१९१०	४००२
१९	१९२०	२६८८	३६०८	२९७६	२९६०	५९३६
जम्मा	७०४५४	६८२८८	१३८७४२	१०९२०४	१०५८४६	२१५०५०

*२०६८ को कुल जनसंख्यालाई १.५५ प्रतिशतको सूत्र प्रयोग गरिएको छ ।

तालिका नं. १.१.२.

वडा तथा तहगत विद्यालय विवरण : २०७५

वडा नं.	आधारभूत १-८		माध्यमिक ९-१२		खुला	रात्री	महिला	अपाङ्ग	धार्मिक	प्राविधिक धार	सीप र व्यवसायीक शिक्षालय	बालविकास		
	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत								सामुदायिक	समुदायमा	संस्थागत
१	३		१	१					२			३		
२			१	२								२	१	
३		१		४								१	२	
४	१		२	३	१							५		

५	३		२	१		१			१			१		
६			१				१					०		
७	१		१	३				१	१			२		
८			१	८								४		
९		१		४										
१०		१	१	३						१		४		
११	३	२	२	८						१		१५	३	
१२		१	२	३								३	२	
१३		१	१	३								१		
१४	२			१								१		
१५	१		१							१		४		
१६	१			२								१		
१७	१		१	१								२		
१८		१	१									२		
१९		१	१	१								२		
जम्मा	१८	९	२०	४८	१	१	१	१	४	३	१७३	५३	८	६२

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

१.२ जनसंख्या र विद्यार्थी पहुँचको अवस्था :

जनसंख्यालाई सुत्रको आधारमा प्रयोग गर्दा २०७५ सम्म १.५५ प्रतिशतको हाराहारीले बुटवल उपमहानगरपालिकाको जनसंख्या सात वर्षमा आइपुग्दा ५५ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ। सोहि वृद्धिदरलाई मात्र आधार लिँदा २०७५ मा चार वर्ष माथिको जनसंख्या ३,८८० रहेको देखिन्छ भने ५-९ उमेर समुहको २१,३४८, १०-१४ उमेर समूहको २५४०७, १५-१९ उमेर समूहको २५,६०७ रहेको छ। ५-९ उमेर समूहबाट २०७५ सालमा सामुदायिक विद्यालयतमा ५,३९९ तथा संस्थागत विद्यालयमा १३,२८९ गरी जम्मा १८,६८८ जना बालवालीकहरू विद्यालय प्रयोग गरी २,६६० जना विद्यार्थी विद्यालय प्रवेश भएको देखिन्न। त्यसै गरी १०-१४ वर्ष उमेर समूहको सामुदायिकमा ८,६५७ र संस्थागतमा १०,९७७ गरी जम्मा १९,६३४ जना विद्यालयमा प्रवेश गरेको देखिन्छ भने ५,९७३ जना वालवालिका विद्यालय गएको देखिदैन। तर चारवर्ष उमेर पुरा भएको जनसंख्या २०७५ मा ३,८८० जना छन् भने सोही वर्ष संस्थागत विद्यालयमा मात्र पूर्व प्राथमिक तहमा ७,९३१ जना विद्यार्थी भर्ना भएको देखिन्छ। यसरी जनसंख्या वृद्धिदर तथा विद्यालय पहुँचको अवस्था अति उच्च रहेको देखिन्छ। प्राथमिक उमेर समूहमा समेत जनसंख्याभन्दा विद्यार्थी भर्ना बढी देखिएको छ तर माध्यमिक तहमा जाँदा जनसंख्याभन्दा विद्यार्थी संख्या क्रमशः ओरालो लागेको देखिन्छ। यसरी तल्लो तहमा सहजै देखिने भर्ना दर बढी देखिन्छ भने, माथिल्लो तहमा क्रमशः विद्यालय छाड्ने दर वढी रहेको देखिन्छ। यसैगरी परीक्षामा सम्मिलित हुने विद्यार्थी संख्या समेत आधारभूत तह, माध्यमिक तह(कक्षा १०) र माध्यमिक तह (कक्षा १२) मा क्रमशः घट्दै गई विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनु समस्याको विषय भएको छ। यस सम्वन्धी विवरण तालिका नं. १.२.१, १.२.२ र १.२.३ मा राखिएको छ।

तालिका नं. : १.२.१

उमेरगत जनसंख्या र विद्यालय पहुचको अवस्था :

उमेर समूहको जनसंख्या	२०६८ अनुसार		२०७५ को प्रक्षपेण		विद्यालय गएको २०७४		विद्यालय नगएको		१-५ भर्ना		अन्य
	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र	
०-३	३४१९	४०९०	५२९९	६३३९	३५९९	२६९४					
४ +	११४०	१३६३	१७६७	२११३	१४७७	११०९	२९०	११०४	१३६	११८	
५ - ९	६४६९	७३०४	१००२७	११३२१	१०३३९	८४९४	३१२	२८२७			
१०- १४	७८८४	८५०७	१२२२०	१३३८७	६५७४	५४०६	१४४३	४१९६			
१३ - १४					४१९३	३५८५					
४ - १४							१४३१	८१२७			
१५ - १९	७९६४	८२३४	१२३४४	१२७६३	५३९४	५८२८					
२०- ५९	३९२९०	३४६१३	६०९००	५३६५०							
६० +	४२८८	४१७६	६६४६	६४७३							
जम्मा	७०४५४	६८२८८	१०९२०४	१०५८४६	३१५७६	२७११६	८३८१	१५०५९	१३६	११८	

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

तालिका नं. : १.२.२.

तहगत विद्यार्थी संख्याको अवस्था :

तह	२०७४						२०७५						अन्य
	सामूदायिक			संस्थागत			सामूदायिक			संस्थागत			
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	
पूर्व प्राथमिक ४+	५८१	५३२	१११३	–	–	–	६११	७०८	१३१९	१६६६	२२६२	३९२८	
आधारभूत १-५	२७७७	२४९३	५२७०	५६८४	७६०५	१२२९८	२७४९	२६५९	५४०८	५८०८	७०५५	१२८६३	
आधारभूत ६-८	२४१९	२२३२	४६५१	२९५७	४२००	७१५७	२५८५	२६७०	५२५५	४०५३	३२९६	७३४९	
माध्यमिक ९-१०	१७५७	१६८३	३४४०	२४२०	१६५९	४०७९	१६११	१८२४	३४३५	१६६४	२३८७	४०५१	
माध्यमिक ११-१२	२०६४	१७७३	३८३७	२०६४	२२२७	४२९१	२३८२	२४०९	४७९१	२८०२	४३१०	७११२	
जम्मा	९५९८	८७१३	१८३११	१३१२५	१५९९१	२८८१६	९९३८	१०२७०	२०२०८	१५९९३	१९३१०	३५३०३	

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

तालिका नं. १.२.३

परीक्षामा सम्मिलित विद्यार्थी विवरण: २०७४–२०७५

क्र.स.	विद्यालय	वर्ष	कक्षा ८ (Basic)			कक्षा १० (SEE)			कक्षा १२ (SLCE)		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	सामुदायिक	२०७४	८८०	७७१	१६५१	७९६	७६४	१५६०	६५९	६४७	१३०६
		२०७५	८९१	९५३	१८४४	–	–	–	–	–	२८०९
२	संस्थागत	२०७४	९०१	१२६९	२०७०	–	–	–	१३२५	२०५८	३३८३
		२०७५	८२७	१२१७	२०४४	–	–	–	–	–	३५७३
३	खुला	२०७४	१०	१२	२२	५२	३४	८६	–	–	–
		२०७५	–	–	४८	३८	५९	९७	–	–	–
४	रात्री	२०७४	९	१५	२४	८	११	१९	–	–	–
		२०७५	५	१५	२०	४	५	९	–	–	–
५	महिला	२०७४	८	०	८	–	–	–	–	–	–
		२०७५	–	–	–	१२	०	१२	–	–	–
६	धार्मिक	२०७४	-	-	-	–	–	–	–	–	–
		२०७५	–	–	–	–	–	–	–	–	–

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

१.३ शैक्षिक समस्या :

समग्रमा हेर्दा बुटवल उपमहानगरपालिका शैक्षिक दृष्टिले अगाडी रहेको देखिन्छ ता पनि जनसंख्या वितरणको अवस्था सन्तुलित छैन जसको कारणले शिक्षामा असर पारेको छ। तालिका नं. १.१.१ मा दे खाइएको अवस्थाले पनि एउटा वडाको जनसंख्या र अर्को वडाको जनसंख्या हेर्दा ११ गुणाको अन्तर दे खिन्छ। विद्यालयको संख्या हेऱ्यो भने पनि कुनै कुनै वडामा न त एउटा सामुदायिक विद्यालय नै छ, न त बालविकास केन्द्र। भौगोलिक बनौटको हिसावले कुनै वडा अति सानो छ भने कुनै अत्यन्तै ठूलो। भूगो ल र जन संख्याको हिसावले पनि निकै अन्तर रहेको छ। साक्षर नगर घोषणा भए पनि निरक्षरको जनसंख्या पनि चुनौतिपूर्ण रहेको छ। जनसंख्या वृद्धि अत्याधिक छ भने वसाई सराइ गरी आउने, अस्थायी वसो बास गरी वालवच्चा पढाउने देखि रोजगार पेशा व्यवसायले पनि जनसंख्याको सहि आँकलन गर्न सक्ने अवस्था छैन। शैक्षिक दृष्टीकोणले बुटवल नगरको जनसंख्या, विद्यालय उमेरको जनसंख्यालाई हेरेर मात्र योजना बनाउन चुनौती मात्रहोइन ठूलो समस्याको रूपमा रहेको छ। केहि संस्थागत विद्यालयमा मात्र होइन सामुदायिक विद्यालयहरूमा पनि विद्यार्थीको चापलाई थेग्न निकै गाह्रो भएको छ। आफनो नगर तथा सेवा क्षे त्र भन्दा बाहिरका विद्यार्थीहरू तल्लो कक्षा देखि नै वढि रहेका छन्। यस्तो अवस्थामा विद्यालयको सेवा क्षे त्र र विद्यार्थी संख्या न्यूनतम एवं अधिकतमलाई विचार नपुऱ्याउने हो भने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न समेत समस्या देखिन्छ। केही सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको चाप अत्याधिक छ भने केही मा अति न्यून विद्यार्थी संख्याले गर्दा प्रविधिमैत्री शैक्षिक वातावरण तयार गर्न नसक्नु र बन्द हड्तालका विषय पनि प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ।

१.४ शिक्षाका असल अभ्यासहरू :

यस उपमहानगरपालिकामा विगतका विद्यालय क्षेत्र सुधार, माध्यमिक शिक्षा विकास कार्यक्रम द्वारा धेरै मात्रामा राम्रा तथा अनुकरणीय कार्यहरू भएका छन्। पटक पटक नेपालकै उत्कृष्ट नगरपालिका भएको बुटवल उपमहानगरपालिका क्षेत्र भित्र पनि राम्रा कार्य तथा अभ्यासहरू भएका छन्। २०७४ सालमा सम्पन्न स्थानीय तहको निर्वाचन पछि बनेको स्थानीय सरकारले यस अवस्थामा थुप्रै राम्रा अभ्यासका कार्यक्रम ल्याइएता पनि निम्न कार्यक्रम उल्लेख गर्न सान्दर्भिकता भएको छ जसका कारणले वालवालिका विद्यालयको पहुँचमा वृद्धिका साथै कक्षा छाड्ने र कक्षा दोहाऱ्याउने परिपाटिको सन्दर्भमा न्यूनिकरण भएको छ। सेवा प्रवाहमा समेत सुधारका संकेतहरू देखिएका छन्।

विगतमा भएका राम्रा अभ्यास मध्ये केहीमा न्यूनता-सून्यता देखिएता पनि धेरै कार्यक्रमका अभ्यासहरूले निरन्तरता पाएका छन्। जस्तै मदरसा मूल प्रवाहीकरण, विद्यालय सुधार योजना, (SIP) निर्माण, शिक्षक तालिम, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ (SMC–PTA) गठन, सामाजिक परीक्षण, लैङ्गीक सहभागिता र सामावेशी करण, वालमैत्री कार्यक्रम, अपाङ्गता क्षेत्रहरू।

क. खाजा कार्यक्रमको व्यवस्था :

बाल शिक्षा कार्यक्रम (ECDC) अन्तरगत सामुदायिक विद्यालय (Community School) मा अध्ययनरत वालवालिका हरूलाई विद्यालयमा उपस्थित भएको दिन दिवा खाजाका लागि दैनिक रू. २०।- दिनुका साथै सबै वालवालिका हरूलाई एक/एक वटा टिपिन वक्स प्रदान गरिएको छ र वालविकास केन्द्रमा कार्यरत सहयोगि कार्याकर्ता (वाल शिक्षक) लाई मासिक रू.१०००।-का दरले प्रोत्साहन भत्ता थप र पोसाक वापत रू ५०००।- प्रदान गरिएको छ। यस कार्यले बालविकास केन्द्रहरूमा विशेष गरी गरीव तथा कमजोर वर्गका बच्चाहरूलाई दैनिक खाजाको समस्या नरहने र एकरूपता हुने देखिन्छ भने सहयोगी कार्यकर्तालाई थप गरिएको पारिश्रमिक तथा भत्ताले उनीहरूमा विशेष हौसला प्रदान गर्न मद्दत गरेको देखिन्छ।

ख. बुक कर्नरको व्यवस्था :

यस उपमहानगपालिका भित्रका कक्षा १-३ सञ्चालन प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा बुक कर्नर (शैक्षिक कुना) सुरक्षित र रमाइलो व्यवस्थापन गर्नको लागि नगरपालिका भित्र विद्यार्थी संख्याको आधारमा न्यूनतमदेखि अधिकतम रकम अनुदान उपलब्ध गराइएको छ। जसबाट स-साना नानीवाबुहरूलाई सिकाइमा भरपुर सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

ग. आर्थिक सुविधामा वृद्धि :

नगरपालिकाबाट उपलब्ध गराइएका सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत निजी स्रोत शिक्षक, अनुदानमा आधारित शिक्षक तथा कार्यालय सहयोगीको पारिश्रमिक सुविधा अति न्यून भएकोले सवैलाई प्रति महिना रू. २०००।- प्रोत्साहन स्वरूप थप पारिश्रमिक दिइएको छ।

घ. परीक्षामा नयाँ व्यवस्थापन :

शैक्षिक सुधार तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई वास्तविकतामा लैजान उपमहानगरपालिकाले पहिलो पटक बुटवलका विद्यालयहरूमा सञ्चालित आधारभूत तहको अन्तमा लिइने कक्षा-८ को (आधारभूत तह उत्तीर्ण) परीक्षालाई माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (एस.ई.ई.) को मोडेलमा व्यवस्थापन गर्ने प्रयास भएको छ। प्रश्नपत्रको संकलन तथा निर्माण, अन्तर विद्यालय केन्द्रगत परीक्षा सञ्चालन, सांकेतिक (कोड नं.) उत्तर पुस्तिका परीक्षण तथा सम्परीक्षण अक्षराङ्क पद्धतिको (जी.पी.ए.)का आधारमा विद्यार्थीहरूको नतिजा प्रकाशन, विश्लेषण तथा पुनर्योगको व्यवस्था समेत गरिएको छ।

ङ) थप अभ्यासहरू :

- नगरपालीकाले विद्यालयहरूको अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने कार्यका शुरूआत गरेको छ।
- प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति लगायत सरोकारवाला पक्षसंग नियमित छलफल तथा अन्तरक्रिया गरेको छ।
- शिक्षामा महिला सहभागिता जनसंख्याको लैङ्गिक अनुपात भन्दा माथि पुऱ्याउने प्रयास गरी रहेको छ।
- यस क्षेत्रका केही सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी भर्नाको माग अति उच्च रहेको छ।
- अधिकतम सामूदायिक विद्यालयमा तल्लो कक्षादेखि माथिल्लो कक्षासम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पढाई सञ्चालन भएको छ।
- निजी तथा केही सामुदायिक विद्यालयहरूमा समेत पूर्व प्राथमिक शिक्षा मण्टेश्वरी मोडेलमा कक्षा सञ्चालनको शुरूवात गरिएको छ।
- विद्यार्थी भर्ना तथा स्वागत कार्यक्रमलाई अभिभावकको ढोकासम्म पुऱ्याउन शिक्षक-अभिभावक परि चालित हुनु भएको छ।
- जनप्रतिनिधिज्यूहरूबाट विद्यालयको नियमित कार्यक्रम तथा परीक्षा समेत अनुगमन, निरीक्षण र मूल्याङ् कन गर्ने परिपाटिको सुरूवात भएको छ।
- परीक्षा व्यवस्थापन तथा सञ्चालन गर्न केही विद्यालयहरुले प्रश्नपत्र निर्माण सामुहिक रुपमा गरी पर ीक्षामा एकरुपता ल्याउने व्यवस्था गरिएको छ।
- दलित, आदिवासी, अपाङ्गता, जनजाती, पिछडावर्ग लगाएत गरीव परिवारका वालवालिकाहरूलाई छात्रवृतिको व्यवस्था गरी पहुँचमा वृद्धि गरिएको छ।
- निबन्ध लेखन, चित्रकला, हाजिरीजवाफ जस्ता साहित्यिक क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको।
- विद्यालयहरुमा व्यक्ति र संस्थाहरुबाट छात्रवृत्ति अक्षय कोष स्थापना गरी आधारहरु बनाई छात्रवृत्ति

दिइएको।

- देशका विभिन्न ठाउँबाट विद्यालय सुधारको सिकाइका लागि वुटवलका सामुदायिक विद्यालयहरुमा अवलोकन गर्न आउने क्रम बढेको छ।
- पाठ्यक्रमले व्यवस्था गरे अनुरुप स्थानीय तहमा समेत पाठ्यक्रम प्रारुप तयार भएको।

१.५ विशेष शैक्षिक व्यवस्थाहरू :

बुटवल नगरलाई गहिरिएर हेर्दा रोजगार, व्यापार, व्यवसाय उद्योग, पर्यटकीय स्थलको रूपमा मात्र नभई शिक्षामा पनि अग्रस्थानमा रहेको छ। साविकको पाल्ही, माझखण्ड र शिउराज जिल्लाको नामले पहिचान हुँदा होस् वा मुकुन्दसेनको शीतकालिन दरबार, नुवाकोटगढी वा जीतगढी किल्ला र आदि मानव रामापिथेकसको कुरा गर्दा होस् वा रूपन्देही जिल्लाको बुटवल अगाडि नै आउने गर्दछ। पछिल्लो समयमा बुटवलमा स्थापना भएका शिक्षण संस्था विद्यालय र क्याम्पसको सम्बन्धमा बहस चलाउँदा पनि बुटवल बहुमुखी शिक्षा क्याम्पस तथा तत्कालिन बुटवल नगर पञ्चायतमा अनिवार्य तथा निःशुल्क पाठशाला शाखाको रूपमा सञ्चालन गरेको पाइन्छ। यद्धपि २०४६/२०४७ को राजनैतिक परिर्वतनपछि शिक्षामा उदारीकरणको छाप परेको देखिन्छ भनौ २०६२/६३ पछि यसले फड्को समेत मारेको देखिन्छ। हरेक प्रकार का विषयगत अध्ययन गर्ने मोफसलको शैक्षिक राजधानीको रूपमा आधुनिक प्राविधिकसंगै शिक्षामा द्रुत गतिले विकास भएको छ तापनि यस नगरको शैक्षिक क्षेत्रमा केही अनुकरणीय शैक्षिक विकास भएको पाइन्छ। जो देहाय बमोजिम राख्ने कोशिस गरिएको छ।

क.कान्ति खुला विद्यालय :

शिक्षाको अवसरबाट कोही पनि टाढा नरहुन भन्ने उद्देश्यका साथ स्थापना भएको कान्ति खुला विद्यालय (हाललाई कार्यक्रम)२०६५ सालमा स्थापना भएको हो। नियमित विद्यालयमा जान नसक्ने र गरि वीले रोजगारीको अवसरलाई समेत काखमा राखी अध्ययन गर्न सम्पर्क कक्षाको माध्यमबाट पढाईलाई निर न्तरता दिई राखेको यस विद्यालयमा आधारभूत तहको कक्षा ६-८ सम्मलाई दुईवर्ष र माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० लाई एक वर्षमा विषेश कक्षा संञ्चालनबाट अध्ययन पुरा गरेको एक हजार पाँच सय बढी विद्यार्थीहरू उत्पादन गरेको छ। हाल विद्यालयको नामबाट कार्यक्रमको रूपमा संचालित यस खुला शिक्षा कार्यक्रलाई कान्ति खुला विद्यालयको रूपमा संस्थागत संरचनाको विधिबाट विद्यार्थीको उमेर, क्षमता, रूची अनुसार सीप मूलक शिक्षा दिन सकेमा रोजगारी र व्यवसायिक शिक्षाको आपूर्ति गर्न सहयोग हुने देखिन्छ।

ख. ज्ञानोदय रात्री विद्यालय :

नेपाल भर सवैभन्दा थोरै मात्र रात्री विद्यालय (Night School) सञ्चालनमा भएको पाइन्छ। प्रदेश नं. ५ को एउटा मात्रै छुट्टै पहिचान राखेको यो रात्री विद्यालय हो। बुटवल उप-महानगरपालिका वडा नं. ५ मा अवस्थित यस विद्यालयमा हाल कक्षा ६-१० सम्मको अध्ययन अध्यापन भै रहेको छ। साँझ ४:०० बजेदेखि ८:०० बजेसम्म सञ्चालन भै रहेको यो विद्यालय दिउँसो जागिर खाने, व्यापार व्यवसाय गने कामको कारणले शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित, समय र आर्थिक अभाव भएका गरीव विद्यार्थी, न्यून आय भएका कारण रोजगारीसँग लड्नु परेका तिन पुस्ता अर्थात नाती देखि बाजेसम्मका उमेरका विद्यार्थी एउटै थलोमा यहाँ अध्ययन गरी रहेका छन्। यस विद्यालयलाई सीपमूलक शिक्षा प्रदान गर्न सक्ने व्यवसायिक विद्यालयको रूपमा विकास गर्न सके बुटवलको एउटा अनुपम उदाहरण बन्न सक्ने देखिन्छ।

ग. साधना महिला विद्यालय :

महिला दिदीबहिनीहरूको पढ्न पाउने रहरलाई व्यवहारमा उतार्न बुटवल उपमहानगरपालिका वडा नं. ६ मा महिला विद्यालयको स्थापना भएको १२ वर्ष भएको छ। यस विद्यालयले स्थापनाकालदेखि नै विभिन्न उमेर समूहका दिदिवहिनीहरूलाई कक्षा १ देखि कक्षा १० सम्म नेपाल सरकारको स्वीकृत पाठ् क्रम अनुसार पठन पाठन संचालन गरी हालसम्म ५५ जना विद्यार्थीहरूलाई माध्यमिक तहको एस.ई.ई. पर ीक्षामा सम्मिलित तथा उत्तीर्ण गराई सकेको छ। साना वालिकादेखि हजुर आमासम्मका जेष्ठ आमाहरू समे तसंगै बसेर अध्ययन अध्यापन गराई रहेको यस विद्यालयमा समेत अव साधारण शिक्षाको साथै सीपमूलक व्यवसायीक शिक्षाको माध्यमबाट महिला दिदिबहीनीहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्नु अपरिहार्य भएको छ र हाल तल्लोतह र माथिल्लो तहमा दुइवटा पद्दतिबाट (अनुमति प्राप्त) संचालन भएकोमा अबदेखि एउटै प्रकार को पद्धतिबाट सञ्चालन गर्नुपर्ने र सम्पूर्ण खर्च राज्यले व्यहोर्ने गरी निःशुल्क सीपमूलक/रोजगारमूलक व्यवसायिक शिक्षा दिनु आवश्यक रहेको छ।

घ. धार्मिक विद्यालयहरू :

बुटवल उपमहानगरपालिका भित्र धार्मिक विद्यालयको रूपमा तिनवटा मदरसा र एउटा गुरूकुल शिक्षा दिने विद्यालय रहेका छन्। यस उपमहानगरपालिका भित्र गुम्बा लगायत अन्य धार्मिक विद्यालय रहेको देखिदैन। मदरसामा नेपाल सरकारका स्वीकृत पाठ्यपुस्तकका अतिरिक्त धार्मिक पाठ्यपुस्तकको पठनपाठन हुने गरेको छ भने गुरूकुल पद्दतीबाट पढाई हुने पुरूष बटुक रहेको विद्यालयमा समेत संस्कृत शिक्षाको माध्यमबाट कक्षा १० समेतको पठन पाठन भएको छ। यो विद्यालय पनि फरक पद्वतिको अनुमतिबाट संचालन भएपनि यस विद्यालय आफ्नै परम्परा र बैदिक संस्कृति अनुसार अष्ठमी तिथि र प्रतिपदा तिथिमा बटुकलाई विदा हुने गरेको छ। यस्ता विविध प्रकृतिका विद्यालयहरूलाई स्थानीय तहबाट व्यवस्थापन र संर क्षण गरी संचालन हुनु पर्ने देखिन्छ।

ङ. बालकल्याण गृहको व्यवस्था :

नेपाल सरकारको तर्फबाट संञ्चालन र व्यवस्थापन गरिएको यस वालकल्याण गृहमा विद्यार्थीहरूको आवासीय रूपमा वस्ने र कक्षा १ देखि कक्षा १० सम्म अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरू दिउँसोमा विभिन्न विद्यालयमा गई अध्ययन गरिरहेका हुन्छन्। यसमा अध्ययन पश्चात माध्यमिक शिक्षा एस.ई.ई. उत्तीर्ण गरेपछि गृह छाड्नु पर्ने हुन्छ , गरीव तथा असहाय परिवारका बच्चाहरू यसमा राखिने हुँदा माध्यमिक शिक्षा पछि यी बालबालिकाहरूलाई पनि सीपमूलक तालिम दिई व्यवसायमूलक बनाउनु जरूरी देखिएको छ।

च. सामूदायिक सिकाई केन्द्र :

सामुदायिक अध्ययन केन्द्रबाट परिस्कृत स्वरूपमा सामूदायिक सिकाई केन्द्र (Community Learning Centre) मा स्थापना भएकोमा यस उपमहानगरपालिका भित्रपनि हाल पाँचवटा मात्र सा.सि.केन्द्र रहेका र विशेषगरी सामुदायिक सिकाई केन्दैको माध्यमबाट शैक्षिक सूचना केन्द्र, साक्षरता शिक्षा, आयआर्जन कार्य, रोजगारको व्यवस्था, सीपमूलक अल्पकालिन तालिम र पुस्तकालय जस्तो व्यवस्थापन र यसको विस्तारगरि नगरका प्रत्येक वडामा एक/एक वटा सामूदायिक सिकाई केन्द्रको स्थापना गरी वडा शिक्षा समितिको मातहतमा रहने गरी विकास हुन सकेमा नगरको शैक्षिक विकासमा सहयोग पुग्ने दे खिन्छ।

छ. अपाङ्गताको शैक्षिक व्यवस्था :

अपाङ्गताको क्षेत्रमा रहेका विशेष प्रकारका शैक्षिक व्यवस्था मध्ये हाल सम्म बुटवलमा बौद्धिक अपाङ्गता भएको एउटा मात्र सुस्तमनस्थिति विद्यालय रहेको छ तापनि यसलाई विषेश सुविधायुक्त बानाई सवै

प्रकारका अपाङ्गता भएका वालवालिकाहरूलाई एउटै थलोबाट पृथक शिक्षा वा एकिकृत समावेशी शिक्षा प्रदान गर्ने र प्राप्त शिक्षाको सदुपयोग गर्नलाई क्षमता अनुसार सीपमूलक शिक्षाको लागि विद्यालयमा हाल सञ्चालन भै रहेको सीपलाई अझ परिष्कृत किसिमको तालिम, रोजगारी र व्यवसायिकरणको समेत न्यूनतम व्यवस्था हुन आवश्यक भएको छ।

ज. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा :

माध्यमिक तहका सामुदायिक विद्यालयहरूमा विभिन्न प्राविधिक विषयमा कक्षा ९-१२ सम्म शिक्षा दिने व्यवस्था भएता पनि त्यो भन्दा बाहेक CTEVT बाट अनुमति स्वीकृति लिई संचालन भई रहेका थुप्रै शिक्षण संस्था एवं प्रशिक्षण केन्द्रहरूले समेत अल्पकालिन र दीर्घकालीन रूपमा तालिम प्रशिक्षण दिई सीप सिकाई रहेका छन्। यस वाहेक विभिन्न विश्व विद्यालयहरूबाट सम्वन्धन लिई डिप्लोमा तहभन्दा माथिको प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिमको शिक्षा दिने कार्यमा समेत बुटवल उपमहानगरपालिकाभित्र भएका पाइन्छन्। यद्यपी सीपमुलक र व्यवसायिक तलिमको अभावमा आज ठूलो जनशक्ति रोजगार अभाव भएको देखिन्छ। यसलाई निरूत्साहित पारी स्वदेशमा नै अर्थात बुटवल क्षेत्रभित्र नै एकातिर सीपयुक्त तालिम दिने संस्थाको विकास र स्तरोन्नति गर्न जरूरी भएको छ भने अर्कोतिर तिनको संरक्षण पनि गर्नुपर्ने अवस्था रहे को छ। यस सन्दर्भमा अन्य थुप्रै प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम केन्द्रको सुधार गर्दै नगरस्तरमा कम्तिमा एउटा प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना गर्ने वा भै रहेका सरकारी स्तरका त्भअजलष्अर्बा क्ष्लकतष्तगतभ हरूलाई स्तरोन्नती गरी स्थानीय आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी प्राविधिक शिक्षालयको विकास गर्नु जरूरी देखिन्छ। यसै सन्दर्भमा बुटवलमा स्थापित धेरै पुरानो पूर्वाधार भएको Butwal Technical Institute लाई बहुआयामिक अध्ययन हुने प्राविधिक शिक्षालयको रूपमा विकास गर्न जरुरी छ।

खण्ड-२

प्रारम्भिक बालशिक्षा

२. परिचय

चार बर्ष उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई दिईने शिक्षालाई प्रारम्भिक बालशिक्षा भनिन्छ। आफ्नो उमेर समुहका बालबालिकासँग उन्मुक्त बातावरणमा ४ घण्टासम्म बाल मनोविज्ञान बुझेका महिला सहयोगी कार्यकर्ताको रेखदेखमा विभिन्न सकारात्मक सीपहरु सिक्ने स्थानलाई बाल विकास केन्द्र भनिन्छ। बालविकास केन्द्र विद्यालयमा आधारित तथा समुदायमा आधारित २ प्रकारका हुन सक्छन्। शारीरिक, मानसिक (बौद्धिक), संवेगात्मक र सामाजिक क्षेत्रको समुचित विकासलाई "बाल बिकास" भनिन्छ। यी चार पक्ष मध्ये कुनै एक पक्षको अभावमा पूर्ण रुपमा बाल विकास भएको मानिदैन। प्रारम्भिक बालविकास कक्षादेखि १२ सम्मलाई सरकारले विद्यालय शिक्षाको संरचनामा राखेको छ।

२.१ वर्तमान अवस्था

२.१.१ उमेरगत जनसंख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसारको ४ बर्ष उमेर पूरा भएका बालबालिकाहरुको संख्या मध्ये बुटवल उपमहानगरपालिका (पछि गाभिएको क्षेत्र समेत) भित्र बालक १३६३ र बालिका ११४० गरी जम्मा २४०३ जना बालबालिका थिए। त्यतिवेलाको जनसंख्या बृद्धिदरलाई आधार मानी ०७५ को प्रक्षेपण गर्दा हाल उक्त उमेर समूहको बालक २११३ बालिका १७६७ गरी जम्मा ३८८० जना रहेको देखिन्छ।

२.१.२ पहुँच

हाल सम्म प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र (ECDC) मा भर्ना भएका बालबालिकाहरुको केन्द्रगत विवरण यस प्रकार छ :

क) सामुदायिक विद्यालयमा आधारित बाल विकास केन्द्र:

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	बालविकास सञ्चालित केन्द्र	कूल विद्यार्थी जम्मा २०७५			कूल विद्यार्थी जम्मा २०७६		
				छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
१	अमर माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१९, मनहरापुर	१	१४	८	२२	१४	९	२३
२	उजिरसिंह माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-२	२	२२	११	३३	१४	१८	३२

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	बालविकास सञ्चालित केन्द्र	कूल विद्यार्थी जम्मा २०७५			कूल विद्यार्थी जम्मा २०७६		
				छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
३	कान्ति माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-०४	२	३४	३१	६५	२८	३५	६३
४	कालिका मानवज्ञान माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१०, कालिकानगर	४	९३	९३	१८६	१२०	१०२	२२२
५	जनज्योति प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-३ ज्योतिनगर	१	५	५	१०	३	८	११
६	जनता माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-८, सुख्खानगर	२	७	६	१३	११	८	१९
७	जनशक्ति नमूना भिमप्रसाद गोमता न्यौपाने प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-१७, रानीगञ्ज	२	२७	१६	४३	२६	२२	४८
८	जितेश्वरी माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१३, वदेलपोखरी	१	९	१२	२१	१४	१४	२८
९	ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	बुटवल ३	१	१५	१२	२७	३३	२१	५४
१०	ज्ञानोदय रात्री माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-३	०	०	०	०	०	०	०
११	तिलोतमा माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-८, हस्पिटललाइन	२	३४	३९	७३	१९	२१	४०
१२	नयागाउँ माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१२, नयाँगाऊ	१	३५	३०	६५	३७	३३	७०
१३	नरैनापुर अधारभूत विद्यालय	बुटवल-१६, नरैनापुर	१	६	४	१०	१०	७	१७
१४	नवरत्न माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१५, सेमलार	२	९६	६५	१६१	८३	६०	१४३
१५	नवीन औद्योगिक कदर बहादुर रीता माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-११, देविनगर	१	३५	३४	६९	६६	५९	१२५
१६	नहरपुर माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-११, नहरपुर	२	१७	१५	३२	१९	१२	३१
१७	प्रगति माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-११, देविनगर	४	३०	२८	५८	२८	२२	५०

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	बालविकास सञ्चालित केन्द्र	कूल विद्यार्थी जम्मा २०७५			कूल विद्यार्थी जम्मा २०७६		
				छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
१८	भवानी माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१८, पोखरावारी	२	११	१३	२४	८	१२	२०
१९	मायादेवी जनजागृति अधारभूत विद्यालय	बुटवल-११, न्यू दुर्गानगर	१	१२	९	२१	७	८	१५
२०	मैनावगर प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-११, मैनावगर	२	१५	१२	२७	१४	१४	२८
२१	मोतिपुर माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१९, मोतिपुर	१	४	७	११	८	६	१४
२२	लक्ष्मी माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-४, लक्ष्मीनगर	२	५	८	१३	५	५	१०
२३	वुटवल बाल मन्दिर प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-५	१	९	१०	१९	११	१०	२१
२४	वुटवल माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१	१	१६	१५	३१	६	५	११
२५	वेलभरिया अधारभूत विद्यालय	बुटवल-१४	१	२	५	७	८	१२	२०
२६	सरस्वती अधारभूत विद्यालय	बुटवल-१	२	२०	१२	३२	१०	१२	२२
२७	सरस्वती प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-१५, विनायकपुर	१	३	२	५	६	६	१२
२८	सरस्वती माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-१२, तामनगर	२	१५	६	२१	२१	१७	३८
२९	सहिद स्मृति प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-११	३	९	१०	१९	१७	१५	३२
३०	साधना महिला माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-६,	०	०	०	०	०	०	०
३१	सिद्धेश्वर लाल कुमारी माध्यमिक विद्यालय	बुटवल-७	२	१२	७	१९	४	८	१२
३२	सूर्योदय प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-११	२	७	६	१३	१०	१०	२०
३३	दुर्गा भवानी प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-१५,	१	४	५	९	५	४	९

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	बालविकास सञ्चालित केन्द्र	कूल विद्यार्थी जम्मा २०७५			कूल विद्यार्थी जम्मा २०७६		
				छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
३४	सुस्तमनस्थिति बाल विद्या मन्दिर प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-७	०						०
३५	सन्तोषीमाता गुरुकुल विद्याश्रम	बुटवल-७	०						०
३६	रजा ए मुस्तफा मदर्सा प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-१	०	१५	९	२४	१०	१५	२५
३७	मदर्सा गुलशन ए भिका शोब ए हिफ्ज व किरात प्रा.वि.	बुटवल-५ राधाकृष्ण टोल	०	१०	४	१४	१८		१८
३८	मदिना मदरसा प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-५ विकासपथ	०	०	०	०			०
	जम्मा		५३	६४८	५४९	११९७	७०२	६१६	१३१८

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

ख) समुदायमा आधारित बाल विकास केन्द्रः

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	बालविकास सञ्चालित केन्द्र	कुल विद्यार्थी जम्मा २०७५			कुल विद्यार्थी जम्मा २०७६		
				छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
१	सरस्वती बाल विकास केन्द्र	बुटवल–११	१	४	८	१२	९	१४	२३
२	तल्लो फुलवारी बाल विकास केन्द्र	बुटवल–२	१	८	९	१७	१३	१३	२६
३	चिडियाखोला बाल विकास केन्द्र	बुटवल–३	२	७	६	१३	७	६	१३
४	कोपिला बालविकास केन्द्र (तामनगर सामुदायिक सिकाई केन्द्र)	बुटवल–१२	१	७	९	१६	७	९	१६
५	मुना बालविकास केन्द्र (नामनगर सामुदायिक सिकाई केन्द्र)	बुटवल–१२	१	१३	४	१७	१३	४	१७

६	नविन बाल विकास केन्द्र, वडा नं.	बुटवल–११	१	१०	१७	२७	१०	१७	२७
७	प्रगति बाल विकास केन्द्र	बुटवल–११	१	११	९	२०	११	९	२०
	जम्मा :		८	६०	६२	१२२	७०	७२	१४२
	कुल जम्मा :		६१	७०८	६११	१३१९	७७२	६८८	१४६०

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

२०७६ को तथ्याङ्क अनुसार यस बुटवल उप-महानगरपालिका अन्तरगत सञ्चालित ३१ वटा सामुदायिक विद्यालयमा ५३ वटा र समुदायमा आधारित ८ वटा बालविकास केन्द्र गरी जम्मा ६१ वटा सञ्चालित छन् । मुस्ताफा मदरसा र मदरसा गुलसनमा ४ वर्ष उमेर पूरा भएका बालबालिका भएर पनि बालविकासको कोटा प्राप्त नभएको अवस्था छ। सुस्तमनस्थिति बुटवल-७, सन्तोषिमाता गुरुकूल विद्याश्रम बुटवल-७ र मदिनामदरसा प्राथमिक विद्यालय बुटवल-५ समेत ३ वटा विद्यालयमा बालबालिका नै छैनन् र कोटा प्राप्त पनि छैन।

एकातिर ५० जना बालबालिका भएको केन्द्रमा ४ कोटा, १४३ जना बालबालिका भएको केन्द्रमा २ वटा कोटा, १२५ जना बालबालिका भएको केन्द्रमा १ कोटा प्राप्त देखिन्छ भने अर्कोतिर ९ जना बाल बालिका भएको केन्द्रमा १ कोटा, १० जना बालबालिका भएको केन्द्रमा २ वटा कोटा र ३२ जना बालबालिका भएको केन्द्रमा ३ वटा कोटा उपलब्ध छन्।

समुदायमा आधारित ८ वटा बालविकास केन्द्र मध्ये चिडियाखोला बाल विकास केन्द्रमा जम्मा विद्यार्थी १३ जना छन भने कोटा २ वटा उपलब्ध छन् । अन्य बालविकास केन्द्रमा १/१ कोटा प्राप्त भै घटिमा १६ र बढिमा २७ वटा विद्यार्थीहरु अध्ययनरत् छन्। यसबाट बालविकास केन्द्रको कोटा वितरणलाई समानुपातिक ढंगले मिलान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

२.१.३ संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत पूर्व प्राथमिक तहका बालबालिकाहरुको तुलनात्मक विवरण (२०७५ र २०७६)

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	बालविकास २०७५			बालविकास २०७६		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	Everest English Boarding Secondary School	१४९	२४६	३९५	२००	१६४	३६४
२	Eden English Boarding School	१४६	१६७	३१३	१३७	१७४	३११
३	Siddhi Childrens Academy	१६	३२	४८	९	२३	३२
४	Marigold English School	२०	३५	५५	२५	३०	५५
५	Munal English Boarding High School	५८	७५	१३३	५८	७२	१३०

६	Glory Boarding School	९१	१३२	२२३	११८	१५२	२७०
७	Canon Secondary School	३०	४८	७८	५७	८०	१३७
८	Ebenezer And New Vision English Boarding Secondary School	३८	६०	९८	५१	४८	९९
९	Butwal Ex Army English Secondary School	६१	९२	१५३	६३	९०	१५३
१०	Tinau English Boarding School	१२५	१६४	२८९	१००	१८४	२८४
११	New Horizon English Boarding Secondary School	१९८	३४८	५४६	१६७	१९५	३६२
१२	Butwal Glory English Boarding School	१६६	१७२	३३८	१६८	१७०	३३८
१३	Ideal English Boarding Secondary School	८९	१२४	२१३	८५	८२	१६७
१४	Our Peaceland Academy	५१	६६	११७	५५	६१	११६
१५	Oxford Secondary School	६०	८३	१४३	७०	७३	१४३
१६	Scholars Home Boarding Secondary School	११७	१२८	२४५	११७	१२८	२४५
१७	Summit English Boarding High School	१६	३६	५२	७३	९७	१७०
१८	Butwal Elite English School	४०	३९	७९	३९	४०	७९
१९	Deep Boarding High School	७४	११३	१८७	१०८	१६९	२७७
२०	New Standard English Boarding School	५४	८१	१३५	३३	३२	६५
२१	Ashar Academy	८५	१११	१९६	१६७	१०३	२७०
२२	Shining Star English Boarding School	४०	७६	११६	४५	६१	१०६
२३	Intellectual Academy	१७	३१	४८	२५	२३	४८
२४	Maria Montessori International Ebs	६८	८३	१५१	NA	NA	NA
२५	Manimukunda Secondary School	३५	४२	७७	८९	९६	१८५
२६	Mahabir English School	४८	५३	१०१	४९	५९	१०८

२७	Manashlu English Boarding School	२९	४३	७२	NA	NA	NA
२८	New Pinewood English Boarding School	३५	४९	८४	३५	४९	८४
२९	Ever Shining English Boarding Secondary School	४३	५९	१०२	४५	६१	१०६
३०	Lumbini Boarding School	८५	९७	१८२	११२	१०७	२१९
३१	Himali Childrens Academy Bbk	२१	१९	४०	NA	NA	NA
३२	Butwal Madina English Boarding School	३४	४८	८२	३९	४८	८७
३३	L.B. Namuna Academy	७४	१०५	१७९	९७	१२९	२२६
३४	Achievers Academy	६३	७३	१३६	६८	८३	१५१
३५	Tribhuwan United Academy	६२	७४	१३६	४६	६०	१०६
३६	Glorious Higher Secondary School	०	०	०	०	०	०
३७	Manimukunda English Boarding School	८०	९७	१७७	NA	NA	०
३८	Sahid Smarak Boarding School	६९	१००	१६९	६९	८७	१५६
३९	Alpha Academy	३७	५६	९३	४०	५३	९३
४०	Siddhartha Gautam Budhha Ma.Vi.	०	०	०	०	०	०
४१	Aims English Secondary School	१४	२३	३७	२४	२३	४७
४२	Aaviskar Public Ebs	१५	२१	३६	२४	२३	४७
४३	Ever Green Children Academy	१७	२६	४३	४९	६४	११३
४४	Gyanpunja English Boarding School	६७	९०	१५७	९९	१३६	२३५
४५	Annapurna Secondary School	७६	६६	१४२	८०	६२	१४२
४६	Axis Secondary School	१५	४५	६०	५३	२९	८२
४७	Gargi Academy School Devinagar	९०	११४	२०४	२०३	२४४	४४७
४८	White Rose Academy Laxminagar	२७	५०	७७	NA	NA	०

४९	Lumbini Shikshayalaya Butwal	२४	४२	६६	NA	NA	०
५०	Shishu Gyan Kunj	१०१	१३७	२३८	NA	NA	०
५१	Gurukul Academy	१३	१४	२७	NA	NA	०
५२	Motherland English School	१११	१०४	२१५	११९	१०४	२२३
५३	Nepal Evergreen Public English School	४८	६१	१०९	४७	६१	१०८
५४	United English Boarding School	५५	५४	१०९	६२	४७	१०९
५५	Shantideep English School	७०	८२	१५२	NA	NA	०
५६	Siddhi Vinayak Secondary School	६४	९८	१६२	८२	८०	१६२
५७	Shree Ganesh Gyan Jyoti Public High School	६३	७२	१३५	८१	७६	१५७
५८	DEVSIDDHA ENGLISH SCHOOL	५४	९५	१४९	६५	७८	१४३
	Total	३४४८	४६५१	८०९९	३६४७	४११०	७७५७

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

NA = Not available

२.१.४ चार वर्ष पूरा भएका बालबालिकाको अवस्था

क्र.सं.	विवरण	बालक	बालिका	जम्मा
१	२०६८ सालको जनगणना अनुसारको संख्या	११४०	१३६३	२५०३
२	प्रक्षेपण अनुसारको संख्या – २०७५	१७६७	२११३	३८८०
३	सरकारी अनुदान प्राप्त केन्द्रहरुमा भर्ना भएको विद्यार्थी संख्या - २०७५	७०८	६११	१३१९
४	निजी विद्यालयमा भर्ना भएको संख्या - २०७५	१७२४	२३२६	४०५०
५	३ र ४ अनुसार सरकारी तथा निजीमा अध्ययनरत् कुल संख्या २०७५	२४३२	२९३७	७३६९
६	बालविकास केन्द्रमा भर्नाको अवसर नपाएका जम्मा बालबालिकाको संख्या - २०७५	(+६६५) जनसंख्या भन्दा बढी	(+८२४) जनसंख्या भन्दा बढी	(+१४८९) जनसंख्या भन्दा बढी
७	स.का./बालबालिका अनुपात (सरकारी अनुदान प्राप्त बालविकास केन्द्र)	१:१२	१:१०	१:२२

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

माथि उल्लेखित समग्र विवरणले के देखाउँछ भने ४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिका विद्यालयको पहुँचबाट बाहिर छैनन् । तर उल्लेखित उमेर समूहको जनसंख्यालाई सरकारी अनुदान प्राप्त बालविकास केन्द्रहरुले सेवा पुऱ्याउन नसकेको अर्थात् यस्ता केन्द्रहरुमा २०७५ मा आइ नसकेको बालक संख्या १०५९ र बालिका संख्या १५०२ गरी जम्मा २५६१ जना देखिन्छ । निजी विद्यालयहरुमा पूर्व प्राथमिक तह (नर्सरी, लोअर केजी, अपर केजी) मा बालक ३४४८ र बालिका ४६५१ गरी ८०९९ जनालाई शिक्षाको पहुँच पुऱ्याएको प्रष्ट छ । निजी विद्यालयहरुको पूर्व प्राथमिक तहमा अध्ययनरत बालबालिका मध्ये ४ वर्ष उमेर समूहका संख्याका लागि माथि उल्लेखित संख्याको ५० प्रशित मान्दा बालक १७२४ र बालिका २३२६ गरी ४०५० बालबालिका बालविकास केन्द्रको पहुँचमा आएको देखिन्छ । यस तथ्याङ्कले के प्रष्ट पारेको छ भने २०६८ सालको जनगणनाको आधारमा भएको जनसंख्या वृद्धिदरले २०७५ मा प्रक्षेपण गर्दा देखिएको संख्याभन्दा बालक ६६५ र बालिका ८२४ गरी जम्मा १४८९ जना बढी संख्याले शिक्षाको पहुँच बुटवल उपमहानगरपालिका भित्र पाएका छन् ।

उल्लेखित उमेर समूहको प्रक्षेपित संख्याभन्दा पहुँचमा पुगेको संख्या बढि देखिनुको कारण के हो भने विभिन्न सुविधाको खोजीमा स्थायी वा अस्थायी रुपमा बसाई सराई गरी बुटवल उपमहानगरपालिकाभित्र तिव्र गतिमा आउनेको संख्या दिनानुदिन बढ्दै छ । आफ्ना नानीहरुलाई गुणस्तरीय शिक्षा दिने उद्देश्यले मात्र अस्थायी रुपमा कोठाहरुमा बसी बालविकास केन्द्र वा संस्थागत विद्यालयमा आफ्ना छोराछारीहरुलाई भर्ना गर्नेको संख्या पनि त्यतिकै बढ्दो छ । २०७६ सालमा सरकारी अनुदान प्राप्त बालविकास केन्द्रको तथ्याङ्क हेर्दा बालक ७७२ वालिका ६८८ गरी जम्मा १४६० देखिन्छ । २०७५ सालको तथ्याङ्कलाई तुलना गर्दा वालक ६४ र वालिका ७७ गरी जम्मा १४१ जना केन्द्रको पहुँचमा बृद्धि भएको देखिन्छ ।

नयाँ-नयाँ ठाउँमा तिव्रगतिमा बस्ती बस्ने क्रम बढिरहेको परिप्रेक्षमा घरधुरी सर्वेक्षण सहितको नक्साङ्कन गरी ती बस्तीहरुमा बस्ने बालबालिकाहरुका लागि नयाँ बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने र उनीहरुलाई केन्द्रभित्र ल्याउनु पर्ने देखिन्छ । सञ्चालित केन्द्रका बालबालिका संख्या र प्राप्त भएका कोटा संख्याका आधारमा हेर्दा केही केन्द्रका कोटाहरुलाई भिकेर बढी बालबालिका भएका अन्य केन्द्रमा थप गरी समानुपातिक रुपमा कोटा वितरण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२.१.५ कक्षा १ को संरचनामा बालविकास केन्द्रको महत्व :

यस उपमहानगरपालिका अन्तरगत सञ्चालित ३८ सामुदायिक विद्यालयहरुमा कक्षा १ मा भर्ना भएका समग्र विद्यार्थीमध्ये सिधैं भर्ना हुन आउने विद्यार्थीभन्दा आफ्नै विद्यालयको पूर्व प्राथमिक कक्षा (प्रार म्भिक बाल शिक्षा) मा १ वर्ष विभिन्न सिपहरु सिकेर आउनेको संख्या ५५% र अन्य मन्टेश्वरी कक्षाबाट भर्ना हुन आउनेको संख्या २७% गरी जम्मा ८२% देखिन्छ भने सिधैं कक्षा १ मा भर्ना हुन आउनेको संख्या जम्मा १८% छ । यसबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने अभिभावकहरु आफ्ना नानीहरुलाई विद्यालय शिक्षाको सबै भन्दा तल्लो र जगको रुपमा रहेको पूर्वप्राथमिक कक्षामा भर्ना गराउँदा उनीहरुको अगाडिको शैक्षिक यात्रा राम्रो बन्दछ, विद्यालय नियमित रुपमा जाने बानी पर्दछ र सिक्दै खेल्दै गर्न अभ्यस्त भएका हुन्छन् भन्ने कुर ामा ढुक्क देखिन्छन् । विद्यालयका अन्य रेकर्डहरुबाट पनि के कुरा प्रष्ट भएको छ भने सिधैं विद्यालयमा भर्ना हुने बालबालिका भन्दा प्रारम्भिक बाल शिक्षामा १ वर्ष विताएर आउने बालबालिकाको उपस्थितिमा नियमितता, सिकाइ क्षमतामा सबल र अतिरिक्त क्रियाकलापका अवसरहरुमा पनि उनीहरु बढी सक्षम तथा सक्रिय देखिन्छन् ।

२.१.६ क) भौतिक व्यवस्था (सामुदायिक विद्यालय) : २०७६

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	छुट्टै कोठाको व्यवस्था			बसाई व्यवस्था			भित्ता सजावट		सिकाई सामाग्री व्यवस्था			खेल सामग्री व्यवस्था			
			छ	छैन	भए कोठाको साइज (फिट)	खाली भुई	उपयुक्त फर्निचर सहित कार्पेटिङ्ग	कार्पेटिङ्ग मात्र	छ	छैन	राम्रो	ठिकै	हुँदै न भएको	Indoor out Door दुवै	Indor मात्र	Out door मात्र	कुनै छैन
१	अमर मा.वि.	बुटवल-१९, मनहरापुर	√		२५x२२			√	√			√		√			
२	उजिरसिंह मा.वि.	बुटवल-२	√		२२x२०		√		NA	NA	√			√			
३	कान्ति मा.वि	बुटवल-४	√		१२x१५		√		√		√			√			
४	कालिका मानवज्ञान मा.वि	बुटवल-१० कालिकानगर	√		२२x२४		√		NA	NA	√			√			
५	जनज्योति प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-३, ज्योतिनगर	√		१०x१५			√	NA	NA		√		√			
६	जनता मा.वि	बुटवल-८, सुख्खानगर	√		१२x१८			√	NA	NA		√		√			
७	जनशक्ति नमूना प्रावि	बुटवल-१७, रानीगञ्ज	√		१२x२४			√		√	√			√			

८	जितेश्वरी मा.वि	बुटवल-१३, वदेलपोखरी	√		२२x२४			√	NA	NA	NA	NA	NA		√		
९	ज्ञानोदय मा.वि	बुटवल ३	√		२७x१६			√	√			√			√		
१०	ज्ञानोदय रात्री मा.वि	बुटवल-३	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
११	तिलोतमा मा.वि	बुटवल-८, हस्पिटललाइन	√		१२x१५			√	√			√			√		
१२	नयागाउँ मा.वि.	बुटवल-१२, नयाँगाऊ	√		१२x१८			√	√			√		√	√		
१३	नरैनापुर आ.वि.	बुटवल-१६, नरैनापुर	√		१२x१८			√	√			√		NA	NA	NA	NA
१४	नवरत्न मा.वि.	बुटवल-१५, सेमलार	√		१८x२३		√		√			√			√		
१५	नविन औद्योगीक क.ब.री. मा.वि	बुटवल-११, देविनगर	√		२५x१४			√	√		√			√	√		
१६	नहरपुर मा.वि	बुटवल-११, नहरपुर	√		२०x२४	NA	NA	NA	√		√			√			
१७	प्रगती मा.वि	बुटवल-११, देविनगर	√		२०x२२			√	√		√			NA	NA	NA	NA
१८	भवानी मा.वि	बुटवल-१८, पोखरावारी	√		२५x१२			√	√			√			√		

१९	मायादेवी जनजागृति सा. प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-११, न्यू दुर्गानगर	√		२३२ x१०५	√				√		√			√		
२०	मैनावगर प्रावि	बुटवल-११,	√		१२x१०			√		√		√			√		
२१	मोतिपुर मा.वि	बुटवल-१९,	√		२५x१६		√			√		√		NA	NA	NA	NA
२२	लक्ष्मी मा.वि	बुटवल-४, लक्ष्मीनगर	√		१५x१८		√		√		√	√			√		
२३	वुटवल बाल मन्दिर प्रावि	बुटवल-५	√		१५x१८			√	NA	NA	NA	NA	NA		√		
२४	बुटवल मा.वि.	बुटवल-१	√		१२x१५			√	NA	NA	√			√			
२५	वेलभरिया आ.वि.	बुटवल-१४					√		√				√				√
२६	सरस्वती आ.वि.	बुटवल-१	√		१८x२२		√		√			√			√		
२७	सरस्वती प्रा.वि.	बुटवल-१५, विनायकपुर	√					√	NA	NA	NA	NA	NA	√			
२८	सरस्वती मा.वि.	बुटवल-१२, तामनगर	√		१८x२२			√	NA	NA	NA	NA	NA	√			
२९	सहिद स्मृति प्रावि	बुटवल-११	√					√	NA	NA	NA	NA	NA	√			
३०	साधना महिला मा.वि.	बुटवल-६,	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
३१	सिद्धेश्वर लाल कुमारी मा.वि	बुटवल-७	√		९x१५			√	√			√		√			

३२	सूर्योदय प्रा वि.	बुटवल-११	√		१४x२०		√		√			√	NA	NA	NA	NA
३३	दुर्गा भवानी प्रावि	बुटवल-१५,	√		NA	NA	NA	NA	NA			NA	NA	NA	NA	NA
३४	सुस्त मनस्थिति बाल विद्या मन्दिर	बुटवल–७	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
३५	सन्तोषीमाता गुरुकुल विद्याश्रम	बुटवल–७	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
३६	रजा ए मुस्तफा मदर्सा प्रा.वि.	बुटवल-१	√		NA	NA	NA	NA	NA			NA	NA	NA	NA	NA
३७	मदर्सा गुलशन प्रा.वि.	बुटवल-५ राधाकृष्ण टोल	√		NA	NA	NA	NA	NA			NA	NA	NA	NA	NA
३८	मदिना मदरसा प्रा.वि.	बुटवल-५ विकासपथ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

२.२.६. ख) शैक्षिक, व्यवस्थापन तथा क्षमता अभिवृद्धि (सामुदायिक विद्यालय) : २०७६

क्र. स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	खाजा व्यवस्थापन			४ घण्टा पछिको स.का.को समय घण्टा			आधारभूत तालिम		पुनर्ताजगी तालिम		मन्टेश्वरी तालिम	
			घर बाट आफै ल्याउछन्	केन्द्र मै बनाउने गरिन्छ।	नियमितता छैन	घर फर्किने	विद्या(लयले काम लगाइन्छ	केन्द्रकै काममा उपयोग गर्ने	प्राप्त	अप्राप्त	प्राप्त	अप्राप्त	प्राप्त	अप्राप्त
१	अमर मा.वि.	बुटवल-१९, मनहरापुर	√			√			√		√		√	
२	उजिरसिंह मा.वि.	बुटवल-२	√			√			√		√		√	
३	कान्ति मा.वि	बुटवल-०४	√					√	√		√		√	
४	कालिका मानवज्ञान मा.वि	बुटवल-१०, कालिकानगर	√					√	√		√		√	
५	जनज्योति प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-३ ज्योतिनगर	√				√		√		√		√	
६	जनता मा.वि	बुटवल-८, सुख्खानगर	√				√		√		√		√	
७	जनशक्ति नमूना प्रावि	बुटवल-१७, रानीगञ्ज			√		√		√		√		√	

८	जितेश्वरी मा.वि	बुटवल-१३, वदेलपोखरी	√				√		√		√		√	
९	ज्ञानोदय मा.वि	बुटवल ३	√				√		√		√		√	
१०	ज्ञानोदय रात्री मा.वि	बुटवल-३												
११	तिलोतमा मा.वि	बुटवल-८, हस्पिटललाइन	√				√		√		√		√	
१२	नयागाउँ मा.वि.	बुटवल-१२, नयाँगाऊ	√				√		√		√		√	
१३	नरैनापुर आ.वि.	बुटवल-१६, नरैनापुर	√				√		√		√		√	
१४	नवरत्न मा.वि.	बुटवल-१५, सेमलार	√				√		√		√		√	
१५	नविन औद्योगीक क.ब.री. मा.वि	बुटवल-११, देविनगर	√				√		√		√		√	
१६	नहरपुर मा.वि	बुटवल-११, नहरपुर	√				√		√		√		√	
१७	प्रगती मा.वि	बुटवल-११, देविनगर	√				√		√		√		√	

१८	भवानी मा.वि	बुटवल-१८, पोखरावारी	√				√		√		√		√	
१९	मायादेवी जनजागृति सा. प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-११, न्यू दुर्गानगर	√				√		√		√		√	
२०	मैनावगर प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-११,	√				√		√		√		√	
२१	मोतिपुर मा.वि	बुटवल-१९,	√				√		√		√		√	
२२	लक्ष्मी मा.वि	बुटवल-४, लक्ष्मीनगर	√				√		√		√		√	
२३	वुटवल बाल मन्दिर प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-५	√				√		√		√		√	
२४	वुटवल मा.वि.	बुटवल-१	√				√		√		√		√	
२५	वेलभरिया आ.वि.	बुटवल-१४	√				√		√		√		√	
२६	सरस्वती आ.वि.	वुटवल-१	√				√		√		√		√	
२७	सरस्वती प्रा।वि	बुटवल-१५, विनायकपुर	√				√		√		√		√	
२८	सरस्वती मा.वि.	बुटवल-१२, तामनगर	√				√		√		√		√	

२९	सहिद स्मृति प्राथमिक विद्यालय.	बुटवल-११	√				√		√		√		√	
३०	साधना महिला मा.वि.	बुटवल-६,												
३१	सिद्धेश्वर लाल कुमारी मा.वि	बुटवल-७	√				√		√		√		√	
३२	सूर्योदय प्रा वि.	बुटवल-११	√				√		√		√		√	
३३	दुर्गा भवानी प्राथमिक विद्यालय.	बुटवल-१५,	√				√		√		√		√	
३४	सुस्तमनस्थिति बाल विद्या आश्रम	बुटवल-७	NA				NA		NA		NA		NA	
३५	सन्तोषीमाता गुरुकुल	बुटवल-७	NA				NA		NA		NA		NA	
३६	रजा ए मुस्तफा मदर्सा प्रा.वि.	बुटवल-१	NA				NA		NA		NA		NA	
३७	मदर्सा गुलशन ए भिका शोब ए हिफ्ज व किरात प्रा.वि.	बुटवल-५ राधाकृष्ण टोल	NA				NA		NA		NA		NA	
३८	मदिना मदरसा प्राथमिक विद्यालय	बुटवल-५ विकासपथ	NA				NA		NA		NA		NA	

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

NA = Not available

प्राप्त विवरणहरुको आधारमा :

क) छुट्टै कोठाको व्यवस्थाः एउटा वाहेक अन्य सबै केन्द्रमा छ।

ख) कोठाका साइज : उपयुक्त छन्।

ग) बसाई व्यवस्था : अधिक केन्द्रमा कार्पेटिङ भएको छ। केही केन्द्रमा बालमैत्री बसाइ व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।

घ) भित्ताको सजावट : अधिक केन्द्रमा सजावट गरिएको उल्लेख भएको छ तापनि उपयुक्त किसिमले सेटिङ्ग गरिएको छैन।

ङ) सिकाई सामग्री व्यवस्था : राम्रो भएको उल्लेख भएपनि समयको मागको आधारमा छैन।

च) खेल सामग्री व्यवस्था : धेरै केन्द्रमा भित्री खेल सामग्री भएको उल्लेख गरिएता पनि उपयुक्त छै नन भन्ने कुरालाई मनन् गर्दै भित्री तथा बाहिरी खेल सामग्रीको उपयुक्त बन्दोबस्त गर्नपर्ने टडकारो अवस्था रहेकोछ।

छ) खाजा व्यवस्था : खाजा व्यवस्थाको लागि स्थानीय सरकारले उपस्थित दिनको आधार मा प्रति बालबालिका प्रतिदिन रु. २०। र एक/एक थान टिफिन वक्स उपलब्ध गराएकोले खाजा घरैबाट ल्याउने व्यवस्था गरिएको छ।

ज) ४ घण्टापछिको सहयोगी कार्यकर्ताको समयः

अधिक मात्रामा विद्यालयमा काममा लगाईन्छ । यसबाट सहयोगी कार्यकर्ताहरुको श्रमको शोषण भएको छ की ? भन्ने प्रश्न उठ्न सक्छ । प्राथमिक तृतीय श्रेणीको पारिश्रमिक दिएर सकभर थप २ घण्टा केन्द्र कै विकासमा लगाउन सकेमा धेरै राम्रो हुने र यदि सो हुन नसके १–१ घण्टा विद्यालय र केन्द्रको कार्यमा लगाउने व्यवस्था हुन वाञ्छनीय छ।

झ) स.का. आधारभूत तालिमः सवै जसो स.का. ले आधारभ'त तालिम लिएको देखिन्छ।

ञ) पुनर्ताजगी तालिमः धेरै जनाले पुनर्ताजगी तालिम लिएको देखिन्छ तापनि बाल शिक्षणका नविनतम विधिहरुका बारेमा सहयोगी कार्यकर्ताहरुलाई अद्यावधिक गराउनु पर्ने हुँदा हरेक वर्ष छोटो अवधिको पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन हुनु जरुरी छ।

ट) मन्टेश्वरी तालिम : धेरैजसो सहयोगी कार्यकर्ताले मन्टेश्वरी तालिम लिएको देखिन्छ, सो तालिम लिने अवसरबाट वञ्चित सहयोगी कार्यकर्ताहरुलाई प्राथमिकता क्रममा तालिम दिन पर्छ र अव उप्रान्त नयाँ सहयोगी कार्यकर्ता नियुक्ति गर्दा आधारभूत तथा मन्टेश्वरी तालिम प्राप्तले मात्र प्रवेश पाउने व्यवस्था गर्नु पर्छ।

२.२.७ (क) भौतिक व्यवस्था (संस्थागत विद्यालय) २०७६

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	छुट्टै कोठाको व्यवस्था			बसाई व्यवस्था			भित्ता सजावट		सिकाई सामाग्री व्यवस्था			खेल सामग्री व्यवस्था			
			छ	छैन	भए कोठाको साइज (फिट)	खाली भुई	उपयुक्त फर्निचर सहित कार्पेटिङ्ग	कार्पेटिङ्ग मात्र	छ	छैन	राम्रो	ठिकै	हुँदैन भएको	Indoor out Door दुवै	Indor मात्र	Out door मात्र	कुनै छैन
१	**Everest English Boarding Secondary School**																
२	**Eden English Boarding School**																
३	**Siddhi Childrens Academy**																
४	**Marigold English School**																
५	**Munal English Boarding High School**																
६	**Glory Boarding School**																
७	**Canon Secondary School**																
८	**Ebenezer And New Vision English Boarding Secondary School**																

Not Available

९	Butwal Ex Army English Secondary School																
१०	Tinau English Boarding School																
११	New Horizon English Boarding Secondary School																
१२	Butwal Glory English Boarding School																
१३	Ideal English Boarding Secondary School																
१४	Our Peaceland Academy																
१५	Oxford Secondary School																
१६	Scholars Home Boarding Secondary School																
१७	Summit English Boarding High School																
१८	Butwal Elite English School																
१९	Deep Boarding High School																
२०	New Standard English Boarding School																

Not Available

२१	Ashar Academy																
२२	Shining Star English Boarding School																
२३	Intellectual Academy																
२४	Maria Montessori International Ebs																
२५	Manimukunda Secondary School																
२६	Mahabir English School																
२७	Manashlu English Boarding School																
२८	New Pinewood English Boarding School																
२९	Ever Shining English Boarding Secondary School																
३०	Lumbini Boarding School																
३१	Himali Childrens Academy Bbk																
३२	Butwal Madina English Boarding School																

Not Available

३३	L.B. Namuna Academy																
३४	Achievers Academy																
३५	Tribhuwan United Academy																
३६	Glorious Higher Secondary School																
३७	Manimukunda English Boarding School																
३८	Sahid Smarak Boarding School																
३९	Alpha Academy																
४०	Siddhartha Gautam Budhha Ma.Vi.																
४१	Aims English Secondary School																
४२	Aaviskar Public Ebs																
४३	Ever Green Children Academy																
४४	Gyanpunja English Boarding School																
४५	Annapurna Secondary School																

Not Available

४६	Axis Secondary School																
४७	Gargi Academy School Devinagar																
४८	White Rose Academy Laxminagar																
४९	Lumbini Shikshayalaya Butwal																
५०	Shishu Gyan Kunj																
५१	Gurukul Academy																
५२	Motherland English School																
५३	Nepal Evergreen Public English School																
५४	United English Boarding School																
५५	Shantideep English School																
५६	Siddhi Vinayak Secondary School																
५७	Shree Ganesh Gyan Jyoti Public High School																
५८	DEVSIDDHA ENGLISH SCHOOL																

Not Available

२.२.७ (ख) शैक्षिक व्यवस्थापन तथा क्षमता अभिवृद्धि (संस्थागत विद्यालय) २०७६

क्र. स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	खाजा व्यवस्थापन			४ घण्टा पछिको स.का.को समय घण्टा			आधारभूत तालिम		पुनर्ताजगी तालिम		मन्टेश्वरी तालिम	
			घर बाट आफै ल्याउछन्	केन्द्र मै बनाउने गरिन्छ।	नियमितता छैन	घर फर्किने	विद्या(लयले काम लगाइन्छ	केन्द्रकै काममा उपयोग गर्ने	प्राप्त	अप्राप्त	प्राप्त	अप्राप्त	प्राप्त	अप्राप्त
१	Everest English Boarding Secondary School													
२	Eden English Boarding School													
३	Siddhi Childrens Academy													
४	Marigold English School													
५	Munal English Boarding High School													
६	Glory Boarding School													
७	Canon Secondary School													

Not Available

८	Ebenezer And New Vision English Boarding Secondary School													
९	Butwal Ex Army English Secondary School													
१०	Tinau English Boarding School													
११	New Horizon English Boarding Secondary School													
१२	Butwal Glory English Boarding School													
१३	Ideal English Boarding Secondary School													
१४	Our Peaceland Academy													
१५	Oxford Secondary School													
१६	Scholars Home Boarding Secondary School													

Not Available

१७	Summit English Boarding High School													
१८	Butwal Elite English School													
१९	Deep Boarding High School													
२०	New Standard English Boarding School													
२१	Ashar Academy													
२२	Shining Star English Boarding School													
२३	Intellectual Academy													
२४	Maria Montessori International Ebs													
२५	Manimukunda Secondary School													
२६	Mahabir English School													
२७	Manashlu English Boarding School													

Not Available

२८	New Pinewood English Boarding School													
२९	Ever Shining English Boarding Secondary School													
३०	Lumbini Boarding School													
३१	Himali Childrens Academy Bbk													
३२	Butwal Madina English Boarding School													
३३	L.B. Namuna Academy													
३४	Achievers Academy													
३५	Tribhuwan United Academy													
३६	Glorious Higher Secondary School													
३७	Manimukunda English Boarding School													

Not Available

३८	Sahid Smarak Boarding School													
३९	Alpha Academy													
४०	Siddhartha Gautam Budhha Ma.Vi.													
४१	Aims English Secondary School													
४२	Aaviskar Public Ebs													
४३	Ever Green Children Academy													
४४	Gyanpunja English Boarding School													
४५	Annapurna Secondary School													
४६	Axis Secondary School													
४७	Gargi Academy School Devinagar													
४८	White Rose Academy Laxminagar													
४९	Lumbini Shikshayalaya Butwal													

Not Available

५०	Shishu Gyan Kunj													
५१	Gurukul Academy													
५२	Motherland English School													
५३	Nepal Evergreen Public English School													
५४	United English Boarding School													
५५	Shantideep English School													
५६	Siddhi Vinayak Secondary School													
५७	Shree Ganesh Gyan Jyoti Public High School													
५८	DEVSIDDHA ENGLISH SCHOOL													

Not Available

२.३. केन्द्र सञ्चालनका अवसरहरुः

- सबैजसो सहयोगी कार्यकर्ताहरु आधारभूत तालिम, मन्टेश्वरी तालिम तथा पुनर्ताजगी तालिम लिएका हुनु।
- सबै जसो केन्द्रको छुट्टै कोठा व्यवस्था हुनु।
- कोठाहरुका साइज समेत उपयुक्त हुनु।
- खाजाको व्यवस्था स्थानीय सरकारबाट हुनु।
- ४ घण्टा पछिको समय दिन सक्ने सहयोगी कार्यकर्ता उपलब्ध हुनु। योग्यता पुगेका चार वर्ष उमेर पुरा भएका आफ्ना छोरा छोरी लाई वा.वि. केन्द्रमा भर्ना गर्नु पर्छ भन्ने अभिभावकमा चेतनाको विकास हुनु।
- सहयोगी कार्यकर्ताहरु उपलब्ध हुनु।
- स्थानीय सरकारलाई शिक्षाको जिम्मेवारी राज्यले प्रदान गर्नु।
- स्थानीय सरकारले पनि ऐन, नियमलाई व्यवहारमूलक बनाई कार्यान्वयनको थालनी गर्नु।

२.४. केन्द्र सञ्चालनका चुनौतीहरुः

- वर्गीकरण नहुनु।
- भित्ताहरुको उपयुक्त किसिमले सजावट नहुनु।
- सिकाई कुनाको व्यवस्था नहुनु।
- बालमैत्री तथा मौसममैत्री कोठा सेटिङ्ग नहुनु।
- बालबालिकाको सञ्चित अभिलेख (Cumulative Record) नहुनु।
- अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना नहुनु।
- थोरै पारिश्रमिकमा धेरै काम लिनु।
- कक्षा १ र २ मा जस्तै पढाउने परिपाटी कायम रहनु।
- खाजा ताजा नहुनु।
- स्थानीय सामुदायिक सिकाइ केन्द्र ९त्रद्दीत्र० सँग समन्वय नहुनु।
- "खेल्दै सिक्दै" को सिद्धान्त अनुसारका खेल सामग्री तथा शैक्षिक सामग्री नुहुनु।
- पेशागत सुरक्षणको शंका हुँदा पेशा छाड्ने र नयाँ व्यक्ति राख्ने झन्झट रहिरहनु।
- भयरहित तथा सम्मानजनक सिकाईको वातावरण सृजना पूर्ण रुपले नुहुनु।
- घरधुरी सर्वेक्षण सहितको नक्साकंन नहुनु।

- विद्यालय शिक्षा परीक्षा उत्तीर्ण (कक्षा १२) भन्दा तल्लो योग्यताका सहयोगी कार्यकर्तालाई पुनः संरचना हुँदा अवश्य छाड्नु पर्छ भन्ने निराश मानसिकतामा हुनु।
- यातायातको समुचित व्यवस्था नहुनु।
- सहयोगी कार्यकर्ता स्वयंमले नानीहरु र शौचालय आदिको सरसफाई गर्न बाध्य हुनु।
- सफल अभ्यास हेरी सिक्ने कामको लागि अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था नहुनु।
- स.का. बिरामी परेको तथा अन्य कारणले (सुत्केरी विदा) लामो समय सम्म विदामा बस्दा बैकल्पिक व्यवस्था नहुनु।
- बालबालिकाको संख्याको आधारमा कोटा समायोजन नुहुनु।
- सहयोगी कार्यकर्ताको स्थायित्व र वृत्ति विकासको समुचित व्यवस्था नहुनु।
- मन्टेश्वरी कक्षा सञ्चालन कार्यविधि नहुनु।
- बालविकास केन्द्र संचालन सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार कक्षा संचालन नहुनु।
- ४ वर्ष भन्दा कम उमेर समूहका बालबालिकाका लागि सञ्चालन गरिने कक्षाहरुको स्वीकृति लिने परिपाटी नहुनु।
- सामुदायिक विद्यालय, समुदायमा आधारित तथा संस्थागत विद्यालयमा सञ्चालित बालिविकास केन्द्रहरुको एउटै मापदण्ड निर्धारण गरी वडापत्र तयार नहुनु
- बालबालिकाहरु भेटघाट भई चिनजान हुने र एकले अर्कोबाट सिक्ने सिकाउने वातावरण सिर्जना नहुनु।
- पोषणलाई महत्व दिई संयुक्त महोत्सव सञ्चालन नहुनु।
- बालबालिकाको स्वास्थ्य परीक्षण नहुनु।

२.५. समस्या समाधानका रणनीतिक क्रियाकलाप

समस्या महशुस नभएसम्म समाधानको उपाय अवलम्वन गरिदैन। त्यसैले मिहिन ढंगले समस्या (आवश्यकता) हरु पहिचान गर्ने र ती समस्याहरुलाई सरल र सहज ढंगले समाधान गर्ने गरी केही रणनीतिहरु अवलम्बन गर्नु पर्ने हुन्छ। कुनै समस्या स्थानीय स्तरबाटै समाधान हुन सक्ने हुन्छन् भने कुनै समस्या समाधानका लागि सम्बन्धित निकायहरु संग सम्पर्क तथा समन्वय गर्नु पर्ने हुन्छ। अतः यहाँ बुटवल उपमहानगरपालिका भित्र संचालित प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र (ECDC) हरुका विद्यमान समस्या र ती समस्या समाधान गर्न अपनाईने रणनीतिका साथै गरिने क्रियाकलापहरु उल्लेख गरिएको छ।

समस्या समाधानका रणनीतिक क्रियाकलापहरु

क्र. सं.	समस्या	समाधानका रणनीति	गरिने क्रियाकलापहरु	जिम्मेवारिता
१	सहयोगी कार्यकर्ताको पारिश्रमिक न्यून रहेको ।	- प्राथमिक तह तेस्रो श्रेणी सरह मासिक पारिश्रमिक दिने ।	- नगरपालिकाबाट सम्बन्धित निकायहरुमा सिफारिस गर्ने । - विद्यालय शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा (कक्षा - १२) योग्यता भएका तालिम प्राप्त स.का.लाई नियमानुसार १३ महिनाको पारिश्रमिक दिने । - ३ बर्ष अवधि उक्त योग्यता पुऱ्याउन कम योग्यतावालालाई अवसर दिने । उक्त योग्यता नपुग्दा सम्म न्यूनतम् मासिक (१३ महिना) रु. १३५००।- का दरले पारिश्रमिक दिने ।	- संघीय वा प्रदेश सर कार । - उपमहानगरपालिका
२	नक्सांकन विना कोटा वितरण गरिएको	- नियमानुसार नक्सांकन गने ।	- नक्सांकनको आधार तयार पार्ने । - प्रा. बालविकासका स.का.को सहयोग लिई घरधुरी सर्वेक्षण गर्ने । - संचालन भैसकेका प्रा.बालविकास केन्द्र सम्म पुग्न लाग्ने (४ बर्षे बालबालिकालाई) समय निर्धारण गर्ने । - संभाव्य गाउँ, टोलका बासिन्दाहरुसँग अन्तरकृया गर्ने ।	- शैक्षिक विकास महाशाखा - वडा शिक्षा समिति - वालविकास केन्द्र व्यवस्थापन समिति - सम्बन्धित विद्यालय
३	न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार नहुनु ।	- न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था हुने	- बैठकमा आमन्त्रण गरेर । - पूर्वाधारको अभाव पहिचान गरेर - सम्झौतालाई कार्यान्वयन गराउन अनुरोध गरेर । - बजेट विनियोजन गरेर - प्राविधिकलाई जिम्मा दिने	- व्यवस्थापन समिति - वडा शिक्षा समिति - शैक्षिक विकास महाशाखा - सामुदायिक सिकाइ केन्द्र

४	दिवा खाजा ताजा नहुनु । (बिहान ८, ९ बजे बनाएर पठाएको खाजा दिउसो १२-१ बजे सम्ममा चिसा हुने सम्भावना)	- ताजा या तातो खाजा खान पाउने व्यवस्था मिलाउने ।	- विद्युतिय वा ग्यास चुलोको व्यवस्था मिलाई तताएर दिने । - ताजा खाजा केन्द्रमै बनाएर दिने । - जङ्क फुडलाई निषेध गर्ने ।	- स.का. तथा विद्यालय प्र.अ. - स्थानीय शैक्षिक विकास महाशाखा - सम्बन्धित व्यवस्थापन समिति - बालविकास केन्द्र
५	स.का.लाई अतिरिक्त कार्यबोझ अर्थात माथिल्लो कक्षा पढाउन लगाउनु ।	- प्रा.वा.वि. केन्द्रकै प्रगतिमा समय खर्च गर्ने अवसर दिने ।	- विद्यालय पहिचान गर्ने - बालमैत्री सामग्री निर्माण गर्न लगाउने । - बालबालिकासँग सँगै खेलेर, रमाएर तथा उनिहरुका समस्या बुझ्ने प्रयत्न गर्ने । - बालबालिकाको संचित अभिलेख तयार गर्ने ।	- प्रधानाध्यापकले । - व्यवस्थापन समितिले । - स.का. स्वयंले ।
६	आयाको व्यवस्था नहुनु ।	- आयाको दरबन्दी सृजना गराउने ।	- स्थानीय सरकार वा प्रदेश/संघले दरबन्दी सृजना गर्ने । - न्यूनतम पारिश्रमिक (१३ महिना) को नियमानुसार निकासा दिने । - कम्तीमा कक्षा ८ उत्तीर्ण आमा भएकी एकल महिलालाई छनौट गर्ने ।	- शैक्षिक विकास महाशाखाले विषय उठान गर्ने । - नगरशिक्षा समिति - वडा शिक्षा समिति
७	निर्धारित पाठ्यक्रम अनुसार नियमित कक्षा संचालन नभएको	- पाठ्यक्रमलाई अक्षरक्ष पालना गरेर	- पाठ्यक्रम प्रवोधिकरण र पुनर्ताजगी तालिम समय समयमा संचालन गरेर । - नियमित सुपरीवेक्षण अनुगमन गर्ने ।	- शैक्षिक विकास महाशाखाले । - व्यवस्थापन समितिले । – स.का.

८	कक्षा संचालन अवधिमा एकरुपता नभएको	- एउटै समयमा कक्षा संचालन ४ घण्टा गर्ने ।	- समय तालिका बनाउने । - बालबालिकाको रुचि अनुसार तालिकामा लचकता ल्याउने । – नियमित सुपरीवेक्षण अनुगमन गर्ने	- सहयोगी कार्यकर्ताले । - सम्बन्धित विद्यालयको प्र.अ.ले । - व्यवस्थापन समितिले । - शैक्षिक विकास महाशाखा
९	स.का. र बालबालिका बिच भाषिक समस्या भएको ।	- मातृभाषामा अध्ययन गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्ने	- बालबालिकाको मातृभाषा पत्ता लगाउने – सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकलाई भाषागत तालिम दिने – सुपरीवेक्षण अवलोकन गर्ने	- व्यवस्थापन समितिले । - शैक्षिक विकास महाशाखाले । - स.का.
१०	बालबिकास केन्द्रको नाममा सहयोग रकम उठाउने गरेको ।	- राष्ट्रिय नीति अनुरुप सञ्चालन हुने ।	- बैकल्पिक उपायको खोजीका लागि अन्तर्क्रिया छलफल गर्ने । - बैठक बसी बैकल्पिक उपायको निर्धारण गर्ने । – उठाउने गरेको भए तुरुन्त बन्द गर्न लगाउने ।	- व्यवस्थापन समितिले । - विद्यालयले । - स.का.ले । – शैक्षिक विकास महाशाखाले ।
११	तालिम अप्राप्त स.का.ले कक्षाको जिम्मेवारी लिनु पर्ने बाध्यता ।	- तालिम अप्राप्तले कक्षा लिन नपाउने व्यवस्था गर्ने	- तालिम प्राप्त मध्येबाट दरखास्त आव्हान गर्ने । - लिखित, मौखिक तथा प्रयोगात्मक परीक्षाबाट छनौट गर्ने । - तालिममा कम्तीमा विद्यालय तह (कक्षा १२) उत्तीर्णलाई अवसर दिने । - वैकल्पीक उमेरदवारलाई रोष्टरमा राख्ने ।	- सम्बन्धित व्यवस्थापन समितिले । – शैक्षिक विकास महाशाखाले ।

१२	पुनर्ताजगी तालिमको कमी ।	- सबै स.का.ले पुनर्ताजगी तालिम लिएको हुने ।	– हरेक वर्ष सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका स.का.लाई पुनर्ताजकी तालिम दिने । - स.का.लाई तालिममा अनिवार्य रुपमा भागलिन पठाउने । - तालिममा स.का.ले अनिवार्य भाग लिने ।	- शैक्षिक विकास महाशाखाले । - सम्बन्धित व्यवस्थापन समितिले । - सम्बन्धित विद्यालयले ।
१३	भयरहित तथा सम्मानजनक सिकाई वातावरण सृजना नहुनु ।	- शारीरिक दण्ड दिने, हेला होचो गर्ने, शाब्दिक दण्ड दिने कार्य तुरुन्त बन्द गरिने	- अभिभावक भेटघाट र भेलाबाट उनीहरुका नानीहरुबाट प्राप्त प्रतिकृया बुझ्ने । - बालबालिका स्वयंलाई आफूले महसुस गरेको कुरा भन्न लगाउने । - समय-समयमा छड्के अनुगमन गर्ने । – लठ्ठी (लौरो) विहिन विद्यालय घोषणा कार्यक्रम गर्ने – स.का. लगायत सबैले बालबालिकालाई सम्मानित शब्द ‘ तपाईं‘ ले सम्बोधन गर्ने । – सबै बालबालिकाहरुले आपसमा सम्मानित शब्द ‘तपाई‘ भनी सम्बोधन गर्न लगाउने ।	- शैक्षिक विकास महाशाखाले । - सम्बन्धित व्यवस्थापन समितिले । - सहयोगी कार्यकर्ताले । –सम्बन्धित विद्यालयले ।
१४	सिकाई मनोरंजनात्मक र श्रब्यदृष्य सहितको नहुनु ।	- बालबालिकाले मनोरञ्जनात्मक किसिमले सिक्ने वातावरण सृजना हुने ।	- भैरहेकोलाई व्यवस्थित गर्ने । - नभएकोलाई योजनामा राखी सम्बन्धित निकायमा माग राख्ने । - उपलब्ध बजेटबाट आवश्यक सामग्री खरिद गर्न लगाउने - श्रव्य, दृष्य सामग्री प्रयोग सम्बन्धि तालिम दिने	- सम्बन्धित व्यवस्थापन समितिले । - स.का. - शैक्षिक विकास महाशाखाले । - वडा शिक्षा समितिले ।

१५	बालविकास केन्द्रको नियमित सुपरीवेक्षण र पृष्टपोषण नहुनु ।	- नियमित सुपरीवेक्षण, अवलोकन र नियमन हुने ।	- अनुगमनका लागि फारम (चेक लिष्ट) तयार गरी प्रयोग गने ं । - लिखित रुपमा सुझाव सल्लाह तथा पृष्ठपोषण दिने । - पुनः सुपरीवेक्षणमा पहिले दिइएका सुझाव आदिका बारेमा छलफल गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	- शैक्षिक विकास महाशाखाले । - प्रधानाध्यापकले । - व्यवस्थापन समितिले । - वडाशिक्षा समितिले । -विद्यालय सुपरीवेक्षक
१६	स्थानीय सामाजिक शैक्षिक संघ-संस्थाको सहयोगमा कमि ।	– स्थानीय संघ संस्था र व्यक्तिहरुमा बाल विकास केन्द्र प्रति अपनत्वभाव विकास गराउने ।	- योजना निर्माणमा आमन्त्रण गर्ने । - शै. सामग्री निर्माण कार्यशालाको आयोजना गर्ने । - सम्बन्धित वडा शिक्षा समिति तथा टोल विकास समितिसँग विशेष सहकार्यको प्रयास गर्ने । - स्थानीय कृषी र आमा समुहको सहयोग लिने ।	- स.का. लगायत व्यवस्थापन समितिले गर्ने । - वडा शिक्षा समितिले गने ं । - प्रधानाध्यापकले गर्ने । – सम्बन्धित विद्यालयले । - अभिभावक महासंघ - सा.शि.के.
१७	सरकारी अनुदान प्राप्त र निजी स्रोतका बालविकास केन्द्र संचालन पद्धति र पाठ्यक्रममा एकरुपता नहुनु ।	- सरकारले निर्धारण गरेको वा.वि. संचालन सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार संचालन हुने व्यवस्था मिलाउने ।	- सरकारी तथा निजी वा वि. केन्द्रका जिम्मेवार व्यक्तिलाई अभिमुखिकरण कार्यक्रम गर्ने । - संयुक्त प्रतिवद्धता पत्रमा हस्ताक्षर गराउने । - अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने । - मन्टेश्वरी कक्षा सञ्चालन कार्य विधि बनाउने ।	- शैक्षिक विकास महाशाखाले । - नगर शिक्षा समितिले । - वडा शिक्षा समितिले । - प्याब्सन/ एन ब्याब्सन
१८	वर्गीकरण नहुनु ।	– सबै बाल विकास केन्द्रको वर्गीकरण गरी स्तर निर्धारण गर्ने ।	– सरोकारवालाहरुको बैठक राख्ने – वर्गीकरणको मापदण्डसहितका सूचकहरु निर्धारण गर्ने । – स्वमल्यांकन गर्न लगाउने । – वर्गीकरण गरी नतिजा प्रकाशन गर्ने	– शैक्षिक विकास महाशाखा । – सम्बन्धित विद्यालय व्यवस्थापन समिति ।

१९	बालिबालिकाको संचित अभिलेख (Cumulative Record) नहुनु	– सबैले हेर्न पाउने गरी बालबालिकाहरुको सम्पूर्ण पक्षको विवरण तयार गर्ने ।	– सञ्चित अभिलेखको ढाचा तयार गर्ने । – सरोकारवालालाई बैठकमा राखी ढाचालाई अन्तिम रुप दिने । – अभिलेख नियमित रुपमा भर्न लगाउने ।	– शैक्षिक विकास महाशाखा । – सहयोगी कार्यकर्ता – बालविकास केन्द्र
२०	कक्षा १ र २ मा जस्तै पढाउने परिपाटी कायम रहनु	– पढ्ने भन्दा सिक्ने वातावरणको सृजना गर्ने ।	– नेपाल सरकारद्वारा निर्धारण गरिएको मापदण्ड बमोजिमका क्रियाकलापमा मात्र संलग्न गराउने । – खेल्दै सिक्दैका सिद्धान्तहरुलाई सबै प्रकारका बालविकास केन्द्रमा लागु गर्ने । – पाठ पढाउने, घोकाउने, गृहकार्य दिने, पुस्तकहरु बोकेर केन्द्रमा जाने आउने जस्ता क्रियाकलापहरु तुरुन्त बन्द गर्ने । – श्रव्य, दृश्य शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोग गर्ने ।	– शैक्षिक विकास महाशाखा – बालविकास केन्द्र – सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालय
२१	स्थानीय सामुदायिक सिकाइ केन्द्र (CLC) सँग समन्वय नहुनु	- सबै नजिकका बालविकास केन्द्रहरुका गतिविधिमा स्थानीय (CLC) ले समन्वयन गरिएको हुने	– (CLC) ले सबै EC DC बाट सम्पूर्ण विवरणहरु लिई अद्यावधिक राख्ने । – ECDC का सबै कार्यक्रममा CLC लाई संलग्न गराउने । – सेवा क्षेत्र भित्रका उमेर पुगेका बालकालिकालाई ECDC मा भर्ना गर्न CLC ले भूमिका खेल्ने ।	– सामुदायिक सिकाइ केन्द्र – बालविकास केन्द्र व्यवस्थापन समिति – सम्बन्धित विद्यालय - अभिभावक महासंघ - वडा शिक्षा समिति - सा.शि.के.
२२	चार वर्ष उमेरपूर्वका बालबालिकाका लागि भर्ना गर्ने संस्थाहरुले स्वीकृति नलिनु	- विद्यालय शिक्षामा नसमेटिएका कक्षाहरु सञ्चालनमा नीतिगत नियमन गर्ने ।	– त्यस्ता संस्थाको पहिचान गर्दै समयसीमा दिने । - स्वीकृति प्रक्रियामा आउन आव्हान गर्ने । – स्वीकृतिका लागि मापदण्ड तयार गर्ने । – स्वीकृति प्रदान गर्ने ।	– शैक्षिक विकास महाशाखा - नगर शिक्षा समिति - प्याब्सन एन प्याब्सन

२३	बालविकास केन्द्रको संयुक्त वडापत्र नहुनु	- सबै सरकारी अनुदान प्राप्त बालविकास केन्द्र र निजिस्रोतमा सञ्चालित बालविकास केन्द्रको सञ्चालन सम्बन्धि मापदण्ड सहितको वडापत्र तयार हुने	– सरोकारवाला सबैको संयुक्त बैठकको आयोजना गर्ने । – संयुक्त मापदण्डहरु निर्धारण गर्ने । – निर्धारित मापदण्डहरुलाई वडापत्रको रुपमा सबै संस्थाको बाहिर सबैले देख्ने गरी टाँस्ने । – वडापत्र अनुसार कार्य भएनभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्ने ।	– शैक्षिक विकास महाशाखा बुटवल उपमहानगरपालिका । – सम्बन्धित विद्यालयहरु । – सम्बन्धित बालविकास केन्द्र – नजिकको सामुदायिक सिकाइ केन्द्र – वडा शिक्षा समिति - अभिभावक महासंघ - सा.सि.के.
२४	बालबालिकाहरुको आपसी भेटघाट तथा प्रतिभा प्रदर्शन गर्ने वातावरणको कमी	- नगरभित्रका सबै बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका चार वर्ष उमेर पुगेका सबै बालबालिकाहरु बीच मिलन गराउने	– सबै सरोकारवाला पक्षको संयुक्त बैठक बोलाउने । – सम्मेलनको औचित्य प्रष्ट्याउने । – साझा समझदारी कायम गर्ने । – **शान्तिदूत बालशिक्षा सम्मेलन** का नामबाट योजना निर्माण तथा बजेट विनियोजन गर्ने । – सम्मेलन सञ्चालनको जिम्मा दिने । – सञ्चालित सम्मेलनको अभिलेख तयार गर्ने ।	– शैक्षिक विकास महाशाखा नगर शिक्षा समिति – सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु – सेतो गुराँस बालविकास – सम्बन्धित विद्यालयहरु

२५	बाल पोषण तथा सरसफाई महोत्सव हुन नसक्नु	- पोषण तथा सरसफाइ कार्यक्रम सम्पन्न हुने	– सरोकारवालाहरुको संयुक्त बैठक बोलाउने । – महोत्सवको कार्यक्रम निर्धारण गर्ने । – पोषण तथा सरसफाइ विज्ञहरुलाई आमन्त्रण गर्ने । – विज्ञहरुबाट सम्बन्धित डकुमेन्ट्री प्रदर्शन गराउने । – विद्यार्थी तथा स.का.हरुको सम्बन्धित असल अभ्यास प्रस्तुति गर्न मौका दिने ।	– शैक्षिक विकास महाशाखा – स्वास्थ्य विकास महाशाखा – सम्बन्धित विद्यालयहरु – सम्बन्धित बा.वि. केन्द्रहरु - सा.सि.के.
२६	बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य परीक्षण नहुनु	– स्वास्थ्य सम्बन्धि नियमित जाँच गरी सम्भाव्य स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्याबाट बचाउने	– सरोकारवालाहरु बीच बैठक बसी कार्ययोजना निर्धारण गर्ने । – स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरुको सहयोगमा स्वास्थ्य परीक्षण ६/६ महिनामा गराउने । – आफ्ना नानीहरुको स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्याका बारेमा सम्बन्धित अभिभावकलाई जानकारी दिने । – विशेष समस्या देखिए तुरुन्त उपचार गर्न अभिभावकलाई सल्लाह दिने । – स्वास्थ्य परीक्षणको व्यक्तिगत विवरण बालबालिको संचित अभिलेखमा उल्लेख गर्ने ।	– शैक्षिक विकास महाशाखा – स्वास्थ्य विकास महाशाखा – सम्बन्धित विद्यालयहरु – सम्बन्धित बा.वि. केन्द्रहरु - सा.सि.के.

२.६. प्रारम्भिक बाल शिक्षा कार्यक्रमको ५ वर्षे भौतिक लक्ष्य तथा अनुमानित लागत

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु	इकाई	जम्मा इकाई संख्या	बार्षिक इकाई लागत	भौतिक लक्ष्य					अनूमानित लागत					जम्मा लागत
					पहिलो बर्ष	दोस्रो बर्ष	तेस्रो बर्ष	चौथो बर्ष	पाँचौ वर्ष	पहिलो बर्ष	दोस्रो बर्ष	तेस्रो बर्ष	चौथो बर्ष	पाँचौ वर्ष	
१	नक्सांकन (घरधूरी सर्वेक्षण)	पटक	२	४००	१		१			४००		४००			८००
२	नयाँ केन्द्र थप (स.का. पारिश्रमिक)	स.का.	१०	३४६	२	४	६	८	१०	६९२	१३८४	२०७६	२७६८	३४६०	१०३८०
३	पुराना संचालित केन्द्र (स.का. पारिश्रमिक)	स.का.	६१	३४६	६१	६१	६१	६१	६१	२११०६	२११०६	२११०६	२११०६	२११०६	१०५५३०
४	बाल कक्षा कोठा सेटिङ्ग	केन्द्र	६१	३००	६३	२	२	२	२	१८९००	६००	६००	६००	६००	२१३००
५	स.का. आधारभूत तालिम संचालन	स.का.	१५	८	१५	१५	१५	१५	१५	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	६००
६	पूनर्ताजगी तालिम संचालन	स.का.	११९	५	११९	१२१	१२३	१२५	१२७	५९५	६०५	६१५	६२५	६३५	३०७५
७	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन	केन्द्र	६१	२५	६३	६५	६७	६९	७१	१५७५	१६२५	१६७५	१७२५	१७७५	८३७५
८	दिवा खाजा निकासा	केन्द्र	६१	१००	६३	६५	६७	६९	७१	६३००	६५००	६७००	६९००	७१००	३३५००
९	आया पारिश्रमिक	आया	६१	१७६	६३	६५	६७	६९	७१	११०५७	११४०८	११७५९	१२९९०	१२४६१	५९६७५
१०	सिकाई सामग्री व्यवस्थापन डिजिटल समेत	केन्द्र	६१	६०	६३	६५	६७	६९	७१	३७८०	३९००	४०२०	४१४०	४२६०	२०१००
११	खेल सामग्री व्यवस्थापन	केन्द्र	६१	४०	६३	६५	६७	६९	७१	२५२०	२६००	२६८०	२७६०	२८४०	१३४००
१२	स.का. संचयकोष कट्टी	स.का.	६१	३२	६३	६५	६७	६९	७१	२०१६	२०८०	२१४४	२२०८	२२७२	१०७२०
१३	केन्द्र अवलोकन भ्रमण	स.का.	६१	५	६३	६५	६७	६९	७१	३१५	३२५	३३५	३४५	३५५	१६७५

१४	आया संचयकोष कट्टी	आया	६१	१६.२	६३	६५	६७	६९	७१	१०२१	१०५३	१०८५	१११८	११५०	५४२७
१५	शैक्षिक सामग्री निर्माण कार्यशाला	स.का.	११९	५	११९	१२१	१२३	१२५	१२७	५९५	६०५	६१५	६२५	६३५	३०७५
१६	नमूना बालविकास केन्द्र निर्माण	केन्द्र	५	५००	१	१	१	१	१	५००	५००	५००	५००	५००	२५००
१७	स.का.तथा आया सरसफाइ तालिम सञ्चालन	स.का./ आया	१२६	६	१२६	१३०	१३४	१३८	१४२	७५६	७८०	८०४	८२८	८५२	४०२०
१८	स.का./आया पोशाक भत्ता	स.का./ आया	१२६	१०	१२६	१३०	१३४	१३८	१४२	१२६०	१३००	१३४०	१३८०	१४२०	६७००
१९	बालविकास केन्द्रको वर्गीकरण कार्यक्रम	केन्द्र	६१	५०	६१	६३	६५	६७	६९	३०५०	३१५०	३२५०	३३५०	३४५०	१६२५०
२०	बालविकास केन्द्रको सूपरीवेक्षण कार्यक्रम	केन्द्र	६१	१०	६३	६५	६७	६९	७१	६३०	६५०	६७०	६९०	७१०	३३५०
२१	शान्तिदूत बालशिक्षा सम्मेलन	पटक	५	५०	१	१	१	१	१	५०	५०	५०	५०	५०	२५०
२२	बालपोषण तथा सरसफाइ महो त्सव	पटक	५	५०	१	१	१	१	१	५०	५०	५०	५०	५०	२५०
२३	बाल स्वास्थ्य परीक्षण कार्यक्रम	केन्द्र	१२१	५	६३	६५	६७	६९	७१	३१५	३२५	३३५	३४५	३५५	१६७५
२४	अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण	केन्द्र	६१	आवश्यकता अनुसार											
२५	उपदानको व्यवस्था	स.का.	६१	आवश्यकता अनुसार											
									जम्मा :	७७६०३	६०७१६	६२९२९	६५२२३	६६१५६	३३२६२७

नोटः मूल्य वृद्धिका आधारमा बजेट रकममा बढोत्तरी हुने कुरालाई ध्यानमा राखी दोस्रो वर्षदेखि विकास खर्चमा वार्षिक १५ प्रतिशतले वृद्धि गर्नुपर्ने ।

२.६.१ अनुमानित लागतको पुष्ट्याई

१) यथाशक्य छिटो शैक्षिक विकास महाशाखा स्वयंले या सम्बन्धित विशेषज्ञ सहितको टोली या संस्था मार्फत बुटवल उपहानगरपालिका भित्रको ५ बर्ष मुनिका बालबालिका संख्या विवरण आउने गरी घरधुरी सर्वेक्षण गरी नक्सांकन रिपोर्ट पेश गर्न पहिलो बर्ष र तेस्रो वर्षलाई बजेट रु. ४,००,०००।- का दरले छुट्याईएको छ।

२) उक्त सर्वेक्षणका आधारमा नयाँ बालविकास केन्द्र स्थापनाको स्वीकृति प्रदान गर्न सजिलो हुन्छ। हाल संचालित बाल विकास केन्द्रहरुको समायोजन गर्न समेत सजिलो पर्छ। त्यसका साथै हाल नक्सांकन न भै सकेको अवस्थामा अनुमानित रुपमा प्रत्येक बर्ष २/२ वटा नयाँ बा.वि. केन्द्र स्थापनाको हिसावले बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

३) साविक बा.वि. केन्द्र ६१ र हरेक साल २/२ केन्द्र स्थापना गर्ने योजना राखिएकाले २/२ वटा केन्द्र थप गरी स.का.को १३ महिना बराबर नियमानुसार (प्राथमिक तृतीय श्रेणी) का दरले पारिश्रमिक प्रदान गर्ने योजना गरिएको छ। यो स्केल विद्यालय शिक्षा उर्त्तीण परीक्षा (१२ को योग्यता) हासिल गरी सकेका स.का. का लागि मात्र हो। सो योग्यता नपुगेका स.का. लाई ३ वर्षको समयावधि दिई उक्त योग्यता हासिल गर्ने मौका दिने र हाल कम योग्यता भएका स.का.लाई न्यूनतम मासिक रु. १३,५००।- मा नघटाई १३ महिनाको पारिश्रमिक दिने योजना राखिएको छ। यसरी पूरा पारिश्रमिक लिने स.का. ले बालबालिकाहरुको सिकाई क्रियाकलापमा ४ घण्टा संलग्न हुने र बाँकी २ घण्टा सिकाई सामग्री निर्माण, योजना निर्माण, बालबालिकाको संचित अभिलेख तयारी तथा अभिभावक भेटघाट गरी परामर्श सेवामा लाग्नु पर्ने गरी कार्य तालिका निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गर्ने।

४) हाल प्रायःजसो बाल विकास केन्द्रका कक्षा कोठा उनीहरुको उमेरगत, मैत्रिपूर्ण तथा सिकाईपूर्ण व्यवस्थापन हुन नसकेको परिप्रेक्षमा एउटा मापदण्ड बनाई कक्षाकोठाको से टिङ्ग गर्न बाञ्छनीय भएकोले प्रति केन्द्र एकमुष्ठ रु. ३,००,०००।- तीन लाख व्यवस्था गरिएको छ।

५) हाल कार्यरत स.का. हरुले आधारभूत तालिम र कतिपयले त ३ महिने मन्टेश्वरी तालिम प्राप्त गरेको अवस्था छ। तर छिटो छिटो हेरफेर हुने (बिचमा छाड्ने प्रक्रिया भएकोले) र तालिम प्राप्त स्थानीय स.का. उपलब्ध न हुँदा कोरा व्यक्ति छनोट गरी कक्षा संचालन गर्न पर्ने बाध्यात्मक अवस्थालाई मध्यनजर गरी कम्तीमा ९ दिनको आधारभूत तालिम संचालन गर्ने गरी बजेटमा समावेश गरिएको छ। संभव भएमा र बजेटले भ्याएमा केन्द्र संचालित स्थानका अन्य कुनै योग्यता पुगेका इच्छुक आमा भएका विवाहित एकल महिलालाई समेत आधारभूत तालिममा सरिक गराई निजलाई बैकल्पिक व्यक्तिको (रोस्टर सूची) रुपमा तयार गर्ने गरिएमा अतिनै फाईदाजनक हुने ठानिएको छ। तालिमको लागि प्रति स.का. रु. ८,०००।- का दरले बजेट विनियोजन गरिएको छ।

६) व्यक्तिलाई आफ्नो पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने मौका हुन बाञ्छनीय भएकाले प्रत्येक सरकारी अनुदान प्राप्त तथा संस्थागत विद्यालयमा अध्यापन गर्ने स.का.लाई हरेक वर्ष छोटो अवधिको पुनर्ताजगी तालिम संचालन गर्न प्रति स.का. रु. ५,०००।- का दरले बजेटमा र

ाखिएको छ।

७) बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा अभिभावकको ठूलो हात हुने हुँदा बाल मनोविज्ञान, बाल सहभागिता र बाल सुलभ खेल आदिका बारेमा अभिभावकको भूमिकाका बारेमा एकले अर्कोबाट सिक्ने र सिकाउने किसिमको तालिम सञ्चालन हरेक बर्ष गर्ने गरी प्रति केन्द्र प्रति तालिम रु. २५,०००।- को बजेट विनियोजित गरिएको छ।

८) जति रमाईलो कार्यक्रम संचालन गरेपनि भोको पेटमा उनीहरु सो कार्यक्रममा सक्रियतापूर्वक भाग लिदैनन् । सबै बालबालिकाको पारिवारिक पृष्ठभूमि एकैनासको नहुने कुरालाई मध्यनजर गरी निम्न आयस्तरका बालबालिकाहरुले बालविकास केन्द्र आउन न छाडुन् र निरन्तर रुपमा उपस्थित हुन् भन्ने अभिप्रायले प्रदान गर्दै आएको खाजा वापतको प्रति बालबालिका प्रति दिन रु. २०।- लाई निरन्तरता दिने गरी वजेट निर्धारण गरिएको छ।

९) सकभर विद्यालयमै तयार गरेर ताजा खाना दिने तथा बालबालिकाको कक्षा कोठाको, शौचालय र धारापानी समेतको सरसफाई तथा व्यवस्थापन गर्ने काम समेतको लागि एक जना आयाको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी न्यूनतम पारिश्रमिक रु. १३,५००।- दिने गरी प्रति केन्द्र एक आया व्यवस्था गर्ने योजना छ।

१०) बालबालिकाहरुले सुनेर भन्दा देखेर, छोएर, गरेर, खेलेर बढि छिटो सिक्ने कुरालाई ध्यानमा राखी विभिन्न प्रकारका मनोरञ्जनात्मक र छिटो सिक्न सकिने खालका डिजिटल शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन गर्न प्रति केन्द्र प्रत्येक वर्ष रु. ६०,०००।- का दरले बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

११) बालबालिकालाई विभिन्न प्रकारका बालसुलभ खेलमा सरिक गराई खेल्दै सिक्दै गर्ने स्तरका खेल सामग्रीको आवश्यकता पर्ने हुँदा प्रति केन्द्र प्रति वर्ष एकमुष्ठ रु. ४०,०००।- चालिस हजारका दरले बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

१२) तालिम प्राप्त र धेरै बर्ष सम्म स.का. भै अनुभव प्राप्त स.का. लाई अन्य पेशा तर्फ पलायन हुनबाट रोक्न र यस पेशालाई सुरक्षित महसुस गराउन उनीहरुको पारिश्रमिकको १०% उनीहरुले कट्टा गरेको अवस्थामा १०% थप गरी संचयकोष कट्टी गर्ने व्यवस्थाका लागि प्रति स.का. रु. २,२१७।- का दरले प्रति वर्ष प्रति स.का. २६६००।- का दरले बजेटमा र ाखिएको छ।

१३) हाल कार्यरत स.का.हरुलाई न्यूनतम योग्यता हासिल गर्न ३ वर्षको मौका समय दिने व्यवस्था गर्दा पनि उक्त योग्यता हासिल गर्न नसकेको अवस्थामा उनीहरुलाई हाल सम्म गरेको सेवाको उच्च मूल्यांकन र सम्मान गर्न नोकरी अवधि पूरा भएको ५ वर्षलाई ६ महिना, ५-१० वर्षसम्मलाई १ वर्ष, १०-१५ वर्षसम्मलाई १.५ वर्ष र १५ देखि माथि वर्ष पूरा भएकालाई २ वर्ष बराबरको मासिक तलव दरमा उपदान दिई सेवाबाट वाहिरिन अनुरोध गर्ने गरी बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

१४) अरुले गरेका सफल अभ्यासहरुको अवलोकन गर्ने र आफूले गरेका सफल अभ्यासहरु अरु समक्ष प्रस्तुत गर्ने गर्दा बा.वि. केन्द्र संचालनमा प्रभावकारीता आउने हुँदा सबै स.का.हरुले प्रत्येक वर्ष आफ्नो न.पा.भित्रका, छिमेकी न.पा. तथा गा.पा. भित्रका तथा अन्य जिल्लाका उत्कृष्ट बा.वि. केन्द्रको अवलोकन भ्रमण गर्ने प्रयोजनको लागि प्रति

स.का. रु. ५,०००।- (पाँच हजार)का दरले बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

१५) आयाहरुलाई पनि उनीहरुको सेवा प्रति लगाव बढोस् र आफुलाई सुरक्षित महसुस गरुन् भन्ने हेतुले उनीहरुले आफ्नो पारिश्रमिकबाट १०% कट्टी गरेको अवस्थामा सरकारको तर्फबाट पनि १०% संचयकोष कट्टी गर्ने व्यवस्था गर्ने गरी वजेटमा राखिएको छ।

१६) सहयोगी कार्यकर्ताहरु स्वयंलाई शैक्षिक सामग्री निर्माण गर्ने सीप विकास गराएमा उपयुक्त शैक्षिक सामग्रीको उपलब्ध भै सिकाई बढी प्रभावकारी हुने हुँदा प्रत्येक वर्ष सबै सरकारी अनुदान प्राप्त तथा संस्थागत विद्यालयका सहयोगी कार्यकर्ताहरुलाई कम्तीमा ३ दिनको शैक्षिक सामग्री निर्माण कार्यशाला सञ्चालन गर्न प्रति सहभागी रु. ५,०००। – (पाँच हजार) का दरले बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

१७) नमूना बालविकास केन्द्र निर्माण गरी अन्य केन्द्रहरुलाई सो आधारमा स्तरोन्नति गर्नमा मद्धत मिलोस् भन्ने हेतुले प्रत्येक वर्ष एक/एक नमूना बालविकास केन्द्र निर्माण गर्न रू. ५,००,०००।- का दरले बजेट निर्धारण गरिएको छ।

१८) बालबालिकाको व्यक्तिगत सरसफाई र बालविकास कक्षाकोठाको सरसफाई प्रति संवे दनशिल हुनु अति जरुरी हुने कुरालाई मध्यनजर गरी सबै सहयोगी कार्यकताहरु तथा आयहरुलाई प्रत्येक वर्ष कम्तिमा ३ दिने सरसफाईसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्न प्रति सहभागी रू. ६,०००।- छ हजारका दरले बजेट निर्धारण गरिएको छ।

१९) सहयोगी कार्यकर्ताहरुलाई २०७५ देखि नै पोशाक वापत एकमुष्ट रू. ५,०००।- पाँच हजार प्रदान गरि आएकोमा हरेक वर्ष सहयोगी कार्यकर्ताहरुका साथसाथै आयाहरुलाई समे त उल्लेखित दरमा पोशाक वापतको रकम उपलब्ध गराउन बजेट निर्धारण गरिएको छ।

२०) सबै बालविकास केन्द्रहरुको वस्तुगत अध्ययन गरी हरेक वर्ष वर्गीकरण गर्ने उद्देश्यले प्रति केन्द्र रु. ५०,०००।– पचास हजारका दरले बजेट निर्धारण गरिएको छ।

२१) बालविकास केन्द्रहरुको सुपरीवेक्षण गरी सुधारात्मक पृष्ठपोषण दिने उद्देश्यले नियमित रुपमा सम्बन्धित निकाय तथा व्यक्तिबाट सुपरीवेक्षण गर्ने गराउने कार्यको लागि प्रति केन्द्र वार्षिक रु. १०,०००।– दश हजार रुपैयाँ निर्धारण गरिएको छ।

२२) बालबालिकाहरुको आपसी भेटघाट तथा प्रतिभा प्रदर्शन गर्ने मौका दिने उद्देश्यले हरेक वर्ष १ पटक नगरपालिका अन्तर्गतका सरकारी तथा निजी बालविकास केन्द्रमा अध्ययनरत सबै बालबालिका र सहयोगी कार्यकर्ताहरुको संलग्नता रहने गरी **शान्तिदूत बालशिक्षा सम्मेलन** नामबाट सम्मेलन आयोजनाको लागि प्रति सम्मेलन रु. ५०,०००।– पचास हजारका दर बजेट निर्धारण गरिएको छ।

२३) वर्षमा १ पटक बालपोषण तथा सरसफाइ महोत्सव सञ्चालन गर्न प्रतिवर्ष रु. ५०,०००। पचास हजारका दरले बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

२४) यस उपमहानगरपालिका अन्तरगत सञ्चालित सबै सरकारी तथा निजी बाल विकास के न्द्रहरुका बालबालिकाहरुको प्रत्येक ६/६ महिनामा बाल स्वास्थ्य विशेषज्ञरुबाट स्वास्थ्य परीक्षण गराउने उद्देश्यले प्रति स्वास्थ्य परीक्षण प्रति केन्द्र रु. ५,०००।– पाँच हजारका दरले बजेट व्यवस्था गरिएको छ।

खण्ड-तीन

आधारभूत शिक्षा :

३.१ परिचय :

मानव जीवनयापनका लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान सिप आर्जन गरी घर परिवार तथा समुदायमा आफ्ना विचार अभिव्यक्त गर्न र समाजमा घुलमिल तथा आफुलाइ सामाजिक परिवेशमा समायोजन गरी सामाजिकीकरणमा सहज बनाउने कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्मको आठ वर्षको अवधिलाइ आधारभूत शिक्षा भनिन्छ। यसले बालबालिकाको मस्तिष्क विकासको साथै सर्वाङ्गीण विकासका दृष्टिले र माथिल्लो तहको शिक्षाको सक्रिय सदस्यको रुपमा चाहिने ज्ञान सिप प्रदान गदर्छ। सबैका लागी शिक्षा (२०००-२०१५), सहश्राब्दी विकास लक्ष्य, दिगो विकासका लक्ष्यहरु, इनचोन घोषणा २०१५-२०३०, संयुक्त राष्ट्र संघ, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा–पत्रको धारा २६, शिक्षा सम्बन्धि ऐन २०७५ मा आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ।

यस तहको अवधिलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत अनिवार्य र निःशुल्क गरिएको छ। नेपालको संविधानले आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क गरी मातृ भाषामा दिने व्यवस्था गरेको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास योजनामा कुल भर्नादर १००५ र टिकाउ दर ९७५ पुर्‍याउने लक्ष्य लिएको छ। सिकाइ उपलब्धीदर बढाउने, विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका न्यून पार्ने, कक्षा छाड्ने दर घटाउने, र कक्षा दो हाऱ्याउने दरमा कमी ल्याउने लक्ष्य लिएको छ। बुटवल उपमहानगरपालिकाले पनि आधारभूत शिक्षाको र ाष्ट्रिय लक्ष्यलाई कमी हुन नदिई नगर भित्रको भर्ना दर १००% र टिकाउदर ९९% पुऱ्याउने सिकाई उपलब्धी दरमा वृद्धि गरी कक्षा दोहोऱ्याउने र कक्षा छाड्ने दरमा कमी ल्याउने लक्ष्य लिएको छ।

आधारभूत शिक्षालाइ मौलिक अधिकारको रुपमा संविधानमा स्थापित गरिएको छ। शिक्षामा सबैको पँहुचका लागि राजनैतिक प्रतिवद्धताको कमी रहेको र गरिएका प्रतिवद्धताहरु पनि कार्यान्वयनमा आएको देखिदैन। शिक्षाले ज्ञान र सीपको प्रयोगात्मक परिवर्तन ल्याउने पिछडिएको विपन्न र अभावग्रस्त पक्षको पक्षपोषण गर्ने, अबोध बालबालिका एवं आवाजविहीनका पक्षमा रही शैक्षिक योजना बनाउने र ती समूहको समेत पहुँच बढाउन आवश्यक देखिन्छ। समाजका लागि आवश्यक नेतृत्त्वदायी क्षमताको विकास, निरन्तर ता रुपले सिक्ने र सिकाउने प्रवृत्ति, सामाजिक र मानवीय मूल्य र मान्यता, आत्मविश्वास जगाउने जस्ता आधारभूत समग्र पक्षको विकास गराउन आवश्यक छ। एकातर्फ निर्दिष्ट सिकाइलाई मात्र स्तरीयता मान्ने र अर्कोतर्फ कागजी काम-कार्वाहीलाई मात्र आफ्नो जिम्मेवारी र दायित्व सम्झने स्थिति देखिइरहेको विद्यमान अवस्थामा व्यवहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, संस्कार र संस्कृतिप्रति लगाव, नैतिक आचरण र जिम्मेवारी, मौलिक रुपमा विज्ञानको उपयोग गर्न सक्ने स्तरीय शिक्षा बुटवल उपमहानगरपालिकाको लागि आवश्यकता छ।

३.२ विद्यमान अवस्था :

तालिका नं : ३.१

बुटवल उपमहानगरपालिकामा कक्षा १-८ सञ्चालित विद्यालयहरु :

क्र. स.	क) सामूदायिक विद्यालयको नाम र ठेगाना			क्र. स.	ख) संस्थागत विद्यालयको नाम र ठेगाना		
	नाम	ठेगाना	स.कक्षा		नाम	ठेगाना	स.कक्षा
१	जन ज्योति प्रा.वि.	बुटवल-०३	०-५	१	गुरुकुल एकेडेमी	बुटवल-११	०-५
२	मायादेवि जनजागृति सा.प्रा.वि.	बुटवल-११	०-५	२	एभरग्रीन चिल्ड्रेन एकेडेमी	बुटवल-१०	०-५
३	मैनावगर प्रा.वि.	बुटवल-११	०-३	३	शिशु ज्ञानकुञ्ज	बुटवल-०३	०-५
४	बुटवल वालमन्दिर प्रा.वि.	बुटवल-०५	०-१	४	मारिया मण्टेश्वरी	बुटवल-११	०-५
५	सरस्वती प्रा.वि.	बुटवल-१४	०-३	५	अल्फा एकेडेमी	बुटवल-११	०-५
६	सहीद स्मृति प्रा.वि	बुटवल-११	०-५	६	अक्षर एकेडेमी	बुटवल-०२	०-५
७	सूर्योदय प्रा.वि.	बुटवल-११	०-५	७	आविष्कार एकेडेमी	बुटवल-०९	०-७
८	दुर्गा भवानी प्रा.वि.	बुटवल-१५	०-३	८	बुटवल मदीना बोर्डिङ्ग स्कुल	बुटवल-१३	०-८
९	जनशक्ति नमूना भीमप्रसाद गोमता न्यौपाने प्रा.वि.	बुटवल-१७	०-५	९	युनाइटेड इङ्लिश बोर्डिङ्ग स्कुल	बुटवल-१९	०-८
१०	सरस्वती आधारभूत विद्यालय	बुटवल-०१	०-८		**ग) धार्मिक विद्यालयको विवरण**		
११	वेलभरीया आधारभूत विद्यालय	बुटवल-१४	०-८	१.	संतोषीमाता गुरुकुल	बुटवल-०७	६-८
१२	प्रगति आधारभूत विद्यालय	बुटवल-११	०-८	२.	मदिना मदरसा	बुटवल-०५	१-३
१३	नरैनापेर आधारभूत विद्यालय	बुटवल-१६	०-८	३.	रजाए मुस्ताफा मदरसा	बुटवल.-०१	१-३
१४	सुस्त मनस्थिति बाल विद्या मन्दिर प्रा.वि.	बुटवल-०७		४.	मदिना गुल्सन	बुटवल-०१	१

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

उपयुक्त तालिकाको आधारमा बुटवल उपमहानगरपालिकामा कक्षा १-५ सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरु ९ र संस्थागत ६ गरी १५, कक्षा १-८ तर्फ सामुदायिक ४ र संस्थागत ४ गरी ८ र कक्षा १-८ सञ्चलीत जम्मा २३ वटा विद्यालयहरु रहेका छन् । साथै आधारभूत तह कक्षा ६ - ८ संचालन १, र कक्षा ३ संचालन ३ वटा धार्मिक विद्यालयको रुपमा संचालन भएका छन् । उपयुक्त संख्यामा बालमैत्री विद्यालय, पुरस्कार, छात्रवृति, निशुल्क शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने व्यवस्था हुँदाहुँदै पनि, अभिभावक शिक्षामा कमी, गुणस्तर ीय, व्यवहारिक, जीवनोपयोगी र रोजगारमुखी शिक्षा नहुनु पनि आधारभूत तहमा विद्यार्थी भर्नादरमा कमी, टिकाउदरमा कमी र भएका विद्यार्थी मध्ये कक्षा छाड्ने दर र कक्षा दोहाऱ्याउने दर बढी हुनु मुख्य कारण हुन् ।

सडक बालबालिका, होटल, उद्योग, घर र कल कारखानामा काम गर्ने गरिब, पिछडा वर्ग, दलित, मुस्लिम, थारु जस्ता बालबालिकाहरुलाई शिक्षाको पहुँचमा वृद्धि गरी मुलधारमा ल्याउन बुटवल उपमहानगर पालिकाले ल्याएको "सहयोग अपेक्षित सडक मानवमुक्त बुटवल" को अवधारणालाई प्रभावकारी रुपमा यो जना ल्याई कार्यान्वयनमा ल्याउन आवास सहितको शिक्षामा पहुँच बढाउन आवश्यक देखिन्छ ।

क) विद्यार्थी संख्या तथा शैक्षिक उपलब्धी:

तालिका ३.२

कक्षा १ को भर्ना अवस्था:

१.	आफ्नै विद्यालयको पूर्व प्राथमिकबाट उत्तिर्ण भै आएको संख्या	५०२ (५५%)
२.	अन्य मन्टेश्वरी तथा पूर्व प्राथमिक कक्षाबाट आएको संख्या	२४७ (२७%)
३.	सिधैं कक्षा १ मा भर्ना भएका संख्या	१६४ (१८%)
	कुल जम्मा	९१३

कक्षा १ को भर्ना अवस्थालाई अध्ययनका लागि विभिन्न ५०% सामुदायिक विद्यालयहरुका विद्यार्थीहरूको भर्ना प्रक्रियालाई अध्ययन गर्दा सरकारी अनुदान प्राप्त बालविकास केन्द्रहरुबाट भर्ना हुन आउनेको प्रतिशत ५०, अन्य मन्टेश्वरी तथा पूर्व प्राथमिक कक्षाबाट भर्ना हुन आउनेको प्रतिशत २६, सिधै कक्षा १ मा भर्ना हुन आउने प्रतिशत २४ देखिन्छ ।

यस तथ्याङ्कले के प्रष्ट पार्दछ भने अभिभावकहरु बालविकास केन्द्रहरुमा आफ्नो नानीहरुलाई भर्ना गरी एक वर्ष विद्यालय जाने अभ्यास र केही सीपहरु सिकाउने कुरामा चेतनसिल देखिन्छन् ।

(ख) आधारभूत तह कक्षागत तुलनात्मक विद्यार्थी विवरण:

तालिका नं. : ३.३

शैक्षिक सत्र २०७४ तथा २०७५ को आधारभूत तह कक्षागत तुलनात्मक विद्यार्थी विवरण:

कक्षा	२०७४						२०७५					
	सामुदायिक			संस्थागत			सामुदायिक			संस्थागत		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
१	४४६	४८७	९३३	१५३८	११४८	२६८६	५०२	४११	९१३	१६०१	१२६८	२८६९
२	४३१	४६३	८९४	१५१३	११२१	२६३४	४६९	४९२	९६१	१४०९	१२३१	२६४०
३	४५९	५७७	१०३६	१४९०	११२१	३६११	५०३	५६०	१०६३	१३९८	११५६	२५५४
४	५६४	५८७	११५१	१५१५	११९३	२७०८	५७६	६२१	११९७	१४११	११२२	२५३३
५	५९३	६६३	१२५६	१५४९	११०१	२६५०	६००	६६५	१२६५	१२३६	१०३१	२२६७
६	६३३	७१८	१३५१	१३५१	१००१	२३५२	७८४	७७८	१५६२	१२४१	१२९४	२५३५
७	७५०	७८०	१५३०	१३८४	९८६	२३७०	८७६	८६४	१६५०	११४१	१३७५	२४८६
८	८४९	९२१	१७७०	१४०५	९७०	२३७५	१०१९	९४३	१९६२	१४१४	९१४	२३२८
जम्मा	४७२५	५१९६	९९२१	११८०५	८६४१	२०४४६	५३२९	५३३४	१०६६३	१०८५१	९३६१	२०२१२

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

उपर्युक्त तालिकाको अध्ययन गर्दा शैक्षिक वर्ष २०७४ मा सामुदायिक विद्यालयहरुमा विद्यार्थीहरुको पहुँचको अवस्था ९९२१ र संस्थागत विद्यालयहरुमा यसको दोब्बर भन्दा पनि बढी २०४४६ देखिन्छ भने शैक्षिक सत्र २०७५ मा सामुदायिक विद्यालय तर्फ पुरानो संख्यामा ७४२ ले बढेर १०६६३ पुगेको छ भने संस्थागत विद्यालय तर्फ २०७४ को तुलनामा २३४ ले घटेको देखिन्छ। यसबाट के संकेत देखिन्छ भने सामुदायिक विद्यालय तर्फ विद्यार्थीको आकर्षण बढेको छ। यस उपमहानगरपालिकामा संस्थागत विद्यालयहरुको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयहरुको संख्या समेत कमी भएकोले पनि सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या बढी छ।

(ग) विद्यार्थी पहुँचको विवरण

तालिका नं. ३.४.१

अ) उमेरगत विद्यार्थी पहुँचको विवरण

विवरण	बालक	बालिका	जम्मा
५ वर्षदेखि १२ वर्षसम्मको जनसंख्या	१९३५३	१८२५९	३७६१२
कक्षा १-८ को भर्ना संख्या (सामुदायिक)	५२९६	५३२५	१०६२१
सामुदायिक विद्यालयको भर्नाका आधारमा बाहिर रहेको संख्या	१४०५७	१२९३४	२६९९१
कक्षा १-८ को भर्ना संख्या (संस्थागत)	१०३५१	९८६१	२०२१२
जम्मा विद्यालय पहुँच पाएको (सामुदायिक र संस्थागत भर्ना) संख्या	१५६४७	१५१८६	३०८३३
समग्रमा विद्यालय बाहिर रहेको संख्या	३७०६	३०७३	३७७९

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

२०६८ को जनगणना अनुसारको जनसंख्या वृद्धि दरलाई आधार मानी प्रक्षेपण गर्दा कक्षा १-८ अर्थात् आधारभूत तहभित्र अध्ययन गर्ने उमेर समूहमा वालकको कुल बालक संख्या १९९५३ र बालिकाको संख्या १८२५९ गरी जम्मा ३७६१२ रहेको छ जसमध्ये सामुदायिक विद्यालयहरुमा ५२९६ वालक र ५३२५ बालिका गरी जम्मा १०६२१ मात्र विद्यालय पहुँचमा रहेका छन् । यसबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने ५-१२ वर्ष उमेर समूहको बालक १४०५७ र बालिका १२९३४ गरी जम्मा २६९९१ बालबालिका विद्यालय शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर देखिन्छन् भने संस्थागत विद्यालयहरुमा उक्त उमेर समुहको बालक १०३५१ र बालिका ९८६१ समेत गरी जम्मा २०२१२ जना अध्ययनरत् छन् । दुवै प्रकृतिका विद्यालयमा अध्ययनरत् बालबालिकाहरुलाई जोड्दा बालक १५६४७ र बालिका १५१८६ गरी जम्मा ३०८३३ जना बालबालिका विद्यालय पहुँचमा रहेका छन् । यो तथ्याङ्कबाट पनि बालक ३७०६ र बालिका ३०७३ गरी जम्मा ६७७९ जना बालबालिका अझै आधारभूत शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर देखिने हुँदा यिनीहरुलाई विद्यालय प्रवेश गर ाउन योजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं : ३.४.२

आ) कक्षागत विद्यार्थी विवरण

तहगत विद्यार्थीको पहुँचको अवस्था : २०७५

विद्यालयको प्रकार	प्राथमिक (१-५)			निमावि (६-८)			आधारभूत (१-८)		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	२६५०	२७४९	५३९९	२६४६	२५७६	५२२२	५२९६	५३२५	१०६२१
संस्थागत	७६०५	५६८४	१३२८९	४०५३	२८७०	६९२३	११६५८	८५५४	२०२१२
मदरसा	९४	६२	१६५	-	-	-	-	-	-

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

सामुदायिक विद्यालय तर्फ कक्षा १-५ मा छात्राको संख्या बढि , कक्षा ६-८ मा छात्र-छात्रा हाराहारी र कक्षा १-८ मा छात्राको संख्या बढि रहेको छ भने संस्थागत तर्फ कक्षा १-५, ६-८ र १-८ सवै तहमा छात्रको संख्या वढि देखिन्छ भने समग्रमा कक्षा १-८ को सामुदायिक तर्फ भन्दा सस्थागत विद्यालय तर्फको विद्यार्थी संख्या दोब्बर देखिन्छ । सामुदायिका विद्यालयमा छात्रछात्राको संख्या हाराहारी जस्तो भएता पनि संस्थागत तर्फ छात्रको संख्याको तुलनामा छात्राको संख्या कम भएको हुँदा अझै पनि कतिपय अभिभावकहरुमा छोरा र छोरीको बीचमा भेदभावपूर्ण व्यवहार छ भन्ने संकेत मिल्दछ । यो समस्या समाधानका लागि अभिभावकहरुमा सचेतना र उत्प्रेरणाका जगाउने खालको अभिभावक शिक्षाको आवश्यक देखिन्छ ।

(घ) कक्षा ८ को शैक्षिक उपलब्धी तथा कक्षा छाड्ने अवस्था

तालिका नं : ३.५.१

(क) कक्षा ८ को शैक्षिक उपलब्धी तालिका–२०७५

सामुदायिक विद्यालय				संस्थागत विद्यालय			
श्रेणी	लिंग			श्रेणी	लिंग		
	छात्रा	छात्र	जम्मा		छात्रा	छात्र	जम्मा
०	५२	६६	११८	०	४९	७८	१२७
०.१–०.८	२	१	३	०.१–०.८	०	२	२
०.९–१.२	०	०	०	०.९–१.२	१	१	२
१.३–१.६	०	३	३	१.३–१.६	१	७	८
१.७–२.०	१०	८	१८	१.७–२.०	१	३	४
२.१–२.४	२५३	२७३	५२६	२.१–२.४	६८	१२७	१९५
२.५–२.८	३१७	२५५	५७२	२.५–२.८	२२७	३३३	५६०
२.९–३.२	१७४	२३६	४१०	२.९–३.२	२२०	३५४	५७४
३.३–३.६	१०२	१२८	२३०	३.३–३.६	२११	२८१	४९२
३.७–४.०	३३	४९	८२	३.७–४.०	९८	१०९	२०७

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

तालिका नं : ३.५.२

(ख) कक्षा–८ को कक्षा छाड्ने दर २०७५

विद्यालय किसिम	कुल भर्ना संख्या			परीक्षा आवेदन फर्म भरेका			परीक्षामा सम्मिलित भएका		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	१०१९	९४३	१९६२	१०१९	९४३	१९६२	९५३	८९१	१८४४
संस्थागत	१४१४	९१४	२३२८	१२९५	८७६	२१७१	१२१७	८२७	२०४४
जम्मा	१९००	२३४८	४२४८	२३१४	१८१९	४१३३	२१७०	१७१८	३८८८

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

शैक्षिक सत्र २०७५ मा कक्षा ८ मा सामुदायिक विद्यालयहरुमा छात्र १०१९ र छात्रा ९४३ गरी १९६२ र संस्थागत विद्यालय तर्फ छात्र १४१४ छात्रा ९१४ गरी जम्मा २३२८ विद्यार्थी भर्ना भए। यसरी दुवै प्रकृतिका विद्यालयहरुमा कुल ४२४८ विद्यार्थी भर्ना भएकोमा परीक्षा आवेदन फारम जम्मा ४१३३ जनाले मात्र भरे भने परीक्षामा सामुदायिक विद्यालय तर्फ छात्र ९५३ र छात्रा ८९१ गरी १८४४ र संस्थागत तर्फ छात्र १२१७ र छात्रा ८२७ सहित २०४४ गरी जम्मा ३८८८ विद्यार्थी परीक्षामा सहभागी भए। एक शैक्षिक वर्षभित्र कक्षा ८ मा मात्र ३६० (८.४७%) विद्यार्थीहरुले कक्षा छाड्ने अवस्था आउनु ठूलो समस्याको रुपमा देखिन्छ। परीक्षामा सहभागी सामुदायिक विद्यालयहरुका विद्यार्थीहरु मध्ये ५७२ (३१%) २.५ देखि २.८ जि.पि.ए. भित्र रहेको छ भने संस्थागत विद्यालय तर्फ ५७४ (२८.०८%) संस्थागत विद्यालयहरुका विद्यार्थीहरु मध्ये

५६० (२७.३९%) २.५ देखि २.८ जि.पि.ए. भित्र रहेको छ भने ५७४ (२८.०८%) २.९ देखि ३.२ जि.पि.ए. ल्याएको देखिन्छ। यसैगरी ३.३ देखि माथि ४ जि.पि.ए. ल्याउने विद्यार्थी संख्या सामुदायिक विद्यालय तर्फ ३१२ (कुल विद्यार्थीको १७%) र संस्थागत विद्यालय तर्फ ६९९ (कुल विद्यार्थीको ३४%) देखिन्छ। यसरी सामुदायिक विद्यालय तर्फ कुल सहभागि विद्यार्थी मध्ये ५२% विद्यार्थीले ०–२.४ जी.पी.ए. र संस्थागत विद्यालयतर्फ १०.३२% विद्यार्थीले ०–२.४ जी.पी.ए. ल्याएको देखिन्छ। तथापि विषयगत रुपले सन्तुलित ग्रेड भने पाइदैन। यसरी कुल जि.पि.ए. वृद्धि गर्न प्रत्येक विषयमा संतुलित ग्रेड मार्क आउने गरी शैक्षिक उपलब्धी हासिल गर्न विषयगत रुपमा क्षमता अभिवृद्धि गर्न सामुदायिक तथा संस्थागत दुबै तर्फका विषयगत शिक्षकहरुका लागि पुनर्ताजगी तालिम उत्प्रेरणा र प्रोत्साहनमुखी कार्यक्रमको व्यवस्था मिलाउने गरी कार्यक्रम राख्न आवश्यक छ।

(ङ) शिक्षक दरबन्दी विवरण

तालिका नं : ३.६

विद्यालयहरूको कक्षा १–८ सम्मको शिक्षक दरबन्दी र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	स्वीकृत दरबन्दी			राहत दरबन्दी		
		प्रा.वि.	नि.मा.वि.	जम्मा	प्रा.वि.	नि.मा.वि.	जम्मा
१	अमर मा.वि	८	०	८	०	३	३
२	उजिर सिंह मा.वि	९	४	१३	०	०	०
३	कान्ति मा.वि	८	४	१२	०	०	०
४	कालिका मानवज्ञान मा.वि	१५	९	२४	०	२	२
५	जनज्योति प्रा.वि	३	०	३	०	०	०
६	जनता मा.वि	७	२	९	१	२	३
७	जनशक्ति नमूना प्रा.वि	१	०	१	१	०	१
८	जितेश्वरी मा.वि	७	०	७	०	०	०
९	ज्ञानोदय मा.वि	७	४	११	०	०	०
१०	ज्ञानोदय रात्रि मा.वि	०	४	४	०	०	०
११	तिलोत्तमा मा.वि	७	२	९	०	१	१
१२	नयागाउँ मा.वि	७	४	११	१	०	१
१३	नरैनापुर आ.वि	७	०	७	०	०	०
१४	नवरत्न मा.वि	१०	५	१५	०	०	०
१५	नविन औद्योगिक क.ब.री. मा.वि	९	०	९	५	६	११

१६	नहरपुर मा.वि	८	२	१०	३	१	४
१७	प्रगति नि.मा.वि	३	०	३	४	०	४
१८	भवानी मा.वि	६	०	६	०	०	०
१९	मायादेवी जनजागृति सा.प्रा.वि	१	०	१	०	०	०
२०	मैनावगर प्रा.वि	१	०	१	०	०	०
२१	मोतिपुर मा.वि	८	४	१२	०	०	०
२२	लक्ष्मी मा.वि	५	१	६	०	२	२
२३	बुटवल बाल मन्दिर प्रा.वि	१	०	१	०	०	०
२४	बुटवल मा.वि	९	४	१३	०	०	०
२५	बेलभरिया आ.वि	५	०	५	०	२	२
२६	सरस्वती आ.वि.	५	२	७	०	१	१
२७	सरस्वती प्रा.वि	०	०	०	२	०	२
२८	सरस्वती मा.वि	५	१	६	०	२	२
२९	सहिद स्मृति प्रा.वि	३	०	३	१	०	१
३०	साधना महिला मा.वि	१	०	१	०	०	०
३१	सिद्धेश्वर लालकुमारी मा.वि	१०	५	१५	०	०	०
३२	सुस्तमनस्थिति बाल विद्यामन्दिर प्रा.वि	०	०	०	१	०	१
३३	सूर्योदय प्रा.वि.	२	०	२	०	०	०
३४	दुर्गा भवानी प्रा.वि	०	०	०	३	०	३
३५	सन्तोषी माता गुरुकुल	०	०	०	०	०	०
३६	मदिना मदरसा	०	०	०	०	०	०
३७	रजाय मुस्तफा	०	०	०	०	०	०
३८	मदिना गुल्सन	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	१७९	५७	२३५	२२	२२	४४

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

- सामुदायिक विद्यालयमा आधारभूत तह कक्षा १-५ मा शिक्षक तथा विद्यार्थीको अनुपात १:२७ (५३९९/२००)
- आधारभूत तह कक्षा ६-८ मा विद्यार्थी तथा शिक्षकको अनुपात १:६६ (५२२२/७९)

उपर्युक्त विवरणले कक्षा ६-८ मा शिक्षक तथा विद्यार्थीको अनुपात मिलाई विषयगत रुपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिन्छ।

३.३.१ व्यवस्थापन :

शिक्षा ऐन २०२८ (संसोधन सहित)ले विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षा नियमावली २०५९ ले पनि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको व्यवस्था गरेको छ।

तालिका नं.: ३.७

विद्यालय व्यवस्थापन सूचक २०७५

क्र.सं	सूचक	विद्यालय	
		सामुदायिक	संस्थागत
१.	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन	३८	५८
२.	विद्यालय व्यवस्थापन समितीको बैठक	नियमित	नियमित
३.	शिक्षक अभिभावक संघको गठन र बैठक	भएको	-
४.	सामाजिक लेखा परिक्षण	भएको	-
५.	अभिभावक भेला	न्यूनतम १ पटक	कम्तीमा ४ पटक

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

शैक्षिक संस्थाहरूमा राजनीतिक दाउपेच रहँदारहँदै पनि उपर्युक्त तथ्यांकका अनुसार संस्थागत तथा सामुदायिक दुवैथरीका विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन भएको, नियमित रुपमा बैठक बस्ने गरेको, शिक्षक-अभिभावक संघ गठन आदि प्रक्रिया पूरा गरेको देखिएता पनि शैक्षिक गतिविधिमा केन्द्रित कार्ययोजा बनाइ विद्यालय व्यवस्थापन पक्ष अगाडि बढे नबढेको व्यहोरा सुपरीवेक्षण तथा अनुगमनबाट नियमित रुपमा हेरिनुपर्ने देखिन्छ।

३.३.२ पूर्वाधार विकास

तालिका नं.:३.८

भौतिक पुर्वाधार सम्बन्धि सूचक

क्र.सं	सूचक	विद्यालय	
		सामुदायिक	संस्थागत
१.	भवन र कक्षाकोठा पुगेका विद्यालय	१३	५८
२.	शौचालय र खानेपानी पुगेका विद्यालय	३७	५८
३.	बालमैत्री कक्षा संचालन भएका विद्यालय	३१	५८
४.	खेलमैदानको विकास भएका विद्यालय	२७	४०

५.	कम्पाउण्ड वाल लगाएका विद्यालय	३२	५८
६.	कम्प्युटर शिक्षा संचालन भएका विद्यालय	३०	५८
७.	शैक्षिक सामाग्री भएका विद्यालय	३८	५८
८.	पुस्तकालय भएका विद्यालय	३	५०
९.	बगैंचा तथा करेसाबारी	-	-

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

सामुदायिक विद्यालय तर्फ भवन र कक्षा कोठा नपुगेका विद्यालय संख्या २५, व्यवस्थित शौचालय र खानेपानी नपुगेका विद्यालय संख्या १, बालमैत्री कक्षा सञ्चालन नभएका विद्यालय ७, खेल मैदानको विकास नभएका विद्यालय ११, कम्पाउण्ड वाल नलगाएका विद्यालय संख्या ६, कम्प्यूटर शिक्षा संचालन नभएका विद्यालय संख्या ८, पुस्तकालय नभएका विद्यालय संख्या ३५, कुनै पनि विद्यालयमा वगैचा तथा करेसावरी छैनन् भने संस्थागत विद्यालय तर्फ खेल मैदानको विकास नभएको विद्यालय संख्या १८, पुस्तकालय नभएको संख्या ८ रहेको छ। यस तथ्याङ्क अनुसार सामुदायिक विद्यालय तर्फ शैक्षिक गतिविधि एवम् अतिरिक्त क्रियाकलापलाई प्रभावकारी रुपले सञ्चलान गर्न र सुरक्षाका लागि भौतिक पूर्वाधारमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ। त्यसका लागि थप कक्षा कोठाको निर्माण, स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था, भवन तथा कम्पाउण्डवालको निर्माण, पुस्तकालय, ई. पुस्तकालयमा पत्रपत्रिकाको व्यवस्था, करेसाबारी, भौतिक साधन र संरचना आदिको व्यवस्थापन योजनाबद्ध रुपले गर्दै जान आवश्यक छ।

३.३.३ छात्रवृत्ति :

बुटवल उपमहानगरपालिका भित्र रहेका सामुदायिक विद्यालयहरुले दलित, छात्रा, आपाङ्ग र जेहेन्दार छात्रवृत्ति प्रत्येक वर्ष जेष्ठ १४ गतेका दिन नियमानुसार वितरण गर्ने गरेका छन् भने संस्थागत विद्यालयहरुले नियमानुसार अध्ययनरत जेहेन्दार, सहिद सन्तति, दलित, जनजाती, अपाङ्ग, द्वन्द्व पीडित, मधेशी लगायत विभिन्न समूहका बालबालिकाहरुमध्ये १०% लाई छात्रवृत्ति वितरण गरेको पाइन्छ।

३.४ अवसरः

क) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षाको पहुँचमा अनिवार्य पुऱ्याउने संवैधानिक व्यवस्था भएकोले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क पाउने सुविधा हुनु।

ख) आवतजावतका लागि राजमार्गसँग जोडिएकाले यातायातको सुविधा हुनु।

ग) पर्याप्त संख्यामा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरू स्थापना हुनु।

घ) शैक्षिक केन्द्रको रुपमा विकास गर्नका लागि पर्याप्त शैक्षिक जनशक्ति, साधन र स्रोतको सम्भाव्यता रहनु।

ङ) जनसंख्याको अत्यधिक चापले गर्दा विद्यार्थी संख्या पर्याप्त हुने संभावना रहनु।

च) कक्षा १२ सम्मको शिक्षा सम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिनु।

छ) शिक्षा ऐन तथा नियमावली स्थानीय तहमा नै निर्माण भई कार्यान्वयनमा आउनु।

३.५ चुनौतीहरूः

क) विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी दिन नसक्नु।

ख) भौतिक पुर्वाधार, कक्षाकोठा र चेञ्जिङ्ग कक्षको अभाव हुनुका साथै सेनेटरी प्याडको व्यवस्था नहुनु।

ग) बाल मैत्रीपूर्ण तथा सम्मानजनक सिकाइको वातावरण सिर्जना नहुनुका साथै चक, डस्टर निषेधित क्षेत्र घोषणा नहुनु।

घ) बहुभाषिक शिक्षकको अभाव हुनु।

ङ) धार्मिक विद्यालयहरू (गुरुकुल र मदरसा) लाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन शिक्षक दरबन्दी, प्रदान गर्न नसक्नु।

च) अभिभावक शिक्षामा कमी हुनु।

छ) दिवा खाजा एवं फ्रिजसहितका तातोचिसो पानीका व्यवस्था नहुनु।

ज) व्यवसायिक र प्राविधिक (रोजगारमुखी) शिक्षाको लागि आधारभूत शिक्षा पूर्वाधारको रुपमा नहुनु।

झ) व्यवहारिक ज्ञानमा आधारित शिक्षा नहुनु।

ञ) निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी नहुनु।

ट) आकस्मिक खाली भएका कक्षाका लागि सट्टा शिक्षक वा अन्य वैकल्पिक व्यवस्था नहुनु।

ठ) सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरुलाई 'प्रविधि प्रयोग सिप तालिम 'को अभावमा आधुनिधक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग नहुनु।

ड) संस्थागत विद्यालयका प्र.अ. तथा विषय शिक्षकहरूलाई पाठ्यक्रम कार्यान्वयन तथा अन्य छोटो अवधिका तालिम सञ्चालन नहुँदा नयाँ नीति र प्रविधिहरूको जानकारीबाट वञ्चित हुनु।

ढ) विद्यालय छोड्ने ९म्चयउ यगत० विद्यार्थीको स्थिति जान्नको लागि ऋजषमि त्चबअपष्लन कथकतभ्क (पछ्याउने प्रणाली) कायम नहुनु।

(ण) छात्रवृत्तिको दायरा र वितरण प्रणाली सुधार गर्न नसक्नु।

(त) विद्यालय हाताभित्र जंक फुड (चाउचाउ, बिस्कुट.... प्याकिङ्ग तथा तयारी खाद्यवस्तु) निषेधित विद्यालय घोषणा नहुनु।

(थ) विद्यालयहरुको रंगरोगनमा एकरुपता नहुनु।

(द) सबै खाले अपाङ्ग बालबालिकाहरुका लागि एकीकृत रुपमा पठन–पाठन गर्ने विद्यालयको अभाव हुनु।

(ध) आधारभूत नमूना विद्यालय नहुनु।

३.६ समस्या समाधानका रणनीतिक क्रियाकलापहरु :

बुटवल उप-महानगरपालिकाको मुख्य समस्याहरु समाधानको रणनीतिक योजना र नतिजाहरु ल्याउन गरिने क्रियाकलापहरुको सूची जिम्मेवारिता समेतको तालिका दे हाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ।

क) भौतिक पक्ष

क्र.सं	समस्या	समाधानको रणनिती	क्रियाकलाप	जिम्मेवारिता
१.	कक्षाकोठाको कमी	विद्यालयहरुमा कक्षाकोठा थप गरिने	● प्राविधिकद्वारा विद्यालयको स्थलगत अध्ययन गरी कोटा निर्धारण गर्ने ● कक्षाकोठा निर्माणार्थ बजेट निर्धारण गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.
२	स्वच्छ खानेपानीको अभाव	स्वच्छ खानेपानीको सुविधा सम्पन्न विद्यालय बनाउने।	● खानेपानी अभाव भएका विद्यालय पहिचान। ● खानेपानी सुविधा भएकोमा पनि शुद्ध पानी छ/छैन पहिचान। ● खानेपानी व्यवस्थाको योजना निर्माण ● बजेट निर्धारण ● तातोचिसो पानीको लागि फ्रिज सहित फिल्टरको व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.
३.	शौचालय, चेञ्जिङ्ग कक्ष र सेनेटरी प्याडको अभाव	विद्यार्थी संख्याको आधारमा विद्यालयहरुमा बाल-बालिकामै त्री शौचालय, चेञ्जिङ्ग कक्ष र से नेटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने।	● शौचालय र चेञ्जिङ्ग कक्ष अभाव भएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● भएका शौचालय र चेञ्जिङ्ग कक्षको सरसफाइको अवस्था हेर्ने ● शौचालय र चेञ्जिङ्ग कक्ष निर्माणका लागि योजना बनाउने ● शौचालय निर्माणका लागि नक्सांकन गर्ने ● सेनेटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने ● बजेट व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.

४.	Compound Wall को अभाव	विद्यालमा पर्खाल निर्माण गरिने	● कम्पाउण्ड वाल नभएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● कम्पाउण्ड वाल निर्माणको अनुमानित लागत निकाल्ने ● बजेटको व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.
५.	भवन तथा कक्षाकोठा मर्मत	जिर्ण भएको विद्यालय भवन तथा कोठाको मर्मत सुधार गर्ने	● भवन तथा कक्षा कोठा मर्मतको संख्या एकीन गर्ने ● मर्मतको लागि अनुमानित लागत निकाल्ने ● बजेटको व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.
६.	विद्यार्थी संख्याको आधारमा फर्निचरको अभाव	फर्निचर सेट निर्माण तथा मर्मत गर्ने	● फर्निचरको आवश्यक संख्या किटान गर्ने ● खरिद तथा मर्मतको लागि छुट्टा छुट्टै अनुमानित लागत निकाल्ने । ● बजेटको व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.
७.	ई-पुस्तकालय र पत्रपत्रिकाको अभाव	आवश्यकता र औचित्यका आधारमा ई-पुस्तकालय र पत्रपत्रिकाको व्यवस्था गर्ने	● इ–पुस्तकालय र पत्रपत्रिकाको लागि लागत अनुमान गरी बजेट व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.
८.	विद्युत आपुर्तिको अभाव	विद्यालयको सम्पूर्ण भागमा विद्युतीकरण गर्ने	● विद्युत् अभाव भएको ठाउँको पहिचान गर्ने ● सहज आपूर्तिको व्यवस्था मिलाउने ● वैकल्पिक व्यवस्थाका लागि जेनेरेटर, सोलार, इन्भरटर आदिको लागि बजेट व्यवस्था गर्ने ।	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.
९	खेल मैदानको अभाव	विद्यार्थी संख्याको आधारमा खेल मैदान व्यवस्था गर्ने	● खेल मैदान नभएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● खेलमैदान व्यवस्थाका लागि जग्गाको खोजी गर्ने ● बजेटको व्यवस्था गर्ने	● स्थानीय सरकार तथा विद्यालय व्य.समिति

१०.	बगैंचा तथा करेसाबारी अभाव	प्रत्येक विद्यालयमा बगैंचा तथा करेसावारी निर्माण गर्ने	● जग्गाको अवस्था पहिचान गर्ने	वि.व्य. समिति तथा अभिभावक
११.	विद्यालय रंगरोगन नहुनु	विद्यालय रंगरोगन गर्ने	● रंगरोगन नभएका विद्यालयहरुको तथ्यांक लिने ● रंगरोगनका लागि लागत अनुमान गर्ने ● आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्ने	● वि.व्य.स. ● शैक्षिक विकास महाशाखा

ख) शैक्षिक तथा व्यवस्थापन पक्ष

क्र.सं	समस्या	समाधानको रणनिती	क्रियाकलाप	जिम्मेवारिता
१.	आधारभूत तह उमेर समूहका बालबालिका विद्यालय तहदेखि बाहिर रहनु।	विद्यालयमा प्रवेश गराई टिकाइ राख्ने	● घरधुरी सर्वेक्षण गरी विद्यार्थी पहिचान गर्ने। ● विद्यालयमा नआउनुको कारण पत्ता लगाउने। ● समस्या समाधान गरी विद्यालय प्रवेश गराउने	● विद्यालय व्यवस्थापन समिति ● वडा शिक्षा समिति ● शैक्षिक विकास महाशाखा
२.	विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी अपुग हुनु	दरबन्दी मिलानका साथै विद्यार्थी अनुपातमा थप शिक्षक दरबन्दी प्रदान गर्ने	● दरबन्दी नपुग विद्यालयको सूचि तयार पर्ने ● दरबन्दी मिलान गर्ने ● थप दरबन्दीको निकासा गर्ने	● स्थानीय सरकार

३.	Computer शिक्षाको कमी	कम्प्युटर कक्षा सञ्चालन गर्न आधारभूत क्षमता वृद्धि गर्ने	● विद्यालयहरुलाई कम्प्युटर वितरण तथा शिक्षक उपलब्ध गराउर्ने। ● कम्प्युटर शिक्षकको व्यवस्था गर्ने। ● कम्प्युटर शिक्षकलाई क्षमता विकास तालिम दिने	● स्थानीय सरकार
४.	बालमैत्री वातावरणको कमी	सरोकारवालाहरुको सहभागितामा बालमैत्री वातावरणको श्रृजना गर्ने	● बालमैत्री विद्यालयको अवधारणा पत्र तयार गर्ने ● शिक्षकलाई भयरहित सिकाइको तालिम दिने ● बालबालिकाहरूबाट भयमुक्त भए नभएको जानकारी लिने	● विद्यालय व्यवस्थापन तथा परिवार
५.	शैक्षिक सामाग्रीको कमी	शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगमा प्रभावकारिता ल्याउने	● शैक्षिक सामग्रीहरूको सूचि तयार गर्ने ● शिक्षण सिकाय क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउने सामग्रीको व्यवस्था गर्ने ● रकम खर्च हुने, कम खर्च हुने, खर्चै नहुने किसिमका सामग्रीको व्यवस्था गर्ने	● विद्यालय व्यवस्थापन तथा प्र.अ.
६.	प्रोत्साहन र पुरस्कार को कमी	शिक्षकलाई प्रोत्साहित गर्ने नीतिगत व्यवस्था गर्ने	● पुरस्कारका लागि मापदण्ड तयार गर्ने ● पारदर्शी मुल्याङ्कन गर्ने ● पुरस्कार/दण्ड व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा तथा वि.व्य.समिति
७.	पढाइ हुने दिनमा एकरुपता नहुनु	अधिकतम दिनहरुमा कक्षा सञ्चालन गर्ने	● वार्षिक कार्ययोजनाको निर्माण गर्ने र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि अनुगमन गर्ने	● वि.व्य.समिति
८.	महिला, दलित र विपन्न वर्गको निर्णायक तहमा न्यून सहभागिता	सम्बन्धित वर्गको सहभागीतामा वृद्धि	● व्यक्ति पहिचान गर्ने ● व्यवस्थापन समितिमा सहभागिता गराउने	● स्थानीय सरकार

९.	प्र.अ. चयनको समस्या	स्पष्ट नीति बमोजिम प्र.अ.को चयन गर्ने	● छनौटको लागि कार्यविधि तयार पार्ने	● स्थानीय सरकार तथा वि.व्य.समिति
१०.	राजनैतिक क्रियाकलापले विद्यालयको पठनपाठनमा बाधा पर्नु	विद्यालय शान्ती क्षेत्र निमार्ण गर्न प्रतिबद्ध गराइने (२०६८ जेठ ११)	● सम्मानित पक्षसँग छलफल गर्ने ● प्रतिबद्धतामा सहीछाप गर्ने/गराउने ● बन्दलाई सदाका लागि बन्द गराउने	● स्थानीय सरकार/ जनप्रतिनिधि
११.	अनुमति सम्बन्धि समस्या	मुलप्रवाहिकरणमा ल्याउन पहल गर्ने	● नीतिगत प्रक्रिया पुऱ्याई आवश्यकता अनुरुप दिने	● स्थानीय सरकार
१२.	भाषा सम्बन्धी समस्या हुनु	बहुभाषिक शिक्षण गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने	● पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक अनुसार बहुभाषिक शिक्षक व्यवस्था गर्ने	● विद्यालय तथा स्थानीय सरकार
१३.	विद्यालय छोड्ने (Drop out) दरमा गिरावट नआउनु	विद्यालय बीचमा छाड्ने दरलाई न्यूनीकरण गर्ने	● सबै विद्यार्थीको निश्चित कोड निर्धारण गर्ने ● Child Trackign गरी समस्या पहिचान गर्ने ● समस्या समाधान गरी पुनः प्रवेश गराउने	● विद्यालय व्यवस्थापन
१४.	अतिरिक्त क्रियाकलापमा कमी	विभिन्न विधाका अतिरिक्त क्रियाकलाप मार्फत् प्रतिभा प्रदर्शन गर्ने वातावरण तयार गर्ने	● वार्षिक कार्ययोजना बनाई विधागत जिम्मेवारी तोक्ने ● योजना अनुसार कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने	● विद्यालय व्यवस्थापन र प्र.अ.
१५.	शैक्षिक भ्रमणमा कमी	असल अभ्यासबाट सिक्ने वातावरण श्रृजना गरिने	● सफल विद्यालयको पहिचान गरी शिक्षक तथा विद्यार्थीको भ्रमण गराउने	● विद्यालय व्यवस्थापन र प्र.अ.

१६.	विद्यालय नक्साङ्कन नहुनु	कार्यविधि बनाई नक्साङ्कन गर्ने	● सेवा क्षेत्र निर्धारण गर्ने ● घरधुरी सर्वेक्षण गरी नक्साङ्कन गर्ने	● स्थानीय सर कार र विद्यालय व्यवस्थापन समिति
१७.	अभिभावकमा शिक्षाप्रतिको चेतनामा कमी	चेतनाकरण गर्ने नीति अवलम्बन गरिने	● अभिभावक घरभेट कार्यक्रम संचालन गर्ने ● अभिभावकको शिक्षाका लागि प्याकेज तयार गर्ने ● जंक फुडको नकारात्मक असरबारे जानकारी दिने ● तालिम सञ्चालन गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वडा शिक्षा समिति ● वि.व्य.स. तथा प्र.अ.
१८.	शिक्षक तालिममा कमी	तालिम प्राप्त शिक्षकद्वारा अध्यापन गर्ने वातावरण निर्माण गर्ने	● सामुदायिक तथा संस्थागत दुबैतर्फका शिक्षकहरुलाई प्रविधि प्रयोग सिप तालिम दिनुपर्ने विषयको पहचान गर्ने ● सेवा प्रवेश तालिम दिने ● विषयगत पुनर्ताजगी तालिम दिने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वडा शिक्षा समिति
१९.	सबै खाले अपाङ्गता भएका बालबालिकाको लागि एकीकृत विद्यालयको अभाव	एकीकृत विद्यालयको स्थापना गर्ने।	● सरोकारवाला पक्षबीच बैठक तथा छलफल गर्ने। ● संयुक्त कार्ययोजना तथा अवधारणा पत्र तयार गर्ने। ● नगरभित्रको कुनै एक विद्यालय छनोट गर्ने। ● सम्बन्धित निकाय तथा संघ संस्थाहरूबाट सहयोगको लागि अपिल गर्ने। ● बजेट निर्धारण गर्ने। ● सबै प्रकृतिका अपाङ्ग बालबालिकालाई भर्नाका लागि आव्हान गर्ने।	● स्थानीय सरकार

२०	नमुना आधारभूत विद्यालय नहुनु	नमुना आधारभूत विद्यालय निर्माण गर्ने	● सरोकारवालाहरुको बैठक राख्ने ● नमूना विद्यालयका सूचकहरु तयार पार्ने। ● सूचकका आधारमा विद्यालयको छनौट गर्ने ● नमुना विद्यालय निर्माण लागि आवधिक योजना निर्माण गर्ने ● नमुना विद्यालयका लागि आवश्यक पूर्वाधार तयार गर्ने ● लागत अनुमान गर्ने ● बजेटको व्यवस्था गर्ने	● स्थानीय सरकार ● वि.व्य.स. ● स्थानीय अभिभावक

३.७. अनुगमन र मूल्याङ्कन

१. वर्तमान नेपालको शिक्षा ऐन र नियमावलीको व्यवस्था तथा स्थानीय निकायले तयार पारेको शिक्षा ऐन नियमावली अनुरुप बुटवल उपमहानगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्र (विद्यालय) मा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरुको प्रत्येक तहमा नियमित रुपले सुपरिवेक्षण, अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि सरोकारवाला संघ संस्थाहरुको समेत सहभागिता रहने गरी चुस्त र प्रभावकारी संयन्त्र बनाई परिमाण केन्द्रित कार्यान्वयन हुन आवश्यक छ।

२. शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई अनुगमन र मूल्याङ्कन कार्यसंग आवद्ध गर्न आवश्यक छ।

३.८ बजेट

कक्षा १-८ का लागि पूर्वाधार विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र शैक्षिक व्यवस्थापन पक्षको योजना कार्यान्वयनको लागि अनुमानित बजेट लक्ष्य तथा अनुमानित लागत (रु. लाखमा)

क्र. सं.	कार्यक्रम	इकाई	जम्मा इकाई संख्या	प्रति इकाई लागत	भौतिक लक्ष्य					वित्तिय लक्ष्य/व्यवस्था					कुल योग	कै फियत
					१	२	३	४	५	१	२	३	४	५		
क. भौतिक पक्ष																
१	कक्षाकोठा थप															
२	कोठा मर्मत															
३	तारवार तथा कम्पाउण्ड वाल															
४	शौचालय, चेञ्जिङ्ग कक्ष निर्माण तथा सेनेटरी प्याड व्यवस्था															
५	फ्रिज सहितको शुद्ध खानेपानीको उपलब्धता															
६	फर्निचर व्यवस्थापन															
७	पुस्तकालय/ वाचनालय व्यवस्थापन															
८	भाषा ल्यावको व्यवस्थापन															
९	विज्ञान ल्यावको व्यवस्थापन															
१०	सभाहलको निर्माण															
११	खाजाघरको निर्माण															
१२	उपचार कक्षको व्यवस्थापन															

१३	वाद्यवादन तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन															
१४	विद्यालय रंगरोगन															
ख. जनशक्ति व्यवस्थापन																
१	विषयगत शिक्षक															
२	खेलकुद शिक्षक															
३	कार्यालय सहायक															
४	स्वास्थ्य कर्मी/ नर्स															
५	सहयोगी कर्मचारी															
६	गेट पाले/ बगैंचे (माली)															
७	सफाइ कर्मचारी															
ग. शैक्षिक पक्ष																
१	शैक्षिक सामग्रीको निर्माण/कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन															
२	विद्यालय नक्साङ्कन															
३	सबै अपांग बालबालिकाहरूको लागि एकीकृत विद्यालयको स्थापना															
४	मदरसाको मुलप्रवाहीकरण															
५	क्षमता अभिवृद्धि-प्र.अ./ वि.व्य.स./शि.अं सं र अभिभावक															
६	सामाजिक परीक्षण तालिम															

७	विषयगत शिक्षक तालिम															
८	पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण तालिम															
९	बालमैत्री कक्षा निर्माण															
१०	कक्षा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम															
११	निरन्तर मुल्यांकन सवलीकरण कार्यक्रम															
१२	दिवा खाजाको व्यवस्थापन															
१३	सुपरिवेक्षण अनुगमन कार्यक्रम															
१४	बालक्लब गठन तथा व्यवस्थापन															
१५	परीक्षा व्यवस्थापन															
१६	सन्दर्भ सामग्री व्यवस्थापन															
१७	सिकाई उपलब्धि मापनका लागि परीक्षा व्यवस्थापन															
१८	घरभेट कार्यक्रम सञ्चालन															
२०	रामापिथेकस शैक्षिक महोत्सव सञ्चालन															
२१	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन															
२२	सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन															
२३	शिक्षक पुनर्ताजगी तालिम															
२४	नमुना आधारभूत विद्यालय स्थापना															

खण्ड-४

माध्यमिक शिक्षा

४.१ परिचयः

नेपालमा विगत लामो समयदेखि अभ्यासमा रहेको माध्यमिक तह कक्षा ९-१० तथा कक्षा ११-१२ को उच्च माध्यमिक तह निकै महत्वपूर्ण र सवैको चासोको विषयको रुपमा रहेको छ। परिवर्तित सन्दर्भमा विद्यालय शिक्षाको कक्षा १-८ आधारभूत र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक गरी दुई तहमा विभाजन गरिएको छ। माध्यमिक तह सम्मको शिक्षाको ब्यवस्थापन र एक सय पूर्णाङ्कको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने जिम्मेवारी समेत स्थानीय तहलाई दिइएको छ। यद्देपी कक्षा ९-१० र कक्षा ११-१२ का विद्यार्थीहरूले प्राप्त गर्न' पर्ने सक्षमताहरू (सिकाइ उपलब्धीहरु) भने अलग अलग निर्धारण गरिएका छन्। अलग अलग पाठ्यक्रम संरचनाहरु तयार गरिएको र विद्यार्थीहरूको स्तर निर्धारणको लागि एउटै राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड अन्तर्गत कक्षा १० को अन्त्यमा लिइने SEE प्रदेश स्तर बाट र कक्षा १२ को अन्त्यमा लिइने SLCE संघीय स्तरवाट लिइने ब्यवस्था मिलाइएको छ।

माध्यमिक शिक्षालाई तपसिल वमोजिम तीन भागमा विभाजन गरिएको छ।

१) साधारण शिक्षा अन्तर्गत नियमित र खुला तथा वैकल्पिक शिक्षा ।

२) प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा ।

३) परम्परागत तथा धार्मिक शिक्षा अन्तर्गत संस्कृत शिक्षा, गुरुकुल र मदरसा, गुम्बा आदि।

माध्यमिक तहमा आत्मविश्वासी, नैतिकवान, इमान्दार, लोकतान्त्रिक आचरण भएका,राष्ट्रिय एकताभाव,बहुसांस्कृतिक मूल्य मान्यता ,विविधता राष्ट्रिय आदर्शमा गौरव गर्न सक्ने, शान्ति, मानवअधिकार, दिगो विकास ,पर्यावरणीय सन्तुलन,द्वन्द व्यवस्थापन र विपद व्यवस्थापन प्रति सचेत र जिम्मेवार,सवै प्रकारकाश्रम र पेशा प्रति सम्मान गर्न सक्ने, सीपयुक्त,ज्ञान र प्रविधिले युक्त ,राष्ट्रिय,अन्तर राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिष्पर्धा गर्न सक्ने,व्यक्तिगत ,सामाजिक र राष्ट्रिय रूपमा आइ पर्ने समस्याहरूसंग जुध्न सक्ने, अरूको विचार र भावनाको सम्मान एवं कदर गर्न सक्ने, सकारात्मक सोच, सृजनशील,समालोचनात्मक सोच र अभ्यास गर्न सक्ने असल र सक्षम नागरिक तयार गर्न' माध्यामिक शिक्षाका मूल उद्देश्यहरु रहेका छन्।

बुटवल उमहानगरपालिकाकाले पनि माध्यमिक तहको शिक्षाबाट यस्तै किसिमका नागरिकहरू उत्पादन गर्ने दूरदृष्टि लिइ निम्नानुसारका विशिष्ट उद्देश्यहरु तय गरेको छ ।

२. विशिष्ट उद्देश्यः

१) बुटवल नगरको माध्यमिक तहको शिक्षाको विद्यमान अवस्था विश्लेषण गर्नु।

२) माध्यमिक तहको शिक्षामा देखिएका समस्याहरू पहिचान गर्नु।

३) उक्त समस्याहरू समाधानका उपायहरू पहिल्याउनु।

४) शैक्षिक उपलब्धी र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु।

५) लक्षितवर्गका विद्यार्थीहरुको पहुंच अभिवृद्धि गरी नैतिकवान,व्यवहारिक, सीपयुक्त र प्रतिष्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्नु।

६) विद्यालय वाहिर रहेका वालवालिकाहरुलाई विद्यालयमा ल्याउने, टिकाउने र सिकाउने राष्ट्रिय लक्ष्य लाई सहयोग गर्नु।

७) उच्च शिक्षा प्रवेशको लागि आधार तयार गर्नु।

८) वालमैत्रीभौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नु।

९) विद्यालयमा भयमुक्त वातावरण सृजनागरी वालवालिकाहरुलाई सम्मानजनक सिकाइको व्यवस्था गर्नु।

३. विद्यमान अवस्था :

३.१ पहुँच :

बुटवल नगरको माध्यमिक तहको शैक्षिक झलक २०७६

क्र.स.	विद्यालय	संचालित कक्षा	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१.	माध्यमिक	०-१०	१२	१६	२८
२.	माध्यमिक	०-१२	९	१६	२५
३.	माध्यमिक	११-१२	१(अनुदान अप्राप्त)	१	२
४.	प्राविधिक	९-१२	३	-	३
५.	खुला	६-१०	१	-	१
६.	रात्री	६-१०	१	-	१
७	महिला	१-१०	१	-	१
जम्मा			२८	३३	६१

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

माध्यमिक तहको शिक्षाको पहुँच हेर्दा सामुदायिक विद्यालयमा भन्दा संस्थागतमा बढि देखिन्छ। ०-१२ सञ्चालित विद्यालयहरु हेर्दा सामुदायिक भन्दा संस्थागतको संख्या झण्डै दोब्बर रहेको छ।

३.२ तुलनात्मक विद्यार्थी विवरण (सामुदायिक विद्यालय):

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	२०७४				२०७५				२०७६		
		कक्षा-९	कक्षा-१०	कक्षा-११	कक्षा-१२	कक्षा-९	कक्षा-१०	कक्षा-११	कक्षा-१२	कक्षा-१०	कक्षा-११	कक्षा-१२
१.	अमर मा.वि.	३७	३३			२८	३५			६१		
२.	उजीरसिंह मा.वि.	६२	५५			८१	५१			१५१		
३	जनता मा.वि.	१७	१६			१९	१२			४६		
४	ज्ञानोदय मा.वि.	४४	२९			५८	३१			१२५		
५	ज्ञानोदय रात्री मा.वि.	३२	२७			४१	१२			५३		
६	तिलोत्तमा मा.वि.	५७	४८			४४	४८			८६		
७	भवानी मा.वि.	३२	३८			२७	२८			५३		
८	लक्ष्मी मा.वि.	३६	२४			३९	२५			५८		
९	बुटवल मा.वि.	४३	४३			४१	४०			६६		
१०	सरस्वती मा.वि.	२५	१७			२७	२०			४४		
११	साधना महिला मा.वि.	१९	०			२१	०			२०		
१२	कान्ति खुला मा.वि.	०	१२५			०	९७			६०		
१३	कान्ति मा.वि.	२७५	२१५	५३७	४४५	३३५	२१९	७९४	५३१	६९८		७९४
१४	जितेश्वरि मा.वि.	४६	४०	३०	०	२६	४३	३७	२३	७६		३७
१५	नयाँगाऊ मा.वि.	८९	१०६	३७	३३	१३०	९३	६३	६४	२३८		६३
१६	नहरपुर मा.वि.	१०६	८४	११०	७०	१२२	९८	११०	८८	२३३		११०
१७	मोतिपुर मा.वि.	९१	७३	५२	८७	९७	७३	७०	४५	१८२		७०
१८	सिद्धेश्वर लालकुमारी मा.वि.	८१	७०	१३८	८४	७५	७४	११८	११९	१३६		११८
१९	कालिका मानवज्ञान मा.वि.	४२९	३९१	१०५४	१०५५	५६६	३७५	१२१६	९६२	१०१९		१२१६
२०	नविन औ.क.व.री मा.वि.	१९५	११३	१६६	११८	२०६	१६०	१६८	१६९	२८२		१६८
२१	नवरत्न मा.वि.	१६४	१३८	१३८	१३७	१३५	१३१	१३७	१३७	२७७		१३७
जम्मा		१८८०	१६८५	२२६२	२०२९	२११८	१६६५	२७१३	२१३८	३९६४	०	२७१३

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

माथिको तालिकाको आधारमा २०७४, २०७५ र २०७६ को कक्षा ९ र १० को विद्यार्थी विवरण हेर्दा २०७४ सालमा ३५६५ , २०७५ मा ३७८३ रहेको छ भने २०७६ मा ३९६४ पुगेको छ। यसरी प्रत्येक वर्ष करिव ३०० जनाको दरले विद्यार्थी संख्यामा वृद्धि भएको देखिन्छ। जसको लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार र जनशक्ति व्यवस्थापनमा नगरले समयमै योजना वनाउनु पर्ने देखिन्छ।

३.३ तुलनात्मक विद्यार्थी विवरण (संस्थागत विद्यालय):

विवरण उपलब्ध नभएको

३.४. कक्षागत विद्यार्थीहरुको लौंगिक अवस्था

साल	विद्यालयको प्रकार	कक्षा ९			कक्षा १०			कक्षा ११			कक्षा १२		
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
२०७४	सामुदायिक	९१९	९६१	१८८०	७४६	७९६	१५६०	११४५	१११७	२२६२	१०८२	९४७	२०२९
	संस्थागत	१२१७	८३२	२०४९	१६८३	१७५७	३४४०	१७७३	२०६४	३८३७			
२०७५	सामुदायिक	१२००	८१८	२०१८	११८७	८४६	२०३३	१९४०	१३२१	३२६१	२४२०	१४८१	३९०१
	संस्थागत	१०७०	१०४८	२११८	७७२	७७६	१५८४	१२७९	१३५०	२६२९	११५४	१६२८	२७८२
२०७६	सामुदायिक	कक्षा ९ र १० को छात्र		१९५१	कक्षा ९ र १० को छात्रा		१९६३						
	संस्थागत	कक्षा ९ र १० को छात्र		१९७७	कक्षा ९ र १० को छात्रा		२१८१						

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

कक्षागत विद्यार्थीहरुको लौंगिक अवस्थालाई हेर्दा २०७५ सालमा सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १० मा बाहेक अन्य वर्ष छात्राहरुको संख्या बढिरहेको छ भने संस्थागत तर्फ तुलनात्मक रुपमा छात्रको संख्या बढी देखिन्छ। यसो हुनुमा अझैपनि अभिभावहरुको छोरा र छोरीहरुको विद्यालयको पहुँचमा फरक किसिमको बुझाई वा व्यवहार रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। २०७६ सालमा प्रदेश नं. ५ ले घोषणा गरेको छात्रा छात्रवृत्ति जस्ता कार्यक्रमहरुले सामुदायिक विद्यालयतर्फ छात्राहरुको संख्या अझै वृद्धि हुने देखिन्छ भने छात्रहरुलाई सामुदायिक विद्यालयको पहुँच बढाउन अभिभावक सचेतना र नगरका विविध छात्र छात्रवृत्ति कार्यक्रमहरुको आवश्यकता देखिन्छ।

३.५. क) विद्यार्थी पहुँचको अपेक्षित र ययार्थ अवस्था २०७५

क्र. सं.	तह	उमेर समूह	प्रक्षेपित २०७५		
			छात्र	छात्रा	जम्मा
१	माध्यमिक	१३–१४	५३५४	४८८८	१०२४२
		१५–१६	५१०५	४९३८	१००४३
क्र. सं.	तह	उमेर समूह	ययार्थ २०७५		
			छात्र	छात्रा	जम्मा
१.	सामुदायिक	१३–१४	१८२४	१६११	३४३५
		१५–१६	२४०९	२३८२	४७९१
२.	संस्थागत	१३–१४	२३८७	१६६४	४०५१
		१५–१६	४३१०	२८०२	७११२

१३–१४ जम्मा : ७४८६ १५–१६ जम्मा : ११,९०३

१३–१४ फरक : २७५६ १५–१६ फरक : –१८६०

यसरी हेर्दा कक्षा ९-१० मा पढ्ने विद्यालय उमेरका २७५६ जना विद्यार्थीहरु विद्यालय बाहिर र कक्षा ११, १२ मा पढ्ने विद्यालय उमेरका १८६० जना विद्यार्थीहरु विद्यालयमा बढि देखिन्छन् । विद्यालय वाहिर रहेका विद्यार्थीहरु र विद्यालयमा बढि भएका विद्यार्थीहरुको कारण पहिचान गरी दुवै समस्याको समाधानको वैज्ञानिक उपाय खोज्नु जरुरी छ।

स्रोत: शैक्षिक विकास महाशाखा

ख. बुटवल उपमहानगरपालिका भित्र सञ्चालित साधारण विद्यालयहरु :

क्र. स	नाम	ठेगाना	सञ्चालित कक्षा	शिक्षक दरवन्दी माध्यमिक (९-१०)			शिक्षक दरवन्दी माध्यमिक (११-१२)	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात (९-१०)
				स्थायी	रहत	जम्मा		
१.	अमर मा.वि.	बुटवल-१९	०-१०	०	२	२	०	१.३१
२.	उजीरसिंह मा.वि.	बुटवल-०२	०-१०	४	१	५	०	१.३०
३	जनता मा.वि.	बुटवल-०८	०-१०	०	१	१	०	१.४६
४	ज्ञानोदय मा.वि.	बुटवल-०५	०-१०	५	०	५	०	१.२५
५	ज्ञानोदय रात्री मा.वि.	बुटवल-०५	६-१०	४	१	५	०	१.११
६	तिलोत्तमा मा.वि.	बुटवल-०६	०-१०	०	१	१	०	१.८६
७	भवानी मा.वि.	बुटवल-१८	०-१०	०	०	०	०	-
८	लक्ष्मी मा.वि.	बुटवल-०४	०-१०	१	०	१	०	१.५८
९	बुटवल मा.वि.	बुटवल-०१	०-१०	५	०	५	०	१.१३

१०	सरस्वती मा.वि.	बुटवल-१२	०-१०	०	०	०	०	-
११	साधना महिला मा.वि.	बुटवल-०६	०-१०	०	०	०	०	-
१२	कान्ति खुला मा.वि.	बुटवल-०४	६-१०	०	०	०	०	-
१३	कान्ति मा.वि.	बुटवल-०४	०-१२	८	०	८	३	१.८८
१४	मोतिपुर मा.वि.	बुटवल-१९	०-१२	२	२	४	२	१.४६
१५	सिद्धेश्वर लालकुमारी मा.वि.	बुटवल-०७	०-१२	४	१	५	२	१.२७
१६	नयाँगाऊ मा.वि.	बुटवल-१२	०-१२	४	१	५	२	१.४८
१७	नहरपुर मा.वि.	बुटवल-११	०-१२	३	१	४	०	१.५८
१८	जितेश्वरी मा.वि.	बुटवल-१३	०-१२	०	०	०	०	-
जम्मा				४०	११	५१	९	

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

बुटवल उपमहानगरपालिका भित्र सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयको अवस्थिति हेर्दा वडा नं. ४ मा ३ वटा, वडा नं. ५ र ६ मा २/२ वटा, अन्य वडाहरुमा १/१ वटा देखिन्छ भने वडा नं. ३,९,१०,१४,१५,१६ र १७ मा एउटा पनि सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय नहुँदा वालवालिका र समुदायमा पर्न गएको असरलाई नगरलेयोजना बनाई तुरुन्त समाधान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

ग. बुटवल उपमहानगरपालिका भित्र सञ्चालित साधारण तथा प्राविधिक विद्यालयहरु :

क्र. स	नाम	ठेगाना	सञ्चालित कक्षा	शिक्षक दरवन्दी माध्यमिक (९-१०)			शिक्षक दरवन्दी माध्यमिक (११-१२)	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात
				स्थायी	रहत	जम्मा		
१.	कालिका मानवज्ञान मा.वि.	बुटवल-१०	०-१२	८	६	१४	६	१.७३
२.	नविन औ.क.व.री मा.वि.	बुटवल-११	०-१२	०	४	४	२	१.७१
३	नवरत्न मा.वि.	बुटवल-१५	०-१२	६	०	६	२	१.४६
जम्मा				१४	१०	२४	१०	

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

२०७६ सालको कक्षा ९, १० को विद्यार्थी संख्या ४००० र शिक्षक दरवन्दी ७५ रहेकोले शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:५४ देखिन्छ। SSDP अनुसार शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:४० हुनुपने ' उल्लेख छ। माध्यमिक तह भरखरै सञ्चालन गरेका भवानी, सरस्वती र जितेश्वरी गरी ३ वटा विद्यालयहरुमा माध्यमिक तहको शिक्षक दरवन्दी नरहेको। कान्ती खुल्ला विद्यालय कार्यक्रमको रुपमा मात्रै सञ्चालनमा रहेको , साधना महिला विद्यालय फरक अनुमतिमा सञ्चालनमा रहेको छ भने ज्ञानोदय रात्री मा.वि. मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात सवै भन्दा कम १.११, बुटवल मा.वि.मा १:१३ रहे

को छ भने कान्ति मा.वि. मा सवै भन्दा बढि १:८८ रहेको छ।अमर मा.वि. , जनता मा.वि., ज्ञानोदय र सिद्धेश्वर मा १:३० भन्दा कम रहेको छ। दरवन्दी नभएकालाई दरवन्दी/अनुदानको व्यवस्था र दोब्र भन्दा वढी शिक्षक विद्यार्थी अनुपात भएका विद्यालयको वास्तविक समस्या पहिचान गरी थप दरवन्दी अनुदान व्यवस्थ ागर्न सकेको खण्डमा मात्र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ।

२०७५ सालको सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ११, १२ को विद्यार्थी संख्या ४७९१ र शिक्षक दरवन्दी १९ जना मात्र हेर्दा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:२५२ हुन आउँछ भने यसमा पनि कान्ति मा.वि.को सवै भन्दा बढि १:४४२ र मोतिपुर मा.वि.को सवै भन्दा कम १:५८ रहेको छ। यसरी हेर्दा कक्षा ११, १२ मा विद्यार्थी चापको आधारमा शिक्षक दरवन्दी अनुदानमा नगरले विशेष ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ।साथै सवै सामुदायिक विद्यालयहरुमा शिक्षक विद्यार्थीहरुको अनुपातमा ठुलो अन्तर देखिँदा विद्यार्थी, शिक्षक र विद्यालयलाई शैक्षणिक कृयाकलापमा ठुलो असर पुगेको कुरालाई नगरले तत्काल योजना बनाई समाधान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३.६ एस.इ.इ. नतिजा विवरण २०७४–२०७५

विद्यालय	साल	जी.पी.ए.								
		४.००	३.६५-४.००	३.२५-३.६०	२.८५-३.२०	२.४५-२.८०	२.००-२.४०	१.६०-२.००	१.६० भन्दा कम	जम्मा
सामुदायिक	२०७४	०	१७७	२५४	२४१	३९९	३३१		८९	१४९१
संस्थागत		७	२१०	३८२	४९५	४५३	८१		३	१६३१
सामुदायिक	२०७५									
संस्थागत										

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

२०७४ सालको मात्र एस.इ.इ नतिजालाई हेर्दा सामुदायिक विद्यालयहरुमा जी.पि.ए. ४ प्राप्त गर्ने विद्यार्थी १ जना पनि नभएको संस्थागत तर्फ ७ जना रहेको , ४ जी.पि.ए. भन्दा तल र २.८० जि.पि.ए. भन्दा माथि सस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुको संख्या बढि देखिएको छ। विषय गत जी.पि.ए. उपल्ब्ध नहुँदा विषयगत निर्ष्कष निकाल्न नसकिएको भएता पनि सामुदायिक विद्यालयको नतिजा अझ सुधार गर्नका लागि विद्यालय, समुदाय र नगर सवै मिलेर विषयगत शिक्षकलाई जिम्मेबार बनाई तालिम, प्रोत्साहन, पुरस्कार, सहयोग जस्ता वैज्ञानिक समाधानका उपायहरु खोज्नु जरुरी देखिन्छ।

बुटवल उपमहानगपालिकाको सवै भूभागमा एकै किसिमको वसोवास र शैक्षिक अवस्था रहेको छैन। खासगरी अव्यवस्थित वसोवास, दैनिक मजदुरी, घुमन्ते फिर न्ते,नदी किनारका वस्ती,वालमजदुर, घरेलु कामदार, ज्यामी परिवार, निरक्षर अभिभावक, कुलत र दुर्व्यसनीमा लागेका वालवालिका, अनाथ, अपाङ्ग वालवालिकाहरूको माध्यमिक तहमा भर्नादर र उपलब्धी तुलनात्मक रूपमा कमजोर देखिन्छ।उक्त समूहका वालवालिकाले माध्यमिक तह पूरा गर्ने दर पनि तुलनात्मक रूपमा कम देखिन्छ भने कक्षा दोहोऱ्याउने र छाड्ने दर बढी।

वुटवल उपमहानगरपालिकामा केहि विद्यालयहरुको नतिजाको नमुना हेर्दा माध्यामिक तहका शिक्षक दरवन्दी नभएका र ज्यादै कम भएका कतिपय विद्यालयहररूमा कम योग्यता भएका, संवन्धीत विषय नभएका शिक्षकहरुले माथिल्लो कक्षामा पढाउनु पर्नै वाध्यता पनि त्यत्तिकै पेचिलो बनेको छ। कम शिक्षक

दरवन्दी, साधनस्रोतको अभावमा पनि उत्कृष्ट नतिजा प्रदान गरिरहेका केही विद्यालयहरू कैयौं पटक राष्ट्रिय रुपमा उत्कृष्ट नतिजा दिएर शिक्षकले गर्न चाहेमा के हुदैन भनेर प्रमाणित गरिरहेका छन् । विषयगत शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेशागत विकास, पुनर्ताजगी तालिम, सुपरिवेक्षण, पृष्ठपोषण जस्ता विषयहरु प्रभाकारी हुन नसक्दा सवै विद्यालयहरुमा अपेक्षाकृत उपलब्धी हासिल गर्न सकिएको छैन । विगतका वर्षहरूको तुलनामा विद्यार्थी भर्ना दर,टिकाउ दर र विद्यार्थीहरूकोशैक्षिक उपलब्धी उल्लेख्य बृद्धि भएको देखिन्छ ।राष्ट्रिय रुपमा हेर्दा कक्षा १०,११ र १२ को उत्तीर्ण दर ५०% को हार ाहारीमा रहेको विद्यमान अवस्था हेर्दा बुटवल उपमहानगरभित्र सो प्रतिशत .....देखिन्छ । गणित, अंग्रेजी, विज्ञान, सामाजिक विषयहरुको उपलब्धी तुलनात्मक रूपमा कमजोर रहेको छ ।

३.७ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा :

नेपालको शिक्षा व्यवहारिक र ब्यवसायिक भएन । प्रविधियुक्त भएन ,सीपयुक्त पनि भएन । कोरा पढाइ मात्र भयो । गरी खाने पढाइ भएन । युवा जनशक्ति रोजगारीको खोजीमा विदेश पलायन भयो भनिरहेको वर्तमान सन्दर्भमा नेपालको संविधान २०७२, शिक्षा ऐन नवौं संशोधन र उच्चस्तर ीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०७५ सबैमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षालाई उच्च प्राथमिकता दिएको देखिन्छ । व्यवसायिक र साधारण शिक्षाको अनुपात ७०:३० हुनुपर्ने सिफारिस भएबाट यसको महत्व स्वतः स्पष्ट हुन्छ । बुटवल उमनपाको जनसंख्या , आवश्यकता र संभावना हेर्दा हाल यहाँ संचालनमा रहेका प्राविधिक धार कक्षा ९-१२ का तीन ओटा मात्र विद्यालय र विषयहरु अप्रयाप्त देखिन्छ । बुटवल नगर प्रदेश नं. ५ कै शैक्षिक केन्द्र भएको हुँदा जनसंख्या र आवश्यकतालाई हेर्दा एक पालिका एक प्राविधिक विद्यालय नीति उपयुक्त देखिदैन तसर्थ नेपालको संविधान २०७२ अनुसार माध्यमिकतहको शिक्षाको व्यवस्थापनको स्थानीय तहको अधिकार प्रयो ग गरी आवश्यकताको आधारमा थप विद्यालयलाई प्राविधिक धार सञ्चालन गर्ने अनुमति बुटवल उपमहानगरपालिकाले दिनुपर्छ । बुटवल उपमहानगपालिकामा दर्ता भएका एक सय बढी संस्थाहरुले विभिन्न किसिमका सीप मूलक तालिम दिएर निम्न स्तर , डिप्लोमा र प्राविधिक तर्फका स्नातक तह सम्मकाजनशक्ति उत्पादन गरिरहेका छन् । यस प्रकारका संस्थाहरुमा मोटर ड्राइभिङ्,भाषा प्रशिक्षण, हस्तकला, कम्प्युटर ट्रेनिङ्, मण्टेश्वरी ट्रेनिङ्, डिजाइनिङ्, बजार प्रर्वधन, होटल मेनेजमेण्ट, सिलाई बुनाई, प्रहरी,आर्मी तयारी कक्षा,कोचिङ्, ट्युसन सेन्टर, स्वास्थ्य सेवाको तालीम आदिको संख्या वढी रहेको छ। यसका अलावा बुटवलमा सरकारी तथा गैरसरकारी तवरवाट अल्पकालीन तालिम संचालन गरिरहेका संस्थाहरूको सूची पनि लामो रहेको छ जसवाट बर्षेनी सयौंको संख्यामा निम्न र मध्यय स्तर ीय प्राविधिक जनशक्ति उपादन भईरहेको छ । त्यस्ता किसिमका संस्थाको संख्या र प्रकार पनि प्रयाप्त छैन। विभिन्न समुदायमा पुस्तौदेखि चालिआएका पेशा र सीपलाई ब्यवसायिक वनाएर नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण गर्ने वातावरण सृजना गर्न सकेको खण्डमा निकै प्रभावकारी हुने देखिन्छ । वास्तवमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षालाई रोजगारीमूलक र जीवन उपयोगी शिक्षका रुपमा विकास गर्न सकेमा मात्र सार्थकता हुने देखिन्छ । कक्षा १ मा भर्ना भएको विद्यार्थीका ठूलो संख्या कक्षा १० सम्म नपुग्ने र पुगे पनि उच्च शिक्षा सम्म नजाने, कमजोर ग्रेड प्राप्त गर्ने अवस्था रहेको छ। यस किसिमका बालबालिका किशोर किशोरीलाई आफ्नै खुट्टामा उभिएर जीवन यापन गर्नका लागि व्यवसायिक

सिपको खाँचो छ। साधारण शिक्षामा कमजोर सिकाइ उपलब्ध भएका विद्यार्थीहरु पनि व्यवसायिक सिपमा उच्च दक्षता हासिल गर्न सक्नेछन्। देशको ऊर्जाशील युवाजनशक्तिको ठूलो हिस्सा वर्षेनी बैदेशीक रोजगारीको लागि विदेश पलान भइरहेको वर्तमान समयमा उक्त जनशक्तिलाई स्वदेशमै उपयोग गर्न पनि व्यवसायिक शिक्षाको महत्व अझ बढी छ। वि.सं. २०७० वैशाख १ देखि कक्षा ९–१२ प्राविधिकधार तर्फको पढन पाठन सुरु भएतापनि त्यसको प्रयाप्तता देखिदैन। कक्षा ६–८ मा पेशा, व्यवसाय र प्रविधि शिक्षा तथा कम्प्यूटर विषयलाई प्राथमिकता दिएपनि कक्षा ९, १०, ११ र १२ तिर त्यसको निरन्तरता रहेको छैन।

बुटवल नगर भित्र संचालनमा रहेका बाहेक गर्न सकिने संभाब्य अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन प्रकृतिका तालिमहरु निम्नानुसार रहेका छन्। जसले समृद्ध बुटवल, सबल आर्थिक केन्द्र को नारालाई साकार पार्न सहयोग गर्दछन्।

१) इलेक्ट्रिकल वायरिङ र इलोक्ट्रोनिक्स संवन्धि तालिम
२) प्लम्विङ्ग संवन्धि तालिम।
३) कपाल काट्ने तालिम।
४) मोटरसाइकिल /अटो/रिक्सा आदि वनाउने तालिम।
५) पेन्टिङ गर्ने तालिम।
६) टायल, मार्बल लगाउने तालिम।
७) काठको काम गर्ने तालिम।
८) ब्युटिसियन तालिम।
९) ग्रिल संवन्धी तालिम।
१०) ड्राइभिङ् तालिम।
११) होटल मेनेजमेन्ट/हस्पिटालिटि तालिम।
१२) रेडियो, टि भी, मोवाइल मर्मत तालिम।
१३) सजावट संवन्धी तालिम।
१४) वेकरी बनाउने तालिम।
१५) आइसक्रिम वनाउने तालिम।
१६) सिलाइ, बुनाइ तालिम।
१७) गुडिया बनाउने तालिम।
१८) जुत्ता वनाउने तालिम।
१९) फूल व्यवसाय र डेकोरेशन गर्ने तालिम।
२०) आधुनिक फलफूल खेती गर्ने तालिम।
२१) आधुनिक कृषि गर्ने तालिम।
२२) आधुनिक पशुपालन गर्ने तालिम।
२३) फुल्की वनाउने तालिम।
२४) क्याटरिङ संवन्धि तालिम।
२५) माहुरी पालन गर्ने तालिम।
२६) रेशम खेती गर्ने तालिम।
२७) नर्सरी तयारी गर्ने तालिम।
२८) जडीबुटी उत्पादन र प्रशोधन गर्ने तालिम।
२९) टुरिष्ट गाईड संवन्धि तालिम।
३०) बुटिक, कढाई गर्ने तालिम।
३१) नृत्य, गायन, अभिनय, संगित(कलाकारिता) संवन्धि तालिम।
३२) पुराना कपडावाट कपास तैयार गर्ने तालिम।
३३) फेसन डिजाइन संवन्धि तालिम।
३४) होजियारी उद्योगमा उत्पादन र सञ्चालन तालिम।
३५) गारमेण्ट उद्योगमा उत्पादन र सञ्चालन तालिम।
३६) धातु/माटो बाटो मुर्ति वा भाँडा बनाउने तालिम।
३७) गलैंचा बुन्ने तालिम।
३८) मिठाई/केक बनाउने तालिम
३९) जीरा मरिच, मेथी, वेसार आदि प्याकेजिङ्ग तालिम।
४०) दुना, टपरी निर्माण तालिम।
४१) फोहरलाई मोहर बनाउने तालिम।
४२) फोटोग्राफी, डिजाइनिङ्ग तालिम।
४३) बगैंचे/मालि संवन्धि तालिम।

लगायतका अल्पकालीन तालिम र सर्टिफिकेशन पश्चात तुरुन्त आयमूलक कार्य सञ्चालन गर्न सकिन्छ।

नमूनाको रुपमा अवलोकन गरिएका तालिम प्रदायक संस्थाका भवन, प्रयोगशाला कक्ष, सामग्री लगायतका विषयहरुमा प्रयाप्तता नभएको र थप सुधारको खाँचो देखिन्छ। CTEVT र अन्यत्र बाट अनुमति लिइ सञ्चालित कैयन तालिम प्रदायक संस्थाहरु नगरमा विनादर्ता पनि संचालन भई रहेका हुन सक्ने हुँदा अनुगमन गरी कानुनी दायरामा ल्याउनुपर्ने र त्यहाँ सञ्चालन हुने तालिमहरुको बारेमा जनस्तर मा समेत स्पष्ट जानकारी हुने गरी ब.उ.म.न.पा.ले आफ्नो वेव साइटमा राख्नुपर्ने देखिन्छ।

३.८ बुटवल उपमहानगरपालिकामा दर्ता भएका प्राविधिक शिक्षालयहरु :

अनुसुची ..... मा राखिएको छ।

३.९ विशेष प्रकृतिका विद्यालयहरु :

१) खुला विद्यालय	:	कान्ति खुला मा.वि
२) रात्री विद्यालय	:	ज्ञानोदय रात्री मा.वि.
३) महिला विद्यालय	:	साधना महिला मा.वि.

बुटवल नगरमा सञ्चालित माथि उल्लेखित फरक प्रकृतिका माध्यमिक विद्यालयहरुले प्रदान गर्ने सेवाका कारणवाट नगरको छुट्टै किसिमको पहिचान कायम भएको छ। नियमित विद्यालयको पहुँच वाट वञ्चित, जागिर, मजदुरी गर्न वाध्य समूह, उमेर वा वाध्यताका कारण आफ्नै समूहमा रमाएर ज्ञान आर्जन गर्ने समूहको ठूलो संख्या लाभान्वित भएका छन्। यस किसिमका संस्थाहरुलाई अझ व्यवस्थित र प्रभावकारी संञ्चालन र आवश्कता अनुसार थप गर्नका लागि बुटवल नगरले वैज्ञानिक ढङ्गले कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

एकजना पनि शिक्षक दरवन्दी र भौतिक पूर्वाधार विना एउटा सामान्य कार्यक्रमको रुपमा सञ्चालित खुला विद्यालयबाट सयौंको संख्यामा कक्षा ८ र १५०० भन्दा बढी विद्यार्थीहरुले एस.एल.सी., एस.इ.इ. उत्तीर्ण गराइरहेको हुँदा यसलाई विद्यालयको रुपमा विकास गर्न जरुरी छ। त्यसैगरी साधाना महिला विद्यालय बाट पनि हाल सम्म ६५ जना विद्यार्थीहरु एस.एल.सी., एस.इ.इ. उत्तीर्ण भएका छन् भने रात्री मा.वि. बाट पनि ठूलो संख्यामा एस.एल.सी., एस.इ.इ. उत्तीर्ण गरेका छन्।

४. व्यवस्थापन :

शिक्षा ऐन २०२८ को नवौं शंसोधन र शिक्षा नियमावली २०५९ले विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको व्यवस्था गरेको छ।विद्यालयहरुमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक, अभिभावक संघको गठन, बैठक प्रक्रिया, सामाजिक परीक्षण, विद्यालय सुधार योजना निमार्ण, अभिभावक भेला, शिक्षक व्यवस्थापन जस्ता पक्षमा समयमै विचार पुऱ्याइ कार्यन्वयन पक्षमा ध्यान पुऱ्याउने हो भने शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि हुने देखिन्छ। बुटवल नगरका सवै सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुमा शिक्षा ऐन/नियम अनुसार वि.ब्य.स.,

शिक्षक अभिभावक संघ गठन भएको र आफ्नो काम,कर्तव्य र अधिकार प्रयोग गरेको देखिन्छ ।सामुदायिक विद्यालयमा भन्दा संस्थागत विद्यालयहरुमा घरदैलो,अभिभावक भेला र नतिजा विश्लेषण बढिहुने गरेको देखिन्छ भने तथ्याङ्क रिपोटिङ्मा कमजोर अन्य सूचकहरुमा सामुदायिक विद्यालयहरु अगाडि देखिन्छन् ।केहि समूदयिक विद्यालयहरुमा वि.व्य.स., शिक्षक अभिभावक संघको सकृयतामा कमि, सकृय बनाउने प्रयास प्रोत्साहन नहुँदा अपेक्षित सुधार हुन सकेको छैन। विद्यालय व्यवस्थापनसूचकहरुको प्रभावकारी भूमिका रहन्छ।

क्र. सं	सूचक	सामुदायिक	संस्थागत
१.	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन	सबैमा भएको।	सवैमा अपडेट नभएको।
२.	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक	नियमित हुने गरेको।	नियमित नभएको।
३.	शिक्षक अभिभावक संघको गठन र बैठक	सबैमा हुने।	सबैमा नहुने।
४.	लेखा परीक्षण	सबैमा हुने गरेको।	सबैमा हुने गरेको।
५.	सामाजिक परिक्षण	वर्षमा कम्तिमा एक पटक।	अभ्यासमा नरहेको।
६.	अभिभावक भेला	धरैमा सामान्य हुने गरेको।	बढिमात्रामा हुने गरेको।
७.	नतिजा विश्लेषण	धेरैमा सामान्य हुने गरेको।	बढिमात्रामा हुने गरेको।
८.	घरदैलो कार्यक्रम (HomeVisiting)	भर्नाको समायमा मात्र।	बढिमात्रामा हुने गरेको।

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

व्यवस्थापन पक्षलाई विश्लेशण गर्दा सामुदायिक विद्यालयहरु सवै जसो सुचकमा अगाडि रहेको देखिएता पनि सामुदायिक विद्यालयहरु ले संस्थागत विद्यालयहरुले व्यवहारमा ल्याएका प्रत्यक्ष विद्यार्थी संग संवन्धित अभिभावक भेला, नतिजा विश्लेशण, होम भिजिटिङ् जस्ता राम्रा पक्षलाई अनिवार्य कार्यक्रमका रुपमा लैजाने र नगरले यस खालका कार्यक्रमहरुमा जनप्रतिनिधिहरुको सहभागिता गराउन सके सामुदायिक विद्यालयको नतिजा सुधारमा ठुलो फड्को मार्ने देखिन्छ।

५. पुर्वाधार विकास

शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गर्नवाल, छात्रा, अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि वर्तमान ऐन कानुनमा समेत उल्लेख गरेको छ। सोही अनुरुप कार्यान्वयन नहुँदा अपेक्षाकृत परिणाम प्राप्तहुन सकेको छैन ।त्यसका लागि भौतिक पुर्वाधारका वर्तमान अवस्थामा व्यापक सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। बुटवल नगरका केहि विद्यालयहरुमा विद्यार्थी संख्या कम र राम्रो भौतिक पूर्वाधार देखिन्छ।कुनै विद्यालयहरुले वजेट निकासागरी राम्रै पुराना संरचना भत्क्याइ नयाँ संरचना तैयार गर्ने गरेको पाइन्छ भने केहि विद्यालयहरुमा विद्यार्थी चाप अत्याधिक हुँदा पनि भौतिक पूर्वाधारको निकै अभाव देखिन्छ। नगरले बजेट विनियोजन गर्दा वास्तविक आवश्यकता र विद्यार्थी संख्याको पहिचान गरी प्रभावकारी वितरण प्रणाली विकास गर्नु जरुरी छ। राम्रो भौतिक पूर्वाधार भएमा भए रहित वातावरण सृजना हुने र शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिहुने देखिन्छ।

भौतिक पुर्वाधार सम्बन्धि सूचक

क्र. सं	सूचक	विद्यालय	
		सामुदायिक	संस्थागत
१.	भवन र कक्षाकोठा पुगेका विद्यालय	विद्यार्थी चाँप भएकोमा समस्या	विद्यार्थी चाँप भएकोमा समस्या
२.	शौचालय पुगेका विद्यालय	विद्यार्थी चाँप भएकोमा समस्या	विद्यार्थी चाँप भएकोमा समस्या
३.	खानेपानी पुगेका विद्यालय	प्रायः सबैमा पुगेको	प्रायः सबैमा पुगेको
४.	बालमैत्री कक्षा कोठा भएका विद्यालय	धेरैमा भएको	धेरैमा नभएको
५.	खेलमैदानको विकास भएका विद्यालय	मैदान भएको, खेल क्षेत्र नछुट्याइएको	धेरैमा खेल मैदानको अभाव
६.	कम्पाउण्ड वाल लगाएका विद्यालय	प्रायः सबैमा भएको।	प्रायः सबैमा भएको।
७.	कम्प्युटर ल्याव भएका विद्यालय	प्रायः सबैमा	प्रायः सबैमा
८.	शैक्षिक सामग्री भएका विद्यालय	सामान्य, उपयोग कम	सामान्य, उपयोग कम
९.	पुस्तकालय भएका विद्यालय	प्रायः सबैमा, उपयोग कम	प्रायः सबैमा, उपयोग कम
१०.	फर्निचर (उपयुक्त साइज) भएका विद्यालय	धेरैमा भएको	धेरैमा भएको
११.	चेञ्जीङ्ग रुम भएका विद्यालय	नभएको	नभएको
१२.	चमेना गृह भएका विद्यालय	केहीमा मात्र भएको	प्राय सबैमा
१३.	स्मार्टवोर्ड भएका विद्यालय	केहीमा मात्र भएको	केहीमा मात्र भएको
१४.	ई-लाईब्रेरी र इन्टरनेट	आधाभन्दा बढीमा भएको	आधाभन्दा बढीमा भएको
१५.	रेडक्रसकालागि छुट्टैकोठा भएका विद्यालय	१/२ मा मात्र भएको	१/२ मा मात्र भएको
१६.	विज्ञान प्रयोगशाला	विज्ञान चलेकोमा राम्रो अरुमा सामान्य	विज्ञान चलेकोमा राम्रो अरुमा सामान्य
१७.	गणित ल्याव	नभएको	नभएको
१८	भाषा ल्याव	नभएको	नभएको
१९	डिजिटल ल्याव	केहीमा भएको	केहीमा भएको

स्रोतः शैक्षिक विकास महाशाखा

विद्यालयमा व्यवस्थित गुरुयोजना विना भौतिक संरचना निमार्ण गर्दा धेरै जसो विद्यालयका भवन र खेल मैदानहरु वालमैत्री देखिदैनन्। तसर्थ सवै विद्यालयको गुरुयोजना निमार्ण र कार्यन्वयनमा समुदाय, विद्यालय र नगरले विशेष योजना ल्याउनु पर्ने देखिन्छ। सामुदायिक विद्यालयहरुमा भएका भौतिक संर चनाहरु प्रायः तोकिएको मापदण्ड अनुसार निमार्ण भएको देखिएता पनि अपाङ्ग, वाल र महिला मैत्री संरचना सुधारमा जोडदिनु पर्ने अवस्था रहेको छ भने धेरै जस्तो संस्थागत विद्यालयहरु स्पष्ट मापदण्ड विना निमार्ण गरिएका र प्रार्थाना, खेलमैदान,शौचालय आदिमा विद्यार्थी मैत्री देखिदैनन्। तसर्थ नगर यथार्थ अनुगमन, निरिक्षण गरी निश्चत समयअवधि भित्र सुधार गर्ने मौकादिनु पर्ने देखिन्छ।

६. छात्रवृत्ति :

नेपाल सरकारले सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरुमा नियमानुसार वितरण गर्ने दलित, छात्रा, आपाङ्ग र जेहन्दार छात्रवृत्ति बुटवल नगरले प्रत्येक वर्ष जेष्ठ १४ गते नियमानुसारवितरण गर्ने गरेकोछ। नगर शिक्षा ऐनमा संस्थागत विद्यालयहरुले १० प्रतिशत विद्यार्थीहरुलाई जेहेन्दार, दलित, जनजाती, अपाङ्ग, मधेशीहरुलाई छात्रवृत्ति वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको भएतापनि विगतको अभ्यासलाई हेर्दा वितरण गरेको र प्राप्त गरेको दुरुस्त रेकडिङ देखिदैन। छनौट,वितरण प्रकृया, सार्वजनिकीकरण जसता प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।समयमै छात्रवृत्ती वितरण गर्दा विद्यार्थिहरुको हौसला बढ्ने र सिकाईमा सहयोग हुने कुरामा दुइमत छैन।

माध्यमिक तहको दलित विद्यार्थीको वार्षिक रु ५०० को छात्रवृत्तीले सडक वालवालिका र अति विपन्न गरिव समूहका विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय शिक्षाको मूलधारमा समेट्न सकिदैन तसर्थ बुटवल नगरले वातस्विक आर्थिक अवस्था पहिचान गरी छुट्टै किसिमको छात्रवृत्ती योजना ल्याउन सकेको खण्डमा राष्ट्रिय छात्रवृत्तीको दायरामा नपरेका जाती, लिङ्ग भित्रका क्षमतावान विद्यार्थीहरु पनि लाभान्वित हुने र शैक्षिक गुणस्तरमा नगरको अलगै पहिचान कायम हुने देखिन्छ।

शिक्षाप्रेमी महानुभावहरुले विभिन्न विद्यालयहरुमा स्थापना गरेका अक्षयकोष छात्रवृत्तिबाट सयौं विद्यार्थीहरु लाभान्वित हुनेगरेका छन्। नगरले यसको रेकर्डराखी दाताहरुलाई प्रोत्साहन, सम्मान गर्ने गरेमा दाताको संख्या वृद्धिहुने देखिन्छ।

७. रामापिथेकस शैक्षिक महोत्सव

विद्यालयहरुमा विभिन्न किसिमका सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने गरिएको भएता पनि केहिमा योजना बद्ध र केहिमा विना योजना संञ्चालन भएको देखिन्छ।

संस्थागत विद्यालयहरुमा खेल सप्ताह सञ्चालन गर्ने, प्याब्सन, एनप्याव्सन र क्षेत्रगत रुपमा समेत प्रतियोगितात्मक रुपमा कार्यक्रमहरु केही बढी गरेको देखिन्छ भने सामुदायिकले खास गरी वार्षिकोत्सव आदिको विशेष अवसरमा प्रतियोगिताहरु सञ्चालन गर्ने गरेको देखिन्छ।

खासगरी सह क्रियाकलाप र इण्डोर गोमहरु सवै विद्यालयमा विषय शिक्षक र कक्षा शिक्षकहरुले वार्षिक कार्य योजना बनाएर गर्दा प्रभावकारी हुने देखिन्छ भने अतिरिक्त क्रियाकलाप अन्तर्गत क्रिकेट, भलिवल, फुटवल, चित्रकला, Track & Field, Food Festival, शिक्षक कर्मचारी वीचका प्रतियोगिता, अभिभावकहरु वीचका प्रतियोगिताहरु वि.व्य.स., विज्ञान प्रदर्शनी, शैक्षिक सामग्री निमार्ण प्रदर्शनी बु.उ.म.न.पा.ले रामापिथेकस शैक्षिक महोत्सव अन्तर्गत योजना बनाएर सञ्चालन गर्दा आत्मियता, सौहार्दता बढ्ने र विद्यार्थीहरुमा समेत खेल र यस किसिमका प्रतियोगिताहरुमा अभिरुची अभिवृद्धि हुन्छ।

८. अवसरहरू

१) नगरपालिकाको अधिकांश भूभाग .पूर्व पश्चिम राजमार्ग र सिद्धार्थ राजमार्गसंग जोडिएको।
२) यातायातको सुलभ पहुंच रहेको।
३) ऐतिहासिक, व्यापारिक, पर्यटकीय नगर।
४) शैक्षिक हवको रुपमा परिचित।
५) उच्च शिक्षाको अवसर भएको।

६) खुला विद्यालय,रात्री विद्यालय,महिला विद्यालय,धार्मिक विद्यालय, वालकल्याण गृह, सुस्ता मनस्थिति जस्ता वैकल्पिक विद्यालयहरु रहेका ।
७) कक्षा ९-१२ प्राविधिक विद्यालयहरू र छोटो समयका तालिमहरु संचालन गरिरहेका शैक्षिक संस्था र तालिम केन्द्रहरु पनि रहनु ।
८) प्रदेश नं. ५ को राजधानीको रुपमा रहनु ।
९) जनधनत्व पनि राम्रो रहनु ।
१०) विविध प्रकारका रोजगारीका अवसरहरु प्राप्त हुनु ।

९. चुनौतीहरु :

१) दलित, मुस्लिम, गरीव लगायतका सिमान्तकृत समूदायका वालवालिकाहरूको माध्यमिक तहको भर्ना दर कमहुनु ।सो समुदायका विद्यार्थीहरुको विद्यालय छाड्ने दर बढी र कक्षा उत्तिर्ण दर न्यून हुनु ।
२) विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी कम हुनु ।
३) विद्यालयहरूको आर्थिक अवस्था कमजोर हुनु ।
४) अभिभावकहरूको सचेतना मा अन्तर हुनु र चासो कम हुनु ।
५) शिक्षकहरुमा शैक्षिक उपलब्धि बृद्धिको लागि योजना र प्रतिवद्वताको कमी हुनु ।
६) आधुनिक प्रविधि र शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा कमी हुनु ।
७) शिक्षकहरुमा पेशागत तालिम, पुनर्ताजगी तालिमको प्रयोगात्मक अभ्यासमा कमी हुनु ।
८) सुपरिवेक्षण र पृष्ठपोषणको परीणाम मुखी नहुनु ।
९) पुरस्कार र दण्डको मापदण्ड वनाएर कार्यन्वयन नहुनु ।
१०) विद्यालयहरुको शैक्षिक स्तर एकै किसिमको नहुँदा विद्यार्थी संख्यामा ठुलो अन्तर हुनु ।
११) पढाइलाई सीप र श्रमसंग जोड्ने अवसरको कमि हुनु ।
१२) माध्यमिक तहको पढाइलाई चाहिने आधार कमजोर हुनु ।
१३) आन्तरिक आप्रवासीको संख्या अत्यधिक हुनु ।
१४) अस्थायी व्यवसाय संचालन गरेर वस्नेको संख्या एकीन गर्न कठिन हुनु ।
१५) सडक वालवालिका, घरेलु मजदुरको संख्या अत्याधिक हुनु ।
१६) विभिन्न राजनितिक दल, संघसंस्थाहरुले आफ्ना मागहरू पूरा गराउन दवावको रुपमा शिक्षण संस्था बन्दलाई विकल्पको रुपमा लिनु ।
१७) आवश्यक्ता अनुसार भौतिक पूर्वाधारको वितरण नहुनु ।
१८) नतिजा कमजोर रहेका विद्यालयहरुलाई सुधारका लागि सहयोग गर्ने कार्यक्रमहरु लागू गर्न नसक्नु ।
१९) वाल, महिला र अपाङ्ग मैत्री भौतिक संरचनाको अभाव हुनु।
२०) अस्थायी अल्पकालिन बसोबास ।
२१) सेवा क्षेत्र भित्रका विद्यार्थी र अभिभावकहरुलाई विश्वास दिलाउन नसक्नु ।
२२) विद्यार्थिहरुले रोजेको विद्यालयमा भर्नाहुन नपाउनु ।
२३) विद्यालयहरुको वर्गिकरण नुहुनु ।
२४) विद्यालयहरुको भौतिकपूर्वाधार विकासको गुरुयोजना नहुनु ।

बुटवल उ.म.न.पा.पाएक पर्ने आसपासका क्षेत्र लगायत देशका विभिन्न ठाउँहरुवाट विभिन्न अवसरको खोजी, जागिर, उच्च शिक्षा अध्ययन वा शहरी सुख सुविधा उपयोगको लागि दिनानुदिन तीव्र रूपमा वसाइसराइ र अस्थायी बसोवास बुटवल उपमहानगरपालिकाको विभिन्न स्थायहरुमा अध्याधिक रहेको छ। यसरी वसाइसराई गर्ने घर परिवार र विद्यार्थी एकिन गर्न कठिनाइ हुने हुदा ठीक यती नै संख्यामा विद्यालय र शिक्षकहरूको संख्या आवश्यक छ भनी एकीन गर्न' ठूलो चुनौतिको रूपमा रहेको छ।

१०.समस्या समाधानाका रणनीतिक क्रियाकलाप तथा जिम्मेवारिता :

विद्यालय क्षेत्र विकास योजना २०७३-२०८० र शिक्षाको दिगो विकास लक्ष्य सन् २०१६-२०३० अनुसार गुणस्तर र सान्दर्भिकता एवम् पहुँच, प्रशासन तथा व्यवस्थापनको सन्दर्भमा बुटवल उपमहानगरपालिकाका मुख्य समस्याहरु, समाधानको रणनितिक योजना र नतिजाहरु ल्याउन गरिने क्रियाकलापहरुको तालिका देहाय बमो जिम प्रस्तुत गरिएको छ।

क्र. सं	समस्या	समाधानको रणनिती	क्रियाकलाप	जिम्मेबारिता
१.	विद्यालयको स्तरीकरण नगरिएको	विद्यालयले आआफ्नो अवस्था बझ्ने वातावरण सिर्जनागर्ने	● सरोकारवालाको बैठक राख्ने ● सूचकहरु तयार गर्ने ● स्वमूल्यांकन गर्न लगाउने ● स्तरीकरणको नतिजा प्रकाशन गर्ने	● विद्यालय ● अभिभावक ● शैक्षिकविकास महाशाखा
२.	कक्षाकोठाको कमि	सबै बालबालिकाहरुको बसाइमा समस्या हुन नदिने वातावरण सिर्जना गर्ने	● आवश्यकता पहिचान गर्ने ● बजेट उपलब्ध गराउने ● थप कक्षाकोठा निर्माण गर्ने	● वि.व्य.स. ● निर्माण समिति ● शैक्षिक विकास महाशाखा
३.	शौचालय, चेञ्जिङ्ग कक्ष र सेनेटरी प्याडको अभाव	विद्यार्थी संख्याको आधारमा विद्यालयहरुमा बाल-बालिकामैत्री शौचालय, चेञ्जिङ्ग कक्ष र सेनेटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने।	● शौचालय र चेञ्जिङ्ग कक्ष अभाव भएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● भएका शौचालय र चेञ्जिङ्ग कक्षको सरसफाइको अवस्था हेर्ने ● शौचालय र चेञ्जिङ्ग कक्ष निर्माणका लागि योजना बनाउने ● शौचालय निर्माणका लागि नक्सांकन गर्ने ● सेनेटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने ● बजेट व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.स.

४.	Compound Wall को अभाव	विद्यालयको हाता सुरक्षित पार्ने	● सरोकारवालाको बैठक आयोजनागर्ने ● प्राथमिकिकरण गर्ने ● बजेट व्यवस्थतापन गर्ने ● कम्पाउण्डवाल निर्माण गर्ने	● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा
५.	खेल मैदान तथा खेल सामग्रीको अभाव	विद्यार्थी संख्याको आधारमा खेल मैदान व्यवस्था गर्ने	● खेल मैदान नभएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● खेलमैदान व्यवस्थाका लागि जग्गाको खोजी गर्ने ● खेल सामग्री समेतको लागि बजेट व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय व्य.समिति ● वडा शिक्षा समिति
६	बगैंचा तथा करेसाबारी अभाव	प्रत्येक विद्यालयमा बगैंचा तथा करेसावारी निर्माण गर्ने	● जग्गाको अवस्था पहिचान गर्ने ● बजेट व्यवस्था गर्ने ● बगैंचा र करेसावारी निर्माण गर्ने	● वि.व्य.समिति ● विद्यालय ● विद्यार्थी ● अभिभावक महासंघ
७.	भवन तथा कक्षा कोठा मर्मत नहुनु	जिर्ण भएका कक्षा कोठा तथा विद्यालय भवनको मर्मत संभार गर्ने	● आवश्यकता पहिचान गर्ने ● प्राथमिकिकरण गर्ने ● बजेट व्यवस्थापन गर्ने ● मर्मत कार्य सञ्चालन गर्ने	● वि.व्य.स. ● शैक्षिक विकास महाशाखा
८.	फर्निचरको अभाव	सबै विद्यार्थीहरुलाई उमेर सुहाउँदो फर्निचर उपलब्ध गराउने	● आवश्यकता पहिचान गर्ने ● बजेट व्यवस्थापन गर्ने ● फर्निचर निर्माण गर्ने	● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा
९.	पुस्तकालय र पत्रपत्रिकाको अभाव	विद्यालयहरुलाई पुस्तकलाय र पत्रपत्रिकाको आवश्यक्ता महसुस गराई व्यवस्थापन गर्ने	● अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ● रुचिप□र्ण, ज्ञानवर्द्धक सामग्री थप गर्ने ● पठन संस्कृतिको विकास गर्ने	● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा

१०.	ई-पुस्तकालयको अभाव	आवश्यकता र औचित्यका आधारमा ई-पुस्तकालय व्यवस्था गर्ने	● सरोकारवालाबीच बैठक बस्ने ● इ–पुस्तकालयको लागत अनुमान गरी बजेट व्यवस्था गर्ने ● इ–पुस्तकालय निर्माण गर्ने	● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा
११.	विद्युत आपुर्तिको अभाव	विद्यालयमा नियमित विद्युत आप□र्तिको व्यवस्थागर्ने	● विद्युत् आप□र्ति हुन नसकेका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● प्राथमिकीकरण गर्ने ● नियमित विद्युत आप□र्तिको लागि सोलार, जेनेरेटर, इन्भरटर आदिको व्यवस्था गर्ने	● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा
१२.	स्वच्छ खानेपानीको अभाव	विद्यालयलाई स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था गर्ने।	● खानेपानीको अभाव भएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● प्राथमिकीरकण गर्ने ● बजेट व्यवस्था गर्ने ● खानेपानी धारा, बोरिङबाट पानी उपलब्ध गराउने ● फ्रिजसहितको तातोचिसो शुद्ध पानीको व्यवस्था गर्ने ● पानी संकलन गर्न ट्यांकीको व्यवस्थागर्ने ● पानी शुद्धिकरण गर्न फिल्टर युरोगार्डको व्यवस्थागर्ने	● वि.व्य.स. ● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा ● अभिभावक महासंघ ● वडा शिक्षा समिति
१३.	विद्यालय भवनहरुको रंगरोगनमा एक रुपता नभएको	नगरभित्रका सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुका भवनको बाहिरी रंगरोगनमा एक रुपता ल्याउने	● सरोकारवाला बीच संयुक्त बैठक गर्ने। ● रंगको निर्धारण गर्ने ● लागत स्टेमेट गरी रकम उपलब्ध गराउने ● रंगरोगन गर्ने गराउने	● वि.व्य.स. ● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा
१४.	शिक्षक दरबन्दी कम हुनु	राष्ट्रिय निति बमोजिम शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने	● दरबन्दीको यथार्थ विवरण उपलब्ध गराउने ● थप गर्नुपर्ने विद्यालयको पहिचान गर्ने ● थप दरबन्दी व्यवस्थागर्ने	● वि.व्य.स. ● शैक्षिक विकास महाशाखा

१५.	Computer, विज्ञान, गणित र भाषा ल्याबको अभाव	विद्यालयहरुलाई प्रविधिमैत्री बनाउने	● आवश्यकता पहिचान ● अभिमुखीकरण ● बजेट व्यवस्थापन ● ल्याब निर्माण	● विषयगत विभाग ● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वि.व्य.स. ● विद्यालय
१६.	बालमैत्री वातावरणको अभाव	विद्यालयहरु प□र्ण बालमैत्री वातावरणमा सञ्चालन गर्ने	● प्रत्येक विद्यालयमा बालमैत्री कार्यक्रम सञ्चालन भएनभएको एकीन गर्ने ● बालमैत्री विद्यालयका सुचकहरु निर्धारण गर्ने ● बालमैत्री कार्यक्रमको बारेमा प्र.अ.लाई प्रवोधिकरण गर्ने ● शिक्षकहरुले बालबालिकाहरुलाई सम्मानजनक शब्द 'तपाईं' भनी अनिवार्य रुपमा सम्बोधन गर्नु पर्ने छ। ● बालमैत्री विद्यालय घोषणा गर्न लगाउने	● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा
१७.	प्रविधिमैत्री शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था तथा प्रयोगकोअभाव	विद्यार्थीहरुको सिकाइलाई दीगो र प्रविधिमैत्री बनाउने	● सामग्रीको महत्वको बारेमा अभिमुखीकरण गर्ने ● बजेट व्यवस्थापन गर्ने ● सामग्री निर्माण कार्यशाला सञ्चालन गर्ने ● सामग्री खरिद गर्ने ● श्रव्य, दृष्य सामग्रीको व्यवस्था गर्ने। ● सामग्री भण्डारण र उचित प्रयोगमा ध्यान दिने ● चक, डस्टर निषेधित कक्षा घोषणा गर्ने।	● विषयगत विभाग ● वि.व्य.स. ● विद्यालय ● शिक्षा विकास महाशाखा
१८.	आर्थिक पारदर्शितामा कमी	आर्थिक हिनामिनाबाट संस्थालाई बचाउने	● आलेपलाई नियमित गर्ने ● लेखापरीक्षण गराउने ● सामाजिक परिक्षण गराउने	● लेखाशाखा ● प्र.अ. ● वि.व्य.स. ● शैक्षिक विकास महाशाखा

१९.	प्रोत्साहन, पुरस्कार र दण्डसजायको कमी	सबैलाई आफ्नो कामको सही म□ल्यांकन भएको महसुस गराउने	● मापदण्ड तथा निति निर्माण गर्ने ● निष्पक्षताका लागि आत्मसाथ गराउने ● प्रोत्साहन तथा पुरस्कारको व्यवस्थ ागर्ने । ● सुधारात्मक कारवाही गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वि.व्य.समिति ● विद्यालय
२०.	पढाइ हुने दिनमा एक रुपता नहुनु	निर्धारित दिन नघट्ने गरी कक्षा सञ्चालन गर्ने	● सबै प्र.अ.हरुको बैठकबाट वार्षिक कार्यतालिका निर्माण गर्ने ● शैक्षिक क्यालेण्डर तयार गर्ने ● कार्यपात्रो अनुसार कार्य भएनभएको रेकर्ड राख्ने	● विद्यालय प्रशासन ● शैक्षिक विकास महाशाखा
२१.	राजनैतिक प्रभावले शै क्षिक कार्य सम्पादनमा बाधा हुनु	विद्यालयलाई शान्ती क्षेत्र कायम गर्नु	● सरोकारवालाहरुको संयुक्त बैठक गर्ने ● विद्यालय बन्द रहँदा हुने क्षतिको बारेमा छलफल गर्ने ● विद्यालय बन्दलाई सदाको लागि बन्द गर्ने प्रतिवद्धता गराउने	● राजनैतिक दल ● विद्यार्थी संगठन ● संघ संस्था ● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा
२२.	विषयगत शिक्षकको अभाव	विषयगत शिक्षकबाट मात्र अध्यापन गर्ने व्यवस्था गर्ने	● अभाव पहिचान गर्ने ● विषयगत शिक्षकको व्यवस्थ ागर्ने ● विषयगत आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी शिक्षक पदप□र्ति गर्ने गर ाउने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय
२३.	इच्छुक विद्यार्थीहरुले प्राविधिक शिक्षाको अवसर नपाउनु	सबै विद्यार्थीहरुलाई उनीहरुको रुचि र क्षमता अनुसार प्राविधिक विषय पढ्ने अवसर दिने	● अवस्था पहिचान गर्ने ● प□र्वाधार विकास गर्ने ● जनशक्ति व्यवस्थ ागर्ने ● सञ्चालन अनुमति प्रदान गर्ने ● बजेट व्यवस्थापन गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय

२४.	अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारको कमी	सबै खाले अपाङ्ग विद्यार्थीहरुलाई मैत्रीपूर्ण पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने	● अपाङ्ग मैत्री नभएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● बजेट व्यवस्था गर्ने ● पुराना संरचनालाई अपाङ्गमैत्री बनाउने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय
२५.	एस.इ.इ. / कक्षा ११ र १२ को उत्तीर्ण प्रतिशतमा कमी	विद्यालयको नतिजा सुधार गर्ने।	● अवस्था पहिचान गर्ने ● नतिजा सुधार कार्ययोजना बनाउने ● खाली कक्षा व्यवस्थापनको वैकल्पिक व्यवस्था गर्ने ● नतिजा सुधारको लागि सहयोग गर्ने ● मूल्यांकन विधिमा सुधार गर्ने ● कक्षा ११ र १२ को पठनपाठनलाई दिउँसो मात्र सञ्चालन गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय ● विषयगत शिक्षक
२६.	कक्षा ११ र १२ मा शिक्षक अभाव	विषयगत शिक्षक दरवन्दी पूरा गर्ने	● विषयगत दरबन्दी अभाव भएका विद्यालयको पहिचान गर्ने ● दरदबन्दी सृजना गर्ने गराउने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● विद्यालय
२७.	एकीकृत विद्यालयको अभाव	विभिन्न अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुले एउटै विद्यालयमा अन्य विद्यार्थीहरुसँग अध्ययन गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने	● विद्यालयको संरचनालाई अपाङ्ग मैत्री बनाउने ● शिक्षकहरुलाई सीपयुक्ततालिम दिने ● नगरभित्र कम्तीमा एउटा सामुदायिक विद्यालयलाई एकृकीत शिक्षा सञ्चालनको लागि अनुदान सहयोग गर्ने।	● अपाङ्गता महासंघ ● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा ● संघ संस्थाहरु ● अभिभावक महासंघ
२८.	नमुना विद्यालय नहुनु	अन्य विद्यालयहरुले अवलोकन भ्रमण गरी सफल अभ्यासहरु सिक्ने वातावरण सिर्जना गर्ने	● सरोकारवाला बीच बैठक बस्ने ● नमूनाको रुपमा सञ्चालन गर्न सम्भावित विद्यालयको पहिचान गर्ने ● नमुना विद्यालयका लागि गुरुयोजना तयार गर्ने ● बजेट व्यवस्था गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वि.व्य.स. ● अभिभावक ● वडा शिक्षा समिति

२९.	विद्यालयको आफ्नै गुरु योजना नहुनु	सबै विद्यालयहरु आफ्नै विशिष्ठतामा आधारित गुरु योजना मुताविक सञ्चालन हुने	● विशिष्ठता पहिचान गर्ने ● खाका तयार गर्ने ● प्रवोधिकरण गर्ने ● कार्य कार्यक्रममा गुरुयोजनालाई आधार मान्ने ● गुरुयोजना अनुसार काम भए नभएको अनुगमन तथा म□ल्यांकन गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वि.व्य.स. ● विद्यालय
३०.	अतिरिक्त क्रियाकलापमा नियमितता नहुनु	विभिन्न विधाका अतिरिक्त क्रियाकलापहरु मार्फत् विद्यार्थीलाई आफ्नो प्रतिभा प्रदर्शन गर्ने मौका प्रदान गर्ने	● वार्षिक कार्ययोजना बनाउने ● विधागत जिम्मेवारी तोक्ने ● योजना अनुसार साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक तथा वार्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने	● विद्यालय ● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वि.व्य.स.
३१.	अरुका असल अभ्याषबाट सिक्ने अवसरको कमी	असल अभ्यासबाट सिक्ने वातावरण श्रृजना गरिने	● सफल विद्यालयको पहिचान गर्ने ● अवलोकन भ्रमणको कार्ययोजना बनाउने ● बजेट व्यवस्था गर्ने ● भ्रमणमा शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई सहभागि गराउने	● प्र.अ. ● वि.व्य.स. ● शैक्षिक विकास महाशाखा
३२.	विद्यालय नक्साङ्कन नहुनु	विधिवत नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालयहरु सञ्चालन गर्ने	● नक्साङ्कनको कार्ययोजना बनाउने ● नक्साङ्कन गरिने आधारहरु (Tools) तयार गर्ने ● जिम्मेवारी सुम्पिने । ● घरधुरी सर्वेक्षण गरी नक्साङ्कन गर्ने ● सेवा क्षेत्र निर्धारण गर्ने	● शैक्षिक विकास महाशाखा ● वि.व्य.स. ● वडा शिक्षा समिति ● अभिभावक महासंघ

३३.	शैक्षिक महोत्सव नहुनु	शैक्षिक महोत्सवका माध्यमबाट सबै विद्यार्थीहरुले आ–आफ्नो प्रतिभा प्रदर्शन गर्न मौका पाउने छन् ।	• सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका प्र.अ.हरुको संयुक्त बैठक बस्ने • आदि मानव रामापिथेकसको नामबाट हरेक वर्ष 'र ामापिथेकस शैक्षिक महोत्सव' विविध कार्यक्रम सहित सञ्चालन गर्न साझा समझदारी कायम गर्ने । • Indoor तथा Outdoorखेलहरुको प्रतियोगिताका लागि सूचि तयार गर्ने । • खेलकुदका अतिरिक्त विज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धि प्रदर्शनीको आयोजना गर्ने । • महोत्सवलाई राष्ट्रियस्तरका विशिष्ट व्यक्तित्वहरुबाट उद्घाटन, पुरस्कार प्रदान तथा समापन गर्ने व्यवस्था मिलाउने । • सबै शैक्षिक संस्थाहरुको लागि यो एउटा महत्वपूर्ण पर्वको रुपमा स्थापित गर्ने । • महोत्सव सञ्चालनका लागि जिम्मेवारी तथा बजेटको व्यवस्था गर्ने ।	• शैक्षिक विकास महाशाखा • विद्यालय • अभिभावक महासंघ
३४.	छात्रवृत्ति वितरण दोषमुक्त नहुनु	निर्दिष्ट विद्यार्थीले मात्र छात्रवृत्ति पाएको अवस्था हुने	• छात्रवृत्ति वितरणको नयाँ मापदण्ड निर्धारण गर्ने । • जातिय, लिङ्गिय र क्षेत्रीय आधारमा मात्र छात्रवृत्ति वितरण गर्ने परिपाटीमा कमी ल्याइ वर्गीय र जेहेन्दार लाई मुख्य आधार मान्ने । • सबै शैक्षिक संस्थाहरुबीच साझा सहमति कायम गर्ने • छात्रवृत्ति रकम निकासा दिने	• प्र.अ. तथा वि.व्य.स.

३५.	प्रशासकीय भवन नहुनु	छुट्टै प्रशासकीय भवनबाट कार्य सम्पादन गर्ने व्यवस्था हुने	• छुट्टै प्रशासकीय भवन नभएका विद्यालयहरुको पहिचान गर्ने • प्राथमिकीकरण गर्ने • प्राविधिकहरुबाट लागत स्टीमेट गराउने • बजेट निकासा दिने • भवन निर्माण गराउने	• वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
३६.	विद्यार्थी सहायता कक्ष नहुनु	विद्यार्थीहरुले छुट्टै कक्षबाट सहायता पाउने परिपाटी सृजना हुने	• छुट्टै सहायता कक्ष नभएका विद्यालयहरुको पहिचान गर्ने • प्राथमिकीकरण गर्ने • प्राविधिकहरुबाट लागत स्टीमेट गराउने • बजेट निकासा दिने • सहायता कक्ष निर्माण गराउने	• वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
३७.	जु.रे.स./बालक्लब कक्ष नहुनु	छुट्टै कक्षबाट कार्य सम्पादन हुने	• जु.रे.स. र बालक्लबहरुका लागि छुट्टै कक्ष नभएका विद्यालयहरुको पहिचान गर्ने • प्राथमिकीकरण गर्ने • प्राविधिकहरुबाट लागत स्टीमेट गराउने • बजेट निकासा दिने • छुट्टै कक्ष निर्माण गराउने	• वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
३८.	सूचना कक्ष नहुनु	छुट्टै कक्षबाट सूचना सम्प्रेषण हुने	• छुट्टै सूचना कक्ष नभएका विद्यालयहरुको पहिचान गर्ने • प्राथमिकीकरण गर्ने • प्राविधिकहरुबाट लागत स्टीमेट गराउने • बजेट निकासा दिने • छुट्टै सूचना कक्ष निर्माण गराउने	• विद्यालय • शैक्षिक विकास महाशाखा

३९.	बाद्यबादन सामग्रीको कमी	आवश्यकीय बादवाद्यनका सामग्रीहरु उपलब्ध गराउने	• बाद्यबादनका सामग्री नभएका विद्यालयहरुको पहिचान गर्ने • प्राथमिकीकरण गर्ने • विषयविज्ञबाट लागत स्टीमेट गराउने • बजेट निकासा दिने	• विद्यालय • वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
४०.	नतिजा विश्लेषण नहुनु	नतिजा विश्लेषणबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई विशेष प्रभावकारी बनाइनु	• सबै प्र.अ.हरुको बैठक बसाल्ने । • नतिजा विश्लेषण गर्ने विषयमा प्रबोधिकरण गर्ने • नतिजा विश्लेषण गर्न लगाउने । • नतिजा विश्लेषण पश्चात् सुधारका योजना निर्माण गर्न लगाउने • सुपरीवेक्षण तथा अनुगमनमा सुधार योजना कार्यान्वयन भए नभएको हेर्ने ।	• विद्यालय • वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
४१.	अतिरिक्त क्रियाकल(ापमा नियमितता नहुनु	बालबालिकालाई नियमित रुपमा अतिरिक्त क्रियाकलापमा सहभागि हुने मौका दिने	• प्र.अ. तथा सम्बन्धित विषय विषशेज्ञहरुको बैठक राख्ने । • अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गरिएका विद्यालयहरुको लगत तयार गर्ने • अतिरिक्त क्रियाकलाप सम्बन्धि वार्षिक भित्तेपात्रो प्रकाशन गर्न लगाउने । • वार्षिक कार्यतालिका अनुसार क्रियाकलाप सञ्चालन भएनभएको सुवेरीवेक्षण तथा अनुगमनबाट हेर्ने ।	• विद्यालय • वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
४२.	विद्यालय बीचमा छाड्ने बालबालिकाको कमी नआउनु	बिचमा विद्यालय छाडेका बा(लबालिका पुनः विद्यालय प्रवेश हुने	• सबै प्र.अ. हरुको बैठक राख्ने । • बिचमा विद्यालय छाडेका बालबालिका पहिचान गर्ने • सामाजिक नक्सा तयार गर्नेसीपको तालिम दिने । • घरभेट गरी विद्यार्थीको समस्या पहिचान गर्दै समस्या समाधानको रणनीति तय गर्ने • पुनः विद्यार्थीलाई विद्यालय प्रवेश गराउने	• विद्यालय • वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा

४३.	छात्रावास सुविधामा कमी	आवश्यकता महसुस भएका विद्यार्थीहरुलाई आवासीय सुविधा उपलब्ध गराउने	• आवश्यकता पहिचान • अभिमुखीकरण • बजेट व्यवस्थापन • छात्रावास निर्माण	• वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
४४.	सहज यातायातको सुविधामा कमी	सबै विद्यार्थीहरुलाई सहज किसिमले विद्यालय पुग्ने वातावरण सिर्जना गर्ने	• आवश्यकता पहिचान • अभिमुखीकरण • बजेट व्यवस्थापन • यातायातको साधन खरिद	• वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
४५.	चमेना गृहको पहुँचमा कमी	सबै विद्यार्थीहरुले विद्यालय हाता भित्रै दिउँसोको ताजा खाजा खाने व्यवस्था हुने	• चमेना गृह नभएका विद्यालयहरुको पहिचान गर्ने • प्राथमिकीकरण गर्ने • प्राविधिकहरुबाट लागत स्टीमेट गराउने • बजेट निकासा दिने • चमेना गृह निर्माण गराउने	• विद्यालय • वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा
४६.	प्रविधि प्रयोग सम्बन्धि शिक्षक तालिमको कमी	सबै शिक्षक नविन प्रविधि प्रयोग सम्बन्धि सीपयुक्त गरिइने	• सबै प्र.अ. हरुको बैठक राख्ने। • नविन प्रविधिका विषयमा तालिमको आवश्यक भएका शिक्षकहरुको पहिचान गर्ने • तालिमको योजना निर्माण गर्ने • प्राविधिकहरुको व्यवस्था गर्ने • बजेटको व्यवस्था गर्ने • तालिम सञ्चालन गर्ने • सुपरीवेक्षणबाट तालिमलाई कक्षा कोठामा प्रयोग गरे नगरेको अनुगमन गर्ने।	• विद्यालय • शैक्षिक विकास महाशाखा

११. ५ वर्षे भौतिक लक्ष्य र अनुमानित बजेट (रु.लाखमा)

क्र. सं	विवरण	इकाइ	जम्मा इकाई संख्या	प्रति इकाई लागत	भौतिक लक्ष्य					वित्तीय लक्ष्य					कूल योग	कैफियत
					वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
१.	विद्यालय भवन निर्माण															
२.	कक्षाकोठा थप															
३.	विद्यालय भवन मर्मत															
४.	तारवार तथा कम्पाउण्ड वाल															
५	शौचालय															
६.	खानेपानी															
७.	फर्निचर															
८.	पुस्तकालय															
९.	ICT ल्याव															
१०	कम्प्यूटर ल्याव															
११	गणित ल्याव															
१२	भाषा ल्याव															
१३	विज्ञान ल्याव															
१४	सभाहल															
१५	खाजाघर															
१६	उपचार कक्ष															

१७	चेञ्जीङ्ग रुम															
१८	छात्राबास															
१९	यातायात															
२०	शैक्षिक सामग्री निमार्ण तथा खरीद															
२१	वाद्यवादन तथा खेल सामग्री															
ख. जनशक्ति व्यवस्थापन																
१.	विषयगत शिक्षक															
२.	खेलकुद शिक्षक															
३.	लेखापाल															
४.	कार्यालय सहायक															
५	कम्प्यूटर अपरेटर															
६.	ल्याव बोय															
७.	लाइब्रेरियन															
८.	स्वास्थ्य कर्मी															
९.	होस्टल वार्डेन															
१०	कुक															
११	चालक															
१२	सहयोगी कर्मचारी															
१३	गेट पाले															
१४	सहचालक															

१५	सफाइ कर्मचारी															
ख. व्यवस्थापकीय पक्ष																
१.	कार्यक्रम व्यवस्थापन खर्च															
२.	विद्यालय नक्साङ्कन															
५	मदरसाको मुलप्रवाहीकरण															
६.	क्षमता अभिवृद्धि-प्र.अ.वि. व्य.स.शि.अं सं र अभिभावक															
७.	सामाजिक परीक्षण तालिम															
८.	शिक्षक तालिम															
९.	पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक															
१०	बालमैत्री कक्षा निर्माण															
११	कक्षा शिक्षण सञ्चालन तालिम															
१४	अनुगमन सुपरिवेक्षण															
१५	बालक्लब गठन तथा व्यवस्थापन															
१७	परीक्षा व्यवस्थापन															
१८	सन्दर्भ सामग्री															
१९	सिकाई उपलब्धि मापन															
२०	घर दैलो															
२१	रेडक्रस															
२२	रामापिथेकस शैक्षिक उत्सव															
२३	वालक्लव															
२४	अभिभावक सम्मेलन															
२५	विषयगत विभाग															
२६	सह तथा अतिरिक्त कृयाकलाप															

खण्ड–पाँच

अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षा

५.१ परिचयः

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ। यसरी सरकारले साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वयात्मक रूपले विकास, योजना तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय सरकारहरूसँग सहकार्य गर्ने अनौपचारिक शिक्षा र औपचारिक शिक्षाको दोहोरो प्रवेशको अवसर प्रदान गरी प्राप्त ज्ञानको समकक्षता निर्धारण तथा प्रमाणीकरण गर्ने तथा निरक्षर र नवसाक्षरलाई जीवनपर्यन्त शिक्षा दिन सामुदायिक सिकाई केन्द्रमार्फत साक्षरता स्वयम्सेवक परिचालन गर्ने नीति लिएको छ।

निरक्षर जनताहरुलाई साक्षर बनाउने र नव साक्षरलाई निरन्तर शिक्षा दिने राज्यको दायित्व हो। अर्कोतिर उनीहरुका लागि आयमूलक र कार्यमूलक कार्यक्रम दिनु पनि आवश्यक देखिन्छ। जसलाई सार्थक बनाउनका लागि सामुदायिक सिकाई केन्द्रको अवधारणा कार्यान्वयनमा आएको छ। तर एकातिर संचालनमा रहेका सिकाई केन्द्रको व्यवस्थापन प्रभावकारी ढंगले हुन सकिरहेको छैन भने साक्षर भएकाहरुपनि निरन्तर शिक्षाको अवसर नपाउदा पुनः निरक्षर बन्नु पर्ने अवस्था टडकारो रुपमा रहेको छ।

राज्यले काम दिन नसक्दा र सामुदायिक सिकाई केन्द्रले काम खोज्न नसक्ने कारणले गर्दा कतिपय सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरु बन्द हुने अवस्थामा छन्। दक्षिण कोरियाको इन्चोनमा भएको विश्व शिक्षा मञ्चको घोषणाअनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्रवर्द्धन गर्ने विषयमा नेपालले प्रतिबद्धता जाहेर गरे को छ। तसर्थ साक्षर, नवसाक्षर र कक्षा ५ पूरा नगरेका नागरिहरुका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउनुपर्ने दायित्व राज्यमा नीहित रहेको छ।

वि.स. २०८५ बैशाख १ गतेदेखि आधारभूत शिक्षा प्राप्त नगरेको व्यक्ति नेपाल सरकार, प्रदेश सर कार, स्थानीय तहको कुनै पनि सरकारी सेवामा वा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व, अनुदान वा नियन्त्रणमा रहेको कुनै संस्थाको सेवामा प्रवेश गर्न वा कुनै पनि सरकारी, गैरसरकारी वा नीजि क्षेत्रमा स्थापित कुनै पनि संस्थामा कुनै पनि पदमा निर्वाचित, नियुक्ति वा मनोनयन हुन वा कुनै रोजगारी प्राप्त गर्न नपाउने व्यवस्था छ। त्यसैगरी कुनै पनि कम्पनी, फर्म, सहकारी संस्था वा गैरसरकारी संस्थाको संस्थापन गर्न वा त्यस्तो कम्पनी फर्म वा संस्थाको संस्थापक, सेयरधनी, संचालक वा सदस्य वा कुनै पदाधिकारी हुन पाइदैन। ऐन प्रारम्भ हुनु अघि नै १२ बर्ष पूरा नभइसकेको वा कुनै पदमा बहाल भइसके को, निर्वाचित, मनोनयन वा कार्यरत रहेको वा प्राप्त गरिसकेको वा भोगिसकेको सुविधाका हकमा लागू हुनेछै न भनिएको छ। कमजोर स्वास्थ्य वा बहुअपाङ्गता वा यस्तै अन्य कुनै जटिल कारणले शिक्षा लिन नसके का व्यक्तिको हकमा यो ऐन लागु हुनेछैन भनि अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धि ऐन-२०७५ मा उल्ले ख गरेको पाइन्छ।

५.२ उद्देश्यहरुः

- सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई कार्य सम्पादन गर्न सहजताका लागि प्रत्येक वडाको घरधूरी सर्वेक्षण गर्ने।
- सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई शैक्षिक सूचना केन्द्रको रुपमा विकास गर्ने।
- निरक्षर व्यक्तिहरुलाई साक्षर बनाउने।
- निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त शिक्षा, खुला शिक्षा, आयमूलक तथा सीपमूलक जस्ता कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरी व्यक्तिका दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित आवश्यकताहरुको परिपूर्ति गर्नमा सहयोग गर्ने।
- महिला तथा पिछडिएका लक्षित समूहका प्रौढहरुलाई जीवनोपयोगी सीपको विकास गरी सिकाईमा निरन्तर सहयोग पुऱ्याउने।
- विभिन्न कारणले विद्यालयको पहुँच नपुगेका बालबालिकाहरुलाई वैकल्पिक कक्षा मार्फत् सिकाई गरी, खुल्ला विद्यालय, रात्री विद्यालय वा साधारण विद्यालयको प्रवाहमा समाहित गर्ने।
- प्राथमिक तह पूरा गरी अध्ययन गर्ने मौका नपाएका किशोरकिशोरी, महिलाहरुलाई महिला विद्यालय, खुल्ला विद्यालय, रात्री विद्यालय मार्फत विद्यालयको प्रवाहमा प्रवेश गराउने।
- सामुदायिक सिकाई केन्द्रको क्षमता अभिबृद्धि गरी सो केन्द्रमार्फत् जीवनोपयोगी सीप, आयमूलक कार्यक्रम र सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गराउने।
- सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई विद्यालय तहको शिक्षा प्रभावकारी बनाउने सहयोगी संस्थाको रुपमा विकास गर्ने।

५.३ विद्यमान अवस्था

५.३.१ निरक्षर जनसंख्याः

जनगणना २०६८ अनुसार नेपालको साक्षरता प्रतिशत ६५.९४ छ। प्रदेश नं. ५ को साक्षरता ६६.४ प्रतिशत छ। सबैभन्दा कम रुकुमको ५४.० र सबैभन्दा बढी पाल्पाको ७६.२ प्रतिशत छ। तथापि प्रदेश नं. ५ को कपिलवस्तु र बाँके जिल्ला बाहेकका १० जिल्ला साविकको अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र, सानोठिमीको पहल र साविकको जिल्ला शिक्षा कार्यालयको अगुवाईमा साक्षर जिल्ला घोषणा भइसकेका छन्। यस प्रदेशमा पुरुषको तुलनामा महिलाको साक्षरता प्रतिशत १७ प्रतिशतले कम छ।

पालिका तहमा साक्षरता दरलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता दर बुटवल उपमहानगरपालिकाको ८७.४ प्रतिशत छ। जसमा पुरुष ९२.५ र महिला ८२.५ प्रतिशत छ। सबैभन्दा कम साक्षरता दर भएको पालिकामा बाँकेको नरैनापुर छ जहाँको साक्षरता दर ३०.६ हो। जहाँ पुरुष ३८.५ र महिला २२.१ प्रतिशत छन्।

जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०१६ अनुसार यस प्रदेशका ३६.७ प्रतिशत घरपरिवारका महिलासँग कुनै पनि प्रकारको शिक्षा छैन। २२.१ प्रतिशतले प्राथमिक शिक्षा मात्र लिएको देखिन्छ। जम्मा ७.६ प्रतिशत महिलाहरु मात्र माध्यमिक तहभन्दा बढी शिक्षा लिएका छन्। पुरुषतर्फ पनि २० प्रतिशत जति

पुरुष घरपरिवारहरुसँग कुनै शिक्षा छैन भने २७.७ प्रतिशतसँग प्राथमिक शिक्षा रहेको छ। ९.४ प्रतिशत पुरुष घरपरिवारहरु मात्र माध्यमिक शिक्षा भन्दा बढी शिक्षा लिएको पाइएको छ। व्यक्तिगत रुपमा २२.२ प्रतिशत महिला र २६.७ प्रतिशत पुरुषहरु कक्षा १० भन्दा बढी पढेका छन्। २७.४ प्रतिशत महिला र १३.१ प्रतिशत पुरुषहरु पूर्ण रुपमा निरक्षर छन्।

५.३.२ बुटवल उपमहानगरको साक्षरता दर:

तालिका नं.१

वडा नं.	पढ्न र लेख्न सक्ने		पढ्न मात्रै सक्ने		पढ्न र लेख्न नसक्ने		उल्लेख नगरिएको		कुल जम्मा		
	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	जम्मा
१	१३६९	१२१३	१८	२५	१००	२८८	१	४	१,४८८	१,५३०	३,०१८
२	२७५०	२२६७	९	५	२९२	५४६	०	०	३०५१	२८१८	५८६९
३	४८३९	४२६४	२०	४३	१४८	६१२	०	६	५००७	४९२५	९९३२
४	४३६४	३७६६	४७	५६	१३९	४६१	०	३	४५५०	४२८६	८८३६
५	१३१०	९८६	९	७	२५२	३५०	०	०	१५७१	१३४३	२९१४
६	२९२८	२५५४	४३	३९	१६६	४३९	२	५	३१३९	३०३७	६१७६
७	४३३३	४४३९	३३	६३	१५४	६३४	२	५	४५२२	५१४१	९६६३
८	५१४६	५१५८	१७	२६	१०३	४६४	०	४	५२६६	५६५२	१०९१८
९	४१०९	३७२१	२८	५९	१०५	३०१	०	१	४२४२	४०८२	८३२४
१०	१८२३	१७९७	१९	२८	६४	२५५	६	२०	१९१२	२१००	४०१२
११	११३४६	१०८४२	९०	१२९	८६७	२१६०	४	३	१२३०७	१३१३४	२५४४१
१२	२४८२	२३८३	२३	४०	२६८	७१२	३	१०	२७७६	३१४५	५९२१
१३	२९२४	२९४९	३७	८१	१६४	५४४	४	११	३१२९	३५८५	६७१४
१४	१३१४	१३७३	१४	२५	१५३	३९१	०	०	१४८१	१७८९	३२७०
१५	१३५७	१३७१	३	९	१२६	४०५	२	२	१४८८	१७८७	३२७५
१६	१०८६	११०६	६	४	१३८	३४७	०	०	१२३०	१४५७	२६८७
१७	१३८१	११९१	५३	८८	२६२	६०३	०	१	१६९६	१८८३	३५७९
१८	९१८	८०८	२२	२१	१४४	३९६	१	७	१०८५	१२३२	२३१७
१९	१२७४	१२३७	४६	५५	२०१	४७६	१	२	१५२२	१७७०	३२९२
जम्मा	**५७०५३**	**५३४२५**	**५३७**	**८०३**	**३८४६**	**१०३८४**	**२६**	**८४**	**६१४६२**	**६४६९६**	**१२६१५८**
%	९२.८३	८२.५८	०.८७	१.२४	६.२६	१६.०५	०.०४	०.१३	१००	१००	८७.५७

जनगणना तथ्यांक, २०६८

उपमहानगरमा पढ्न नसक्ने जनसंख्या १४ हजार २ सय ३० र उल्लेख नभएको ११० जनसंख्या छ। पढ्न र लेख्न सक्ने १ लाख १० हजार ४ सय ७८ र पढ्न मात्रै सक्ने १३४० जनसंख्या छ।

बुटवल उपमहानगरपालिकाले बि.स. २०७२।०३।२८ गतेका दिन साक्षर नेपाल अभियान अन्तर्गत पूर्ण साक्षर उपमहानगर घोषणा गर्ने सन्दर्भमा २०७२।०३।२० गते सरोकारवालाहरुको संयुक्त बैठकले निर्णय

उपमहानगरलाई साक्षर घोषणा गर्ने निर्णय गरेको थियो। उपमहानगरमा साक्षर गराउनुपर्ने जनसंख्या १२८७३० रहेकोमा साक्षर भएका जनसंख्या १२८२३८ उल्लेख गरिएको छ। यसरी साक्षर हुदा नगरको साक्षरता प्रतिशत ९९.६१८ प्रतिशत देखिएको छ। उपमहानगरमा निरक्षर जनसंख्या ४९२ मात्र रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. : २

क्र. सं.	क्षेत्र	जनसंख्या (२०६८ अनुसार)	४ वर्ष उमेर समुहको जनसंख्या	साक्षर गराउनुपर्ने जनसंख्या	साक्षर भएको जनसंख्या	कक्षामा सहभागी हुन नआएका निरक्षरको जनसंख्या
१	बुटवल १-१५ वडा	११८४६२	८५४३	१०९९१९	१०९४३९	४८०
२	सेमलार १६, १७ र १८ वडा	१००८२	६६०	९४२२	९४१०	१२
३	मोतिपुर १९,२०,२१ र २२	१०१९८	८०९	९३८९	९३८९	०
जम्मा		१३८७४२	१००१२	१२८७३०	१२८२३८	४९२

स्रोतःसाक्षर नेपाल अभियान अन्तर्गत बुटवल उपमहानगरले घोषणाका लागि गरको माइन्यूट

कक्षामा सहभागी भएको पूरै संख्यालाई साक्षर मानिएको हुदा कक्षा छाड्ने र अक्षर नचिन्नेको अवस्था छुट्याएको देखिदैन।

संयुक्त राष्ट् संघिय शैक्षिक बैज्ञानिक तथा साँस्कृतिक संगठन (यूनेस्को) को मापदण्ड अनुसार ९५ प्रतिशत साक्षर भए कुनै क्षेत्र वा तहलाई साक्षर भएको घोषणा गर्न सकिने प्राबधान छ।

५.३.३ कक्षा दोहोऱ्याउने र बीचमै कक्षा छाड्ने

विद्यालय भर्ना भएका बालबालिकाहरुले कक्षा ५ पूरा नगरी बीचमै कक्षा छाड्दा र कक्षा दोहोर् याउने क्रम रहदासम्म शैक्षिक क्षति हुने क्रम रोकिदैन। यसको असर निरक्षर व्यक्ति र नवसाक्षरको अवस्था कम हुन सक्दैन्। यो निरक्षरताको मूल पनि हो।

प्रदेश नं. ५ मा ६.७ प्रतिशत बालबालिकाले कक्षा दोहोर्याउने गरेको देखिएको छ। जुन कक्षा १-५ सम्मको दर ८.७ प्रतिशत छ। जुन नेपालको कक्षा दोहोर्याउने दर ७.६ प्रतिशत भन्दा बढी हो। कक्षा १-५ मा कूल तुलनात्मक रुपमा छात्राको भन्दा छात्रको दोहोर्याउने दर बढी रहेको छ। रुपन्देहीको कक्षा १-५ को दोहोर्याउने दर ४ प्रतिशत छ।

बुटवल उपमहानगरपालिकामा कक्षा १-५ को कक्षा दोहोऱ्याउने दर .....प्रतिशत छ।

प्रदेश ५ मा कक्षा १-५ मा कक्षा छाड्ने दर ३.८ प्रतिशत रहेको छ। जुन नेपालको ३.९ प्रतिशत भन्दा कम हो। कक्षा १-५ मा रुपन्देहीको कक्षा छाड्ने दर २.७ प्रतिशत छ। बुटवल उपमहानगरको कक्षा १-५ को कक्षा छाड्ने दर ....प्रतिशत छ।

५.३.४ विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको संख्या:

उपमहागनरमा ५ देखि १० वर्ष उमेर समूहका कूल १७,००० बालबालिका मध्ये १५,७७९ विद्यालय गइरहेको देखिन्छ भने ८४० विद्यालय नगएको र ३८१ जनाको उल्लेखै छैन। ११ देखि १५ वर्ष उमेर समूहको कूल जनसंख्या १६,३५६ मध्ये १५,०९३ जना विद्यालय गइरहेको देखिन्छ भने १००५ जना विद्यालय नगएको र २५८ जनाको पनि उल्लेख छैन।

उपमहानगरमा ५ देखि २० वर्षसम्मको कूल ५०,०७८ मा ४२,०९४ अर्थात ८४ प्रतिशत विद्यालय गइरहेको देखिन्छ भने ६,७६४ अर्थात १३.५० प्रतिशत विद्यालय नगएको र २.४३ प्रतिशत उल्लेखै नभएको देखिन्छ। *(बुटवल उपमहानगरपालिकाको पार्श्वचित्र २०७५)*

५.३.५ नवसाक्षर जनसंख्या:

वि.स. २०७२ सालमा बुटवल उपमहानगरलाई साक्षर उपमहानगर घोषणा हुँदाको तथ्यांकलाई मान्ने हो भने निरक्षरको संख्या ४९२ देखिए पनि १ लाख २८ हजार २ सय ३८ नवसाक्षरको तथ्याङ्क छ। ती नवसाक्षरका लागि कहि कतैबाट निरन्तर शिक्षाको अवसर दिइएको छैन।

विद्यालय छाड्नेको दरले हेर्दा वर्षेनी ....जनाले कक्षा छाडेको देखिन्छ। कक्षा ५ सम्मलाई नवसाक्षर मान्ने हो भने नवसाक्षरको संख्या उल्लेखनीय भएको अनुमान गर्न सकिन्छ।

५.३.६ आन्तरिक आप्रवासी:

बुटवल उपमहानगरमा बसाई–सराई, रोजगारीको शिलसिला, व्यवशाय र कर्मचारीको रुपमा सरुवा भई आउने क्रम तीब्र छ। द्वन्द्वको समयसँगै बढेको जनसंख्या पछिल्लो समय प्रदेश नं. ५ को अस्थायी र ाजधानी भएसँगै यहाँको जनघनत्व झनै बढेर गएको छ।

५.३.७ सामुदायिक सिकाई केन्द्र

नगरभित्र १९ वटा वडाहरु रहेका छन्। स्थानीय तहका सबै वडाहरुमा सामुदायिक सिकाई केन्द्र खो ल्ने सरकारको नीति भएपनि बुटवल उपमहानगरमा ५ वटा मात्रै सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्वीकृत रहेका छन । त्यसमध्ये एक वटा सामुदायिक सिकाई केन्द्र संचालनमा छैन्। भएका सामुदायिक सिकाई केन्द्रमध्ये एक वटा सामुदायिक सिकाई केन्द्रको मात्र आफ्नो भवन रहेको छ।

५.३.८ सहयोगी शैक्षिक संस्था:

नगरभित्र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमसँग नजिक रहेका फरक खालका विद्यालयमा एक वटा र ात्री विद्यालय, एक वटा महिला विद्यालय, एक वटा सुस्त मनस्थिति विद्या मन्दिर, आधारभूत तहको कक्षा ६, कक्षा ८ र माध्यमिक तहको कक्षा १० को खुल्ला विद्यालय रहेको छ। माध्यमिक तह कक्षा १२ लाई मानिएपनि यो कक्षाको विद्यालयको व्यवस्था नगरभित्र रहेको छैन्। *(बुटवल उपमहानगर पालिका शैक्षिक महाशाखा)*

५.३.९ निरक्षरको अद्यावधिः

सरकारले अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमको सूचना प्रणालीको विकास साविकको जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरुमा गरेको भएपनि उक्त प्रणाली स्थानीय तहसम्म आइपुगेको छैन। यसले को साक्षर भयो ? को निरक्षर छ ? र कति निरक्षर छन् ? भन्ने अवस्था पत्ता लगाउन कठिन देखिएको छ। यसले गर्दा उनीहरुको लागि कस्ता खालका कार्यक्रमको योजना गर्ने भन्ने बिषयमा अलमल छ।

५.४ अवसर तथा चुनौतीहरु :

५.४.१ अवसरहरु :

- अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक शिक्षा निरन्तर सिकाइ र विशेष शिक्षा सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्यांकन र नियमनको अधिकार स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण भएको छ। साथै कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शैक्षिक विकास महाशाखाको स्थापना भएको छ।
- उपमहानगर पूर्ण साक्षर नगर घोषणा भएको अवस्था छ।
- सामुदायिक सिकाई केन्द्र, टोल विकास संस्थाको सहभागिताको फ्रेमवर्क र सहयोगी संस्थासंगको सहकार्यमा साक्षरता कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रुपमा अगाडि बढाउने अवसर रहेको छ।
- सामुदायिक सिकाई केन्द्रको सहभागितामा विद्यालय उमेरका बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन, विद्यालय नियमित गराउन र घरमा पठन पाठनको वातावरण बनाउने अवसर रहेको छ।
- अनौपचारिक शिक्षा र सीप आर्जन गर्ने व्यक्तिलाई संस्थागत विकासमा आवद्ध गरी समुदाय स्तरमा रोजगार र व्यक्तिगत रुपमा स्वरोजगार बनाउने प्रशस्त अवसर रहेको छ।
- अनौपचारिक शिक्षाबाट साक्षरता कक्षा र निरन्तर शिक्षा पूरा गरी सीप आर्जन गर्ने व्यक्तिलाई सीप परीक्षणमा सहभागी गरी प्रमाणपत्र दिन सकिने अवसर रहेको छ।
- अरितिक शिक्षा र व्यक्तिगत रुपमा सीप आर्जन गरेका व्यक्तिलाई साक्षरता र निरन्तर शिक्षाको कार्यक्रममा सहभागी गराई सीप परीक्षण गरी समकक्षता निर्धारण गर्ने अवसर रहेको छ।
- खुल्ला विद्यालयको अवधारणालाई अगाडि बढाएको कक्षा ६, ८ र १० को मात्र नभई कक्षा १२ सम्मको शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरको विकास हुन थालेको छ।
- उपमहानगरमा नगर शिक्षा समिति र वडाहरुमा वडा शिक्षा समिति गठन भएको हुँदा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहजता भएको छ।

५.४.२ चुनौतीहरुः

- साक्षर व्यक्तिहरुलाई निरन्तर शिक्षाको कार्यक्रम दिन नसकिएको।
- साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमलाई दैनिक व्यवहारसँग जोडन नसकिएको।
- अनौपचारिक शिक्षाका अध्ययन सामग्रीहरु परम्परागत रहेको।
- साक्षरता कार्यक्रममा सहभागी भएका व्यक्तिहरुले सिकेको ज्ञान र सीपलाई रोजगारसँग जोडन् नसकिनुका साथै सीपको प्रमाणपत्र रोजगारको अवसरसँग नजोडिएको।
- साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरु गैर सरकारी र समुदायमा आधारित संस्थाहरुले संचालन

गर्न छाडेको ।

- पछाडि परेका वर्ग (कार्यक्रममा सहज रुपमा भाग लिन नसक्ने) लाई लक्षित गरी जीवनोपयोगी सीप, लघु ऋण, अनुदान र रोजगारीका अवसर दिने जस्ता कार्यक्रमलाई एकिकृत रुपमा सन्चालन नगरिएको ।
- साक्षर घोषणा बर्ष २०७२ अनुसार बुटवल उपमहानगरमा ४९२ जनसंख्या अझैपनि निरक्षर रहेको र उक्त जनसंख्याको आर्थिक अवस्था अत्यन्त कमजोर अवस्थाका रहेको ।
- साक्षर भएको जनसंख्या १२८२३८ रहेको तर उनीहरुका लागि निरन्तर शिक्षा र सीपमूलक कार्यक्रम संचालन हुन नसकेको ।
- पुरुषको तुलनामा महिला निरक्षरता दर बढी भएको ।
- साक्षर भएकाहरु साक्षरता सीपको प्रयोग र अभ्यास नहुदा पुनः निरक्षर भएको ।
- विद्यालय शिक्षामा अझैपनि ....प्रतिशत बालबालिकाको पहुँच पुग्न नसकेको ।
- शैक्षिक शत्र पूरा नगरी बीचमै छाड्ने, नियमित नहुने र कक्षा दोहोर्‍याउने बालबालिकाहरुको संख्या ....रहेको हुँदा साक्षर हुन नसक्ने र नव साक्षरको अवस्थामा रहेका व्यक्तिको संख्या अझैपनि अधिक रहेको ।
- निरक्षरता र गरिबीबिच अन्तरसम्बन्ध भएको ।
- अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षा संचालन गर्ने संस्था र सयन्त्र विकास नभएको ।
- निरक्षरहरुको संख्या ठूलो भएको स्थानमा मात्र कार्यक्रम संचालन गर्ने परिपाटीमा परिवर्नत ल्याउन नसकिएको ।

५.५ समस्या समाधानका लागि रणनैतिक क्रियाकलापः

क्र.सं..	समस्या	समाधानका रणनीति	क्रियाकलापहरु	जिम्मेवारीता
१	सामुदायिक सिकाई केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धि निर्देशिका नभएको	उपमहानगरको शिक्षा ऐनमा टेकेर सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निदेशिका तयार गर्ने	• निर्देशिका लेखनको जिम्मेवारी दिने • पारित गर्ने र जारी गर्ने	• उपमहानगरपालिका
२	सबै वडाहरुमा सामुदायिक सिकाई केन्द्र नभएको	सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्थापना गर्ने	• सामुदायिक सिकाई केन्द्र व्यवस्थापन तथा सञ्चालन निर्देशिका तयार गर्ने • स्थापनाका लागि वडा शिक्षा समितिलाई जिम्मा दिने • निर्देशिका अनुसार सामुदायिक सिकाई केन्द्र सबै वडामा क्रमशः स्थापना गर्ने	• वडा शिक्षा समिति • उपमहानगरपालिका
३	सामुदायिक सिकाई केन्द्रको उपयुक्त कार्यालय व्यवस्थापन कमी	निर्देशिका बमोजिम व्यवस्थित कार्यालय स्थापना गर्ने	• स्थानीय स्रोत खोज्ने • बजेटको व्यवस्था गर्ने • कार्यालय व्यवस्थापन गर्ने	• वडा शिक्षा समिति • सासिके व्यवस्थापन समिति • उपमहानगरपालिका
४	सिकाई केन्द्रको पदाधिकारीमा सासिके संचालन सम्बन्धी क्षमताको कमी	क्षमता अभिबृद्धि गर्ने	• सामुदायिक सिकाई केन्द्रको तालिम निर्देशिका तयार गर्ने • ५ बर्षभित्रका तह १, तह २ र तह ३ को तालिम दिने • सिकाई भ्रमणको आयोजना गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • वडा शिक्षा समिति • सामुदायिक सिकाई केन्द्र
५	नमूना सामुदायिक सिकाई केन्द्र नभएको	नमूना सा.सि. केन्द्र कम्तीमा एउटा स्थापना गर्ने।	• नमूना सामुदायिक सिकाई केन्द्रको मापदण्ड तयार गर्ने • भौतिक पक्ष, मानवीय श्रोतको व्यवस्थापन गर्ने	• उपमहानगरपालिका • शैक्षिक विकास महाशाखा

६	शैक्षिक तथ्यांक प्राप्त गर्न सकिने संस्थाको कमी	सा.सि. केन्द्रलाई शैक्षिक सूचना केन्द्रको रुपमा स्थापना गर्ने	• शैक्षिक सूचनाको सफ्टवेयर निर्माण गर्ने • कम्प्यूटर तथा सीपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था • नियमित रुपमा अपडेट गर्ने	• उपमहानगरपालिका • वडा शिक्षा समिति • सासिके
७	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षा संचालन गर्ने संस्था बिच समन्वय हुन नसक्नु	समन्वय समुह बनाई परिचालन गर्ने	• सामुदायिक सिकाई केन्द्र र त्यससँग काम गर्न सक्ने शैक्षिक संस्थाहरुको सूची बनाउने • समन्वय समुह बनाउने • नियमित बैठक राख्ने • मिल्दो काममा सँगसँगै काम गराउने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • वडा शिक्षा समिति • सासिके
८	निरक्षरको संख्या अझै पनि रहेको	साक्षर हुने अवसर प्रदान गर्ने	• आवश्यकता पहिचान गर्ने गरि साक्षरता लघु कक्षा संचालन गर्ने • एकले अर्को व्यक्तिलाई तथा एकले लघु कक्षा मार्फत साक्षर बनाउने जिम्मेवार दिने • परीक्षा दिएर बसेका विद्यार्थीलाई स्वयम सेवकको रुपमा परिचालन गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • वडा शिक्षा समिति • सासिके
९	साक्षरहरुलाई पठन–पाठनको अवसर नभएको	निरन्तर शिक्षाको कार्यक्रम योजना गर्ने	• निरन्तर शिक्षा, लघु कक्षा सञ्चालन गर्ने • घर परिवार, समाज र जीवनमा प्रयोग हुने बिषयबस्तु राख्ने	• उपमहानगरपालिका • सासिके
१०	विद्यालय उमेरका बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेका	विद्यालय भित्र ल्याउने	• सामुदायिक सिकाई केन्द्रले सर्वेक्षण मार्फत बालबालिका पहिचान गर्ने • विद्यालय प्रवेश गराउने • बिशेष छात्रबृत्तिको व्यवस्था गर्ने • अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्ने • अभिभावकलाई रोजगारीको अवसर दिने	• उपमहानगर पालिका • वडा शिक्षा समिति • नेपाल अभिभावक महासंघ • सासिके

११	कक्षा दोहोर्‍याउने दर विद्यमान रहे को	उत्तीर्ण प्रतिशत बढाउने कार्यक्रम गर्ने	• विद्यार्थी पहिचान गर्ने • पृष्ठ पोषण कक्षा संचालन गर्ने • घर परिवारमा पढाईको वातावरण बनाउने	• उपमहानगरपालिका • विद्यालय • सासिके
१२	विद्यालयमा अझै पनि बीचमै छाड्ने बालबालिका रहेको	बीचमा छाड्ने दरमा न्यूनीकरण गर्ने	• सामुदायिक सिकाई केन्द्रले विद्यालयसँगको समन्वयमा बालबालिकाको सूची तयार गर्ने • विद्यालय छाड्नुको कारण पत्ता लगाउने • समस्या सम्बोधन गर्ने • विद्यालयमा पुनः प्रवेश गराउने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • विद्यालय • सासिके
१३	विद्यालय बाहिर रहेका नव साक्षर र कम कक्षा पढेकाहरुलाई पुनः मूल धारमा ल्याउन नसकिएको	कक्षा ८ सम्मको आधारभूत शिक्षाको अवसर दिने	• सामुदायिक सिकाइ केन्द्रबाट कक्षागत विद्यार्थीहरुको सर्वेक्षण गर्ने • नगरभित्र अभियानको रुपमा प्रचार प्रसार गर्ने • कम्तीमा २ वडाको १ ठाउँमा पायक पर्ने गरी उडान मोडेल (Fast track) र खुल्ला विद्यालय मोडे लको शैक्षिक कार्यक्रम संचालन गर्ने • विद्यालयको मूल धारमा सहभागी गराउने • उमेर र अवस्थाले मूल धारमा नआउनेहरुका लागि कान्ति माविको खुल्ला विद्यालय, ज्ञानोदय रात्री मावि र साधना महिला विद्यालयको शैक्षिक कार्यक्रमसँग जोडिदिने • कक्षा ३, ५ र ८ सम्मको शैक्षिक योग्यताका लागि अवसर दिलाउने	• उपमहानगरपालिका • शैक्षिक विकास महाशाखा • विद्यालय • सासिके

१४	अनौपचारिक शिक्षा र सीपलाई जोडन नसकिएको	जीवन पर्यन्त शिक्षाको अवधारण अगाडी बढाउने	• उपमहानगरमा सीप परीक्षण महाशाखा गठन गर्ने • सीप र शिक्षालाई जोड्ने खालको पाठ्यक्रम, कार्यविधि निर्माण गर्ने • संघ सरकारको नीतिलाई जोड्ने • व्यक्तिको सीप र शिक्षालाई जोडेर योग्यताको प्रमाण पत्र प्रदान गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके
१५	अनौपचारिक शिक्षालाई आयआर्जनसँग जोड्न नसकिएको	स्थानीय परिवेश र आवश्यकता अनुसार आयआर्जन कार्यक्रम संचालन गर्ने	• स्थानीय परिवेश अनुसारको सीपको लागि तालिम संचालन गर्ने • आयमूलक कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने • उत्पादित सामग्रीको बिक्री र ढुवानीको व्यवस्थापन गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके
१६	सीप सिकेकाहरुसँग काम गर्न आर्थिक स्रोत नभएको	स्रोत जुटाउने कार्यक्रम संचालन गर्ने	• जोडकोष (Matching Fund) स्थापनाको कार्यविधि बनाउने • जोडकोष स्थापना गर्ने • जोडकोष संचालन गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके

१७	सीप प्राप्त गरेका व्यक्तिहरुलाई रोजगार प्रदान गर्न नसकिएको	रोजगारमूलक कार्यक्रम मार्फत सीप प्राप्त व्यक्तिलाई समाहित गर्ने	• ५ बर्षको अबधिमा सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरुमा ५ वटा सिलाई कटाई तालिम तथा रोजगार केन्द्र स्थापना गर्ने • कार्यविधि निर्माण गर्ने • प्रशिक्षक चयन गर्ने • निःशुल्क सिलाई कटाईको तालिम संचालन गर्ने • सिलाई प्रशिक्षण केन्द्र तथा रोजगार सेवा केन्द्र सञ्चालन गर्ने • बुनाइ, बुटिक्स र फेसन डिजाइन जस्ता रोजगार मूलक तालिम सञ्चालन गर्ने • काम र दक्षता अनुसार पारिश्रमिक दिने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके
१८	समुदायमा छरिएका समूहहरु एकतावद्ध भई क्रियाशील नभएको	आवद्धता गराई कार्यक्रममा एकरुपता ल्याउने	• समूहहरुको पहिचान गर्ने • कार्यविधि बनाउने • दक्षता र सक्रियताको आधारमा अगुवाई गने ं अवसर दिने	• वडा शिक्षा समिति • शैक्षिक विकास महाशाखा • टोल विकास संस्था • सासिके
१९	समुदायमा रहेको क्लबहरुको अभिलेख नरहेको	आवद्दता गराई सामाजिक काममा सहभागी गराउने	• क्लबहरुको पहिचान गर्ने • कार्यविधि बनाउने • दक्षता र सक्रियताको आधारमा अगुवाई गने ं अवसर दिने • सामुदायिक सचेतना र विकासका काममा सहयोगीको रुपमा सहभागी गराउने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके

२०	अनौपचारिक शिक्षा र खुल्ला विद्यालय क्षेत्रका बालबालिकालाई प्राविधिक धार को अवसर नभएको	प्राविधिक धारबाट माथिल्लो कक्षामा पुग्ने गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने	• विद्यार्थीको स्तर सुहाउँदो पाठ्यक्रम तयार गर्ने • संघीय शिक्षाको नीतिसँग समन्वय गर्ने • विद्यार्थीको पहिचान गर्ने • कार्यक्रम संचालन गर्ने सरकारी सयन्त्रको स्थापना गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके
२१	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका लक्षित समुहबीच भाइचारको सम्बन्ध नरहेको	लक्षित व्यक्तिबीच भाइचारा प्रतियो गिता आयोजना गर्ने	• कार्यक्रमको बिषय अनुसार सहभागी छनौट गर्ने • प्रतियोगिताको आयोजना गर्ने • **रामापिथेकस** शैक्षिक महोत्सवसँग जोडेर पुरस्कृत गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके
२२	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका सेवा प्रदाय संस्थाकाबीच भाइचारको सम्बन्ध नरहेका	सेवा प्रदायक संस्थाका बीच भाइचारा प्रतियोगिता आयोजना गर्ने	• कार्यक्रमको विषय अनुसार संस्था छनौट गर्ने • प्रतियोगिताको आयोजना गर्ने • **रामापिथेकस** शैक्षिक महोत्सवसँग जोडेर पुरस्कृत गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके
२३	लक्षित समूह र सेवा प्रदायकलाई प्रोत्साहन नभएको	प्रोत्साहन गर्ने	• काम र योगदानका आधारमा सूचक बनाउने • **रामापिथेकस** शैक्षिक महोत्सवसँग जोडेर प्रोत्साहन गर्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • सासिके
२४	उदाहरणीय व्यक्तिलाई समुदायमा चिनाउन नसकिएको	अनौपचारिक **शिक्षा दूत** नियुक्त गर्ने	• यो क्षेत्रको शिक्षाबाट माथिल्लो कक्षामा पुगेको, सामाजिक प्रतिष्ठाको स्थानमा पुगेको व्यक्तिको सूची बनाउने • दुई वर्षका लागि अनौपचारिक शिक्षा दूतको नियुक्ति गर्ने • सासिकेका कार्यक्रमहरुमा उदाहरणीय व्यक्तिको रुपमा उपस्थित गराई अनुभव साट्न लगाउने • मासिक रुपमा भाडा र खाजा खर्च पुग्ने गरी भत्ता उपलब्ध गराउने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • टोल विकास संस्था • अभिभावक महासंघ • सासिके

५.६ अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा कार्यक्रमको ५ बर्षे भौतिक लक्ष्य तथा अनुमानित लागत

क्र. स.	कार्यक्रम	ईकाइ	जम्मा ईकाइ संख्या	वार्षिक इकाई लागत (रु हजार मा)	भौतिक पक्ष					अनुमानित लागत					जम्मा लागत (रु हजार मा)	कैफियत
					पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष		
१	सामुदायिक सिकाई केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका तयार गर्ने	निर्देशिका	१		१											
२	सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्थापना गर्ने	केन्द्र	१४		३	३	३	३	२							
३	अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा संस्था नगर समन्वय समिति गठन	समिति	१		१											अनौपचारिक, जीवनपर्यन्त शिक्षा र समान प्रकृतिको संस्थाका सहभागीता गराउने
४	सिएलसीको कार्यालय व्यवस्थापन गर्ने	कार्यालय	१९		८	३	३	३	२							
५	सिएलसीको क्षमता अभिवृद्धि तालिम	तालिम	३		१	१	१									तीन तहको तालिम संचालन गर्ने

६	नमूना सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्थापना गर्ने	केन्द्र	१		१											
७	शैक्षिक सूचना केन्द्र स्थापना	केन्द्र	१९		८	३	३	३	२							
८	समन्वय समुह गठन र परिचालन	सम न्वयव समुह	१९		८	३	३	३	२							
९	साक्षरता लघु कक्षा संचालन	कक्षा	२०७		२४	३३	४२	५१	५७							
१०	निरन्तर कार्यमूलक लघु कक्षा संचालन	कक्षा	५१३०													एक कक्षामा २५ जना
११	निरन्तर भर्ना अभियान सञ्चालन	वि द्यालय	३८													सासिके स्थापना भएका वडामा संचालन गर्ने
१२	अभिभावक सहयोग कार्यक्रम	वि द्यालय	३८													,,
१३	ड्प आउट जिरो कार्यक्रम	वि द्यालय	३८													,,
१४	उडान कक्षा सञ्चालन	कक्षा	३८		१९		१९									
१५	खुल्ला विद्यालय स्रोत कक्षा सञ्चालन	कक्षा	३८		१९		१९									
१६	मूल प्रवाहीकरण गर्ने	कक्षा	३८			१९		१९								

१७	सीप परीक्षण महाशाखा स्थापना	केन्द्र	१			१										
१८	सीप परीक्षण पाठ्यक्रम निर्माण	संख्या	१		१											
१९	आयआर्जन तालिम संचालन	कक्षा	२०७		२४	३३	४२	५१	५७							५-७ दिनको चलाउनुपर्ने
२०	आयआर्जन समुह स्थापना र आयमूलक क्रियाकलाप सञ्चालन	समूह	२५		८	४	४	४	५							वडा नं. ११, १२ र १८ मा तीनवटाका दरले
२१	जोड कोष स्थापना	केन्द्र	१९		८	३	३	३	२							
२२	सिलाई, कटाई, बुनाई, बुटिक, फेसन डिजाइन तालिम तथा रोजगार केन्द्र स्थापना	केन्द्र	२०		४	४	४	४	४							
२३	क्लबहरुको आवद्धता तथा समूह गठन	केन्द्र	१९		८	३	३	३	२							
२४	खुल्ला विद्यालय धारमा प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गर्ने	संख्या	१													नीतिगत रुप्मा स्थापना गर्ने, एजेण्डा स्थापित गर्न पहल गर्ने
२५	लक्षित समूह र सेवा प्रदायक संस्थाबीच प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने (**रामापिथेकस शैक्षिक महोत्सवमा**)	संख्या	५		१	१	१	१	१							नगरस्तरीय
२६	जीवनपर्यन्त **शिक्षा दूत** नियुक्त	दूत	१		१		१		१							२ वर्षको समय र हने गरी नियुक्ति गर्ने

खण्ड- ६

६. शिक्षक, कर्मचारी व्यवस्थापन र पेशागत विकास

६.१ परिचयः

राज्यको पुनः संरचनाको साथ साथै देशको परिवर्तित अवस्थामा बनाइएको नेपालको संविधानद्वारा प्रदत्त शिक्षाको समान पहुँचको हकलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन शैक्षिक संरचनामा भएको परिवर्तनलाई संस्थागत गर्न, नीतिगत र कानुनी व्यवस्थाहरु गरिएका छन् । शिक्षाकै गुणस्तरको सुधारको निमित्त शिक्षक दरबन्दीको पुनरावलोक गर्दै समानुपातिक र समन्यायपूर्ण ढगंले वितरण गर्न निश्चित योजना र कार्यविधि तयार गर्नु आवश्यक रह्यो । विद्यालयहरुको पुनः संरचना गर्ने कार्यलाई हेर्दा प्रारम्भिक बाल शिक्षादेखि कक्षा आठसम्मलाई आधारभूत (०-८) र माध्यमिक (९-१२) तहमा वर्गीकरण गरिएको छ । यस्तो परिवर्तित सन्दर्भमा प'रानो मौज'दा व्यवस्थामा राज्यद्वारा श्रोत साधनहरुको समयानुकुल र समतामूलक वितरण गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको हुँदा बुटवल उपमहानगरपालिकाभित्र पनि विद्यमान शिक्षक दरबन्दी, विद्यालयकर्मचार ीहरुको अवस्थाको अध्ययन अनुसन्धान र पुनरावलोकन गरी पुनर्वितरण गर्ने यो योजनाको लक्ष्य रहेको छ । यसको अतिरिक्त वर्तमान अवस्थासम्म आइपुग्दा विद्यमान नीतिगत कानुनी व्यवस्था र शिक्षक दरबन्दी र विद्यालय कर्मचारीहरुको मिलान गर्दा ध्यान दिनुपर्ने विषयहरु र शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीहरुको सन्दर्भमा शिक्षक व्यवस्थापन, पेशागत विकासका लागि अपनाउनुपर्ने नीतिगत व्यवस्था समावेश गरिदा यो जना कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा सहजता हुने देखिन्छ ।

विद्यमान अवस्था

नेपालको संविधानले सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत शिक्षा (प्रारम्भिक बाल विकासदेखि कक्षा ८ सम्म) लाई अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने मौ लिक हकको रुपमा व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै गरी अपाङ्गता भएका र आर्थिक रुपले विपन्न नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीपमूलक, रोजगारमूलक तथा जनमुखी बनाउने विषय संविधानमा उल्लेख गरिएको छ । नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हकको व्यवस्था नेपालको संविधानले गरेको छ ।

विद्यालयमा विद्यार्थी ल्याउने, टिकाउने, सिकाउने र राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा उपलब्ध अवसर हरुलाई सजिलोसँग लिन सक्ने (बिक्न सक्ने) बनाउने हाम्रो शिक्षा पद्धतिको उद्देश्य रहेको पाइन्छ । मूलरुपमा शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षण पेशामा सक्षम शिक्षक भित्र्याउने, टिकाउने, क्रियाशील तुल्याउने र आफ्नो पेशा र कामको जिम्मेवारीप्रति जवाफदेखी बनाउने योजनाका साथ विद्यालयहरुमा शिक्षक दरबन्दी कायम हुनु आजको आवश्यकता हो भने विद्यालय कर्मचारीहरुको दरबन्दीको व्यवस्था गर्नङ्ग अर्को आवश्यकता हो ।

बुटवल उप-महानगरपालिकाको तहगत रुपले वर्तमान अवस्थाको विद्यार्थी संख्या र स्वीकृत शिक्षक दरबन्दीको अवस्था निम्न अनुसार रहेको छ ।

तहगत रुपको वर्तमान अवस्थाको दरबन्दी विवरण

बुटवल उपमहानगरपालिकाको तहगत शिक्षक दरवन्दी विवरण २०७६

क्र.स.	तह	स्थाई	राहत/अनुदान	जम्मा
१	आधारभूत तह (१-५)	१७८	२२	२००
२	आधरभूत तह (६-८)	५७	२२	७९
३	माध्यमिक तह (९-१०)	५४	२१	७५
४	माध्यमिक तह (११-१२)	६	१५	२१
	जम्मा	२९५	८०	३७५

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

बालविकास तुलनात्मक विद्यार्थी संख्या (सामुदायिक मात्र)

साल	बालविकास		
	छात्र	छात्रा	जम्मा
२०७४	५८१	५३२	१११३
२०७५	७०८	६११	१३१९
२०७६	७७२	७०२	१४६०

स्रोत : शैक्षिक विकास महाशाखा

सामुदायिक विद्यालयको तहगत तुलनात्मक विद्यार्थी संख्या

साल	आधारभूत तह १-८			माध्यमिक तह कक्षा ९ र १०			माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२			कूल जम्मा छात्र छात्रा		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
२०७४	४७२५	५१९६	९९२१	१६८३	१७५७	३४४०	१७७३	२०६४	३८३७	८१८१	९०१७	१७१९८
२०७५	५३२९	५३३४	१०६६३	१६११	१८२४	३४३५	२४०९	२३८२	४७९१	९३१६	९५३१	१८८८९
२०७६	५३५१	५४२७	१०७७८	१९५१	१९६३	३९१४	१९७७	२१८१	४१५८	९२७९	९५७१	१८८५०

स्रोतः बुटवल उपमहानगरपालिका शैक्षिक विकास महाशाखा

संस्थागत विद्यालय तर्फ तहगत रुपको तुलनात्मक विद्यार्थी संख्या

साल	आधारभूत तह १-८			माध्यमिक तह कक्षा ९ र १०			माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२			कूल जम्मा छात्र छात्रा		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
२०७४	११८०५	८६४१	२०४४६	१६५९	२४२०	४०७९	२२२७	२०६४	४२९१	१५६९१	१३१२५	२८८१६
२०७५	१०३५१	९८६१	२०२१२	२३८७	१६६४	४०५१	४३१०	२८०२	७११२	१७०४८	१४३२७	३१३७५
२०७६	NA	NA	२७३९४	NA	NA	५५४९	NA	NA	९८११	NA	NA	४२७५४

स्रोतः बुटवल उपमहानगरपालिका शैक्षिक विकास महाशाखा

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुको ३ वर्षे विद्यार्थी विवरण

साल	जम्मा विद्यार्थी संख्या सामुदायिक संस्थागत तथा धार्मिक मात्र			सामुदायिक मात्र			संस्थागत मात्र			धार्मिक मात्र			बाल विकास केन्द्र		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
२०७४	२१०४५	१७१०२	३८१४७	८१८१	९०१७	१७१९८	१५६९१	१३१२५	२८८१६	२३	६१	८४	५८१	५३२	१११३
२०७५	२१८६९	२७८६९	४९५२४	९३१६	९५३१	१८८८९	१७०४८	१४३२७	३१३७५	NA	NA	NA	७०८	६११	१३१९
२०७६	NA	NA	NA	९२७९	९५७१	१८८५०	NA	NA	४२७५४	१२९	६७	१९६	७७२	७०२	१४६०

स्रोतः बुटवल उपमहानगरपालिका शैक्षिक विकास महाशाखा

उपरोक्त तथ्याङ्कलाई मात्र आधार मान्दा उच्चस्तरीय कार्यदल २०७४ ले उल्लेख गरे अनुसारको सामुदायिक विद्यालय तर्फ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हेर्दा तहगत रुपले दर बन्दी निम्न अनुसार रहनु पर्ने देखिन्छ।

सामुदायिक विद्यालयको हुनुपर्ने तहगत दरबन्दी

तह	विद्यालय संख्या	विद्यार्थी संख्या	भएको शिक्षक संख्या	आवश्यक	कमी	बढी
आधारभूत तह (१-८)	१८	१०७७८	२७९	२७०		९
माध्यमिक तह ९-१०	११	३९१४	७५	९८	२३	
माध्यमिक तह ११-१२	९	४१५८	२१	९८	८५	

स्रोतः बुटवल उपमहानगरपालिका शैक्षिक विकास महाशाखा

शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण सुझाव कार्यदल २०७५ अनुसार देशभरिका कुल ९४४७ वटा माविमा हाल शिक्षक १९,५१७ कार्यरत् छन् । तिनीहरूमा आवश्यक शिक्षक दरबन्दी संख्या ४३,०१२ हो । यस हिसाबले अपुग हुने शिक्षक २४,३८४ हो । यसै तथ्याङ्कको आधारमा यस बुटवल उपमहानगरपालिकामा पनि दरबन्दीको अवस्था न्यून रहेको देखिन्छ।

पहिलो पटक नगरभरिका सम्पूर्ण शिक्षक दरबन्दीलाई स्थानीय सरकारको स्वामित्वमा लिएर मूलत विद्यार्थी संख्याको आधारमा नगरस्तरीय रूपमा विवरण गरिनु उपयुक्त हुन्छ। स्थानीय तहले समेत संघीय तहले सुझाएको मापदण्डको आधारमा विद्यालयहरुलाई उक्त दरबन्दी प्रदान गर्दा न्यायिक वितरण कायम हुन्छ। यसरी वितरण गर्दा मानव विकास सूचाङ्कको आधारमा समतामूलक प्रबन्धलाई समेत ध्यान दिनु उपयुक्त हुन्छ। दरबन्दी पुनर्वितरण र मिलानको कार्यलाई नितान्त प्राविधिक कार्यको रुपमा नीतिगत व्यवस्था गरी विद्यार्थी संख्या र भूगोलको आधारमा स्वतः मिलान हुने गरी संरचनागत व्यवस्था कानुनमै गर्नुपर्ने हुन्छ।

आधारभुत तहको प्राथमिक तहमा शिक्षकको संख्या तुलनात्मक रुपले बढी भएकोले उक्त संख्यालाई सोही तहको माथिल्लो श्रेणी वा मा.वि. तहको तल्लो श्रेणीमा स्तरोन्नति गर्ने विकल्पलाई उपयोग गर्न सकिन्छ । यसो गर्दा तल्लो तहमा दरबन्दीमा वर्षोदेखी कार्यरत शिक्षक शिक्षिकाहरु जसकसो निमायनुसारको योग्यता पुगेकालाई माथिल्लो तह वा श्रेणीमा आन्तरिक प्रतिस्पर्धा गराई पदस्थापना गराउने विकल्प व्यवहारिक हुने देखिन्छ। साविकको दरबन्दी बाहेक आधारभूत तह र माध्यमिक तहका विद्यालयहरुमा शिक्षक र कर्मचार ीका लागि स्थायी दरबन्दीको व्यवस्था गरि पेशागत स्थायित्वसहितका सुविधाको प्रबन्ध गरिनु आवश्यक छ।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले सिफारिस गरेको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:४० को आधार मा यस उपमहानगरपालिकामा आधारभूत तह (१-८) मा विद्यार्थी संख्या १०७७८ रहेको र उक्त तहमा स्वीकृत शिक्षक दरबन्दी प्रा.वि. र नि.मा.वि. को जोड २७० को अनुपातमा ९ जना शिक्षक बढि देखिएता पनि कक्षामा न्यून विद्यार्थी संख्या भएका विद्यालयहरुमा विषय र कक्षागत आधारमा दरबन्दी तोकिनुपर्दा सो संख्या पनि न्यून देखिन्छ। माध्यमिक (९-१०) मा मौजुदा दरबन्दीको आधारमा २३ जना र माध्यमिक (११-१२) मा ८५ जना शिक्षक अपुग हुने उपलब्ध तथ्यांकले प्रस्ट पार्दछ। तर आधारभूत र माध्यमिक तहमा विषयगत आधारबाट दरबन्दी तोकिनु पर्ने हुनाले औषत रुपले आउने दरबन्दीमा विषयगत दरबन्दी थप गर्नुपर्ने हुन्छ। यसको अतिरिक्त आधारभूत तह (६-८) मा न्यूनतम ५ जना माध्यमिक तह (९-१०) मा ६ र माध्यमिक तह (११-१२) मा ५ वटा दरबन्दी रहनु पर्ने हुन्छ।

यसको अतिरिक्त विद्यालयहरुमा लेखापाल, कार्यालय सहायक, कार्यालय सहयोगी, कम्प्यूटर सहायक, स्वास्थ्यकर्मी, अतिरिक्त क्रियाकलाप शिक्षक, माली, बगैंचे, सरसफाइ पालेहरुको आवश्यकताको आधारमा व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।

माथि उल्लेखित तालिका अनुसार बुटवल उपमहानगरपालिका अन्तरगत सामुदायिक विद्यालय तर्फको बाल विकासदेखि कक्षा १२ सम्मको २०७६ सालको छात्र छात्राहरुको १.३७ को वृद्धि दरको अनुपातमा अन्य सबै कुराहरु यथावत रहेमा २०८१ साल सम्ममा निम्न अनुसारको छात्र छात्राहरु हुने देखिएको छ।

प्रक्षेपण अनुसार सामुदायिक विद्यालयको मात्र विद्यार्थी संख्या (२०७६-२०८१)

साल	आधारभूत तह १-८			माध्यमिक तह ९ र १०			माध्यमिक तह ११ र १२			जम्मा छात्र र छात्रा		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
२०७६	५४२७	५३५१	१०७७८	१९५१	१९६३	३९१४	२१८१	१९७७	४१५८	९५७१	९२७९	१८८५०
२०८१	७४३५	७३३१	१४७६६	२६७३	२६८९	५३६३	२९८७	२७०८	५६९५	१३११२	१२७१२	२५८२४

स्रोतः बुटवल उपमहानगरपालिका शैक्षिक विकास महाशाखा

माथि उल्लेखित तालिकाको आधारमा प्रक्षेपण अनुसारको २०८१ सालमा हुने छात्र छात्राहरुको आधारमा नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले गरेको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात व्यवस्था १:४० अनुसार वर्तमान दरबन्दीको आधारमा दरबन्दी आधारभूत तहमा चाहिने संख्या ३७० मा हाल भएको २७९ घटाउँदा ९१ जना र माध्यमिक ९-१० मा चाहिने १३४ मा वर्तमानमा रहेको ७५ मा नपुग थप गर्नुपर्ने ५९ र माध्यमिक ११-१२ मा चाहिने १४२ मा हाल रहेको २१ घटाउँदा १२१ गरी कुल २७० दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ। पूर्व प्राथमिक तर्फ हालको विद्यार्थी संख्याको आधारमा जम्मा दरबन्दी कोटा संख्या ६१ रहेको र २०८१ सालको विद्यार्थी संख्याको आधारमा हुने २००१ विद्यार्थीको आधारमा १:२० को अनुपातमा चाहिने दरबन्दी १०० मा वर्तमान दरबन्दी ६१ घटाउँदा ३९ दरबन्दी थप गर्नुपर्ने हुन्छ।

विद्यालय कर्मचारी

क) वर्तमान अवस्थाः

बुटवल उपमहानगरपालिका अन्तरगत जम्मा ५३ जना (कार्यालय सहायक र कार्यालय सहयोगी) हरुलाई नेपाल सरकारले तोकिदिएको सुविधाको अतिरिक्त मासिक थप २०००।- सुविधा उपलब्ध गराउने गरिएको छ। विद्यालय र समुदायमा सञ्चालित बालविकास कक्षामा अध्यापन गर्ने बालविकास सहयोगीहरुलाई नेपाल सरकारले तोकेको बाहेक स्थानीय नगरपालिकाले पोशाक भत्ता वापत रु. ५०००।- (वार्षिक रुपमा) र मासिक रुपमा १०००।- अतिरिक्त भत्ता उपलब्ध गराउने गरिएको छ।

(ख) भविष्यमा गर्नु पर्नेः

- विद्यालयहरुमा आवश्यकतानुसार कर्मचारीहरुको निम्न अनुसार प्रवन्ध हुन आवश्यक छ।
- कक्षा १-५ चलेका सामुदायिक विद्यालयमा न्यूनतम रुपमा कार्यालय सहयोगी एकजना
- कक्षा १-८ चलेका सामुदायिक विद्यालयमा न्यूनतम एक जना कार्यालय सहायक र १ जना कार्यालय सहयोगी
- कक्षा १-१० चलेका सामुदायिक विद्यालयमा न्यूनतम एकजना कार्यालय सहायक र २ जना कार्यालय सहयोगी
- कक्षा १-१२ चलेका सामुदायिक विद्यालयमा न्यूनतम दुईजना कार्यालय सहायक, १ जना लेखापाल र २ कार्यालय सहयोगी

माथि उल्लेखित दरबन्दी (कर्मचारी) १-५ मा विद्याथी संख्या ३०१ भन्दा माथि अधिकतम ५०० सम्म भएमा कार्यालय सहयोगी थप १ जना। यसैगरी प्रति ३०० जनाको छात्रछात्राहरुको वृद्धिमा थप १ जना कार्यालय सहयोगीको थप गर्न वान्छनीय रहने। बालविकास कक्षा सञ्चालित विद्यालयहरुमा १ जना आयाको व्यवस्था

(दरबन्दी) गरिनु र विद्यालय समावधीभर कार्य समय तोकिनु वान्छनीय हुनेछ। माथि उल्लेखित सबै कर्मचार ीहरुको तलवमान न्यूनतम नेपाल सरकारले तोकेको न्यूनतम स्केल भन्दा कमी हुनु हुँदैन। शिक्षाको वर्तमान नीति अनुसार विद्यार्थीहरुको स्वास्थ्य परीक्षणको लागि नर्स, पुस्तकालय व्यवस्थापनको लागि लाईब्ररियन र अतिरिक्त क्रियाकलापको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप शिक्षक, कम्प्यूटर सहायक, माली, बगैंचे, सरसफाई पालेहरुको आवश्यक दरबन्दीको व्यवस्था हुनुपर्ने छ।

अवसर

- स्थानीय सरकारलाई शिक्षाको जिम्मेवारी दिनु
- योग्यता प्राप्त शिक्षकको उपलब्धता हुनु
- तालिम प्राप्त शिक्षकको पर्याप्तता रहनु
- योग्य तथा तालिम प्राप्त प्र.अ. को व्यवस्था हुनु
- स्थानीय शिक्षा ऐन नियम तयार गरी कार्यान्वयन गरिने व्यवस्था हुनु

चुनौति

- पर्याप्त विषयगत दरवन्दी नहुनु
- तहगत, योग्यता र तालिम भएको प्रधानाध्यापकको सबै विद्यालयहरुमा दरबन्दीको व्यवस्था नरहनु
- तहगत शिक्षक दरबन्दी मिलान र व्यवस्थापन गर्न नसक्नु
- विद्यालय सुपरीवेक्षण र अनुगमन प्राथमिकता नदिनु
- शिक्षकलाई सेवा प्रवेशको तालिमको व्यवस्था नहुनु
- हालको संरचनागत तहमा योग्यता र तालिम पुगेका शिक्षकको व्यवस्था नहुनु
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक विषयमा अध्यापन अनुमतिको बाध्यता रहनु
- शैक्षिक तथ्याङ्कहरुको व्यवस्थापनमा कमी रहनु
- प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइलाई प्रयोगमा ल्याउन उपयुक्त तालिमको व्यवस्था नहुनु
- शिक्षामा न्यून बजेट विनियोजन हुनु
- शिक्षकहरुको आकर्षक तलब मान नहुनु
- संस्थागत रुपमा सञ्चालित विद्यालयका शिक्षकहरुलाई तालिमको व्यवस्था नहुनु

समस्या र समाधानका रणनैतिक क्रियाकलापहरु

क्र.सं.	समस्या	समाधानका रणनीति	गरिने क्रियाकलापहरु	जिम्मेवारीता
१	विद्यालयहरुमा विषयगत शिक्षक दर बन्दी नहुनु	• विषयगत दरबन्दीमा सम्बन्धित विषयका शिक्षक मात्र नियुक्ति हुनुपर्ने । • स्थापित नीतिगत व्यवस्थालाई कानुनी आधारमा अक्षरस पालना गर्ने	• विषयगत दरबन्दी माग गर्ने • विज्ञापन सूचना प्रकाशित गर्ने • योग्यतम शिक्षकलाई नियुक्ति गर्ने ।	• विद्यालय व्यवस्थापन समिति • शिक्षक छनौट गर्ने निकाय • स्थानीय शैक्षिक विकास महाशाखा
२.	योग्य प्रधानाध्यापकको नियुक्ति गर्न असमर्थ देखिनु ।	• नियुक्ति गर्नु अघि कम्तीमा ५ वर्षको विद्यालय विकास योजना प्रस्ताव प्रस्तुत गर्ने । • योजनाको आधारमा प्रयाप्त अधिकार दिएर करार प्र.अ. नियुक्ति गर्ने ।	• नीति नियम अनुसार दरबन्दी माग गर्ने • विज्ञापन सूचना प्रकाशित गर्ने • योग्यतम व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्ने ।	• विद्यालय व्यवस्थापन समिति • शिक्षक छनौट गर्ने निकाय • स्थानीय शैक्षिक विकास महाशाखा
३.	सामुदायिक विद्यालयहरुमा प्राविधिक र व्यवसायिक विषय सञ्चालन गर्न पूर्वाधार र दक्ष जनशक्तिहरुको अभाव ।	• पूर्वाधार तयार गर्न कार्यविधि बनाउने । • जनशक्ति व्यवस्थापनमा पूर्व योजना तयार गर्ने ।	• स्थापित व्यवस्था कुराहरुलाई पालना गर्दै पूर्वाधार र आवश्यक श्रोतको व्यवस्था गर्ने • व्यवसायिक र प्राविधिक दरबन्दीहरु योग्यता अनुसार माग गर्ने ।	• स्थानीय सरकारले शिक्षा ऐन नियमहरुलाई पुनरावलोकन गरी विषय सान्दर्भिक बनाउने ।

४.	मदरसा, गुरुकुल, खुल्ला, महिला विद्यालयमा शिक्षक दर बन्दी व्यवस्था नहुनु।	• धार्मिक विद्यालयहरु समेतको दर बन्दीको व्यवस्था गर्ने ।	• विषयगत दरबन्दी माग गर्ने • विज्ञापन स□चना प्रकाशित गर्ने • योग्यतम शिक्षकलाई नियुक्ति गर्ने।	• विद्यालय व्यवस्थापन समिति • शिक्षक छनौट गर्ने निकाय • स्थानीय शैक्षिक विकास महाशाखा
५.	प्रारम्भिक बाल विकास कक्षामा शिक्षक दरबन्दी नर हनु।	• नियुक्ती हुने शिक्षकहरुको शैक्षिक यो ग्यता कानुनद्धारा निर्धारण गर्ने।	• विषयगत दरबन्दी माग गर्ने • विज्ञापन स□चना प्रकाशित गर्ने • योग्यतम शिक्षकलाई नियुक्ति गर्ने।	• विद्यालय व्यवस्थापन समिति • शिक्षक छनौट गर्ने निकाय • स्थानीय शैक्षिक विकास महाशाखा
६.	राहत र अनुदानमा अस्थाई प्रकृतिका शिक्षक नियुक्ति भएको ।	• यस्ता शिक्षकहरुलाई दरबन्दीमा रुपान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने। • शिक्षक सेवा आयोगमा शिक्षकको माग गर्ने।	• योग्यता पुगेका जनशक्ति स्वच्छ प्रतिस्पर्धाबाट परिप□र्ति गर्ने। • आयोगबाट पठाएको व्यक्तिहरुलाई शिक्षक पदमा नियुक्ति गर्ने।	• आवश्यक नीतिगत व्यवस्थाका लागि संघीय, प्रदेश र स्थानीय सर कार बीचको समन्वयमा निष्कर्षमा पुग्ने।
७.	प्रविधियुक्त तालिम लिएका पर्याप्त शिक्षक नहुनु।	• क्ष्क्रत तालिमको व्यवस्था गरिनु पर्ने • एचयवभअत को माध्यमबाट शिक्षण गर्ने।	• तालिम अप्राप्त सबै शिक्षकलाई मागको आधारमा तालिम दिने • आवश्यक सामग्री प्रदान गर्ने।	• शिक्षक • विद्यालय व्यवस्थापन समिति • शैक्षिक विकास महाशाखा

८.	शैक्षिक अभ्यासको अभाव हुनु	• प्रविधियुक्त शैक्षिक क्षेत्रको अध्ययन अवलोकन गर्ने । • आवश्यक क्षेत्रको पहिचान गर्ने ।	• नियमित रुपमा भौतिक अवलोकन भ्रमण गर्ने, गराउने	• विद्यालय • शैक्षिक विकास महाशाखा
९.	दरबन्दीहरु समानुपातिक रुपमा वितरण भएको दे खिनु ।	• विद्यार्थी संख्या र विषयको आधार मा शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्ने । • तहगत विद्यालयमा न्यूनतम दरबन्दी कायम गर्ने ।	• शैक्षिक विकास महाशाखाले आवश्यक दरबन्दीको व्यवस्था मिलाउने ।	• स्थानीय सरकार, शिक्षा समिति • विद्यालय व्यवस्थापक समिति • शैक्षिक विकास महाशाखा
१०	शिक्षामा विनीयोजित बजेट न्यून हुनु	• स्थानीय सरकारले शिक्षालाई २१% बजेट छुट्याउने	• स्थानीय सरकारले बजेट तर्जुमा तोकिएको % मा बजेट व्यवस्था गर्ने • विनियोजित बजेट अनिवार्य रुपले कार्यान्वयन गर्ने	• स्थानीय सरकार
११.	शिक्षक बाहेकका अन्य कर्मचारीहरुको दरबन्दी स्थापना नहुनु	• आवश्यकताको आधारमा दरबन्दी स्थापना गर्ने	• विद्यालयहरुमा तहगत र विद्यार्थी संख्यालाई आधार मानी दरबन्दी सृजना गर्न कानूनी व्यवस्थ ा गर्ने । • कानूनी व्यवस्था अनुसारको दरबन्दी प्रत्येक विद्यालयमा कायम गर्ने ।	• स्थानीय सरकार • शैक्षिक विकास महाशाखा
१२	संस्थागत विद्यालयका शिक्षक कर्मचार ीहरुलाई तालिम, प्रशिक्षण इत्यादिमा समावेश नगराइनु	• तालिम दिने व्यवस्था मिलाउने	• संस्थागत विद्यालयमा काम गर्ने शिक्षक कर्मचार ीलाई पनि मूलधारको तालिममा समावेश गर्ने नीति बनाउने । • प्रत्येक संस्थागत विद्यालयको अवस्था पहिचान गरी तालिम तथा प्रशिक्षण दिने ।	• शैक्षिक विकास महाशाखा • विद्यालय

१३	विद्यालयको नतिजा सुधारका लागि प्र.अ. र शिक्षक बीच करार नहुनु	• नतिजाको सुधारका लागि शिक्षक जिम्मेवार हुनुपर्ने	• प्र.अ. तथा शिक्षकले सम्बन्धित विषयमा करार गर्ने। • गरिएको करार अनुसार कार्य सम्पादन गर्ने। • विद्यार्थीहरुको विषयगत उपलब्धीको आधारमा मूल्यांकन गर्ने।	• सम्बन्धित शिक्षक • प्र.अ. • शैक्षिक विकास महाशाखा
१४	प्रोत्साहनको कानूनी व्यवस्था नहुनु	• कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था गर्ने	• विद्यार्थीको उपलब्धी मूल्यांकनको आधारमा शिक्षक, कर्मचारीलाई प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत गर्ने	• वि.व्य.स. • शिक्षा समिति • शैक्षिक विकास महाशाखा
१५	शिक्षक कर्मचार ीहरुलाई दण्ड सजायको व्यवस्था नहुनु	• आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न नसक्ने शिक्षक र कर्मचारीलाई दण्ड सजाय गर्ने	• विद्यार्थी उपलब्धी मूल्यांकनको मापदण्ड तयार गर्ने। • उपलब्धी मूल्यांकन र कार्य सम्पादनको अभिलेख र ाख्ने। • उपलब्धि मूल्यांकन र कार्य सम्पादनको आधारमा दण्डसजाय गर्ने।	• प्र.अ. • वि.व्य.स. • नगर शिक्षा समिति • शैक्षिक विकास महाशाखा
१६	शिक्षक तथा कर्मचार ीहरुको सुरक्षाको व्यवस्था नहुनु	• सुरक्षाको कानूनी व्यवस्था गरिनु पर्ने	• ऐन कानूनमा सेवा सुरक्षाको स्पष्ट व्यवस्था गरिनुपने ै। • सफाइको मौका नदिइ कारवाही गर्न नहुने। • बदनीयत पूर्वक कारवाही भएको ठहरीय क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने।	• वि.व्य.स. • शैक्षिक विकास महाशाखा • नगर शिक्षा समिति

फोकलग्रुप डिस्कसनबाट प्राप्त सुझावहरु

पेशागत विकास सम्बन्धमा

सामुदायिक विद्यालयहरुमा पेशागत विकासको निमित्त निम्नानुसारका कार्यहरु गर्न उपयुक्त हुनेछ

- कमजोर (दुर्वल) पक्षलाई पहिचान गरी हटाउने
- सवल पक्षलाई क्रमश बढाउँदै लैजाने
- शिक्षक विद्यार्थी अभिभावकहरुको व्यवस्थित अभिलेख राख्ने
- शिक्षक विद्यार्थी अभिभावकहरुको लागि सेवा प्रवेश तालिम। पुरानालाई पुनरताजगी तालिम दिने
- विषयगत शिक्षक समितिहरुको निर्माण, नियमित बैठक, विषय गत समस्या पहिचान र समाधान
- सबै विषयको नमुना कक्षा प्रदर्शन गर्नुपर्ने
- उपयुक्त शिक्षण अध्यापन विधिको छनौट (विषय, कक्षा र तह अनुसार)
- वार्षिक, अर्धवार्षिक, त्रैमाषिक, साप्ताहिक र दैनिक पाठयोजना अनुसार अध्यापन, अनुगमन, निर ीक्षण, मुल्यांकन इत्यादी
- गृहकार्यको नियमित परिक्षण/सुधार गर्न निर्देशन
- विद्यार्थी मूल्यांकन (निर्माणात्मक) इत्यादि
- राम्रा शिक्षण संस्थाहरुको व्यवहारिक अध्ययन, अवलोकन भ्रमण
- औषत सिकाई उपलब्धी भन्दा तलका छात्र छात्राहरुलाई विशेष शैक्षिक कक्षा (विषयगत) संचालन
- विद्यार्थी खाजा व्यवस्था
- प्रत्येक शिक्षण संस्थाहरुमा अध्ययन तथा अनुसन्धान इकाईको गठन गर्ने
- सुचना प्रविधि केन्द्रित शिकाई प्रविधि विद्यालयहरुमा अपनाउने
- शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन क्रमिकरुपले ल्यावको विकास गर्दै लैजाने
- गुगलमा सवै प्रकारका शिक्षण सामाग्रीहरु पाइन्छन, तिनिहरुलाई सवै विद्यालयहरुमा पुर्‍याइ, सवै शिक्षकले प्रयोग गर्न सक्ने बनाउने
- नयाँ प्रविधिलाई प्रयोग गर्न पुर्वाधारहरुको क्रमशः विकास गर्ने
- विद्यालय क्षेत्रमा सुचना प्रविधि व्यापक बनाउने
- पुराना शिक्षकहरुलाई डिजिटल नेपालको अवधारणा अनुरुप ल्याउन अद्यावधिक हुने वातावरण र व्यवस्था मिलाउने
- पाठ्यक्रम र विद्यालय दुबै पक्षलाई सबल बनाउन जरुरी छ
- सुचना प्रविधि प्रयोगशाला व्यवस्थापन गर्न' पर्ने
- सबै सामुदायिक विद्यालयमा सुचना प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक छ
- शिक्षकहरुलाई नयाँ प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक छ, यसको निमित्त नगरका सबै सामुदायिक विद्यालयहरुमा क्रमशः सुविधायुक्त प्रयोगशाला विकास गर्नु आवश्यक छ
- कक्षा खाली भएको समयमा पनि छात्र छात्राहरुको रिक्त कक्षालाई सिकाउने (पढाउने) कार्यलाई निरन्तरता दिन सकिने र गुणस्तरीयता बढाउन (प्रविधि प्रयोग गरेर) सकिने
- समुदाय (अभिभावक) मा पनि यसको प्रयोग बढाएर विद्यार्थीहरुको पढाइलाई गुणस्तरीय बनाउन सकिन्छ
- सबै समुदायिक विद्यालयहरुमा आवश्यक एप्स को विकास गरी बालबालिकाहरुको दैनिक क्रियाकलाप तथा प्रगति विवरणहरु घर बसी हेर्न सक्ने व्यवस्था गर्न पुर्वाधार क्रमशः तयार गर्दै लैजाने

शिक्षाका नीतिगत कार्यहरु :

- सार्वजनिक शिक्षामा सबै भूगोल, आयस्तर, लिंग, जात/जाति, संस्कृतिका नागरिकको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित बनाउने
- गुणस्तरीय शिक्षकनै गुणस्तरीय शिक्षणको पहिलो र मुख्य पूर्वशर्त नगरभरिका सबै विद्यालयमा पर्याप्त संख्यामा दक्ष, योग्य र विषयगत शिक्षकहरू उपलब्ध गराइ सक्ने। कुनै पनि विद्यालयमा प्रभावकारी सुशासन र व्यवस्थापनका लागि प्रधानाध्यापक नै मुख्य व्यक्ति हुने भएकाले प्रधानाध्यापकलाई नै जवाफदेही, उत्प्रेरित, अधिकार सम्पन्न बनाइ सक्ने।
- नगरभरिका हरेक विद्यालयमा राष्ट्रिय गुणस्तर मापदण्ड अनुरूपको न्युततम भौतिक पूर्वाधार, शिक्षक कर्मचारी र अत्याधुनिक प्रविधि पुऱ्याई सक्ने ।
- उच्च दक्ष ब्यक्तिहरूलाई शिक्षक पेशामा आकार्षित गर्न शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई त्यही योग्यताको अरू क्षेत्रका कर्मचारीभन्दा ज्यादा र आकर्षक तलब, सुविधा र वृत्ति विकासको अवसर प्रदान गर्ने
- हरेकलाई मानसिक/शारीरिक रूपले समेत स्वस्थ बनाउन योग/प्राणायाम/ध्यानको न्युनतम ज्ञानले सम्पन्न बनाउने।
- शिक्षण विधि र परीक्षा प्रणालीमा ब्यापक परिवर्तन गर्ने।
- शिक्षणको उद्देश्य विद्यार्थी स्वयमूलाई आजीवन सिक्न र खोज्न सक्षम र उत्प्रेरित बनाउनमा केन्द्रित गर्ने। शिक्षण विधिमा प्रवचन विधि मात्र प्रयोग नगरी परियोजना, स्वतन्त्र लेखन, समूह कार्य, प्रस्तुती, सेमिनार, फिल्ड भ्रमण जस्ता थुप्रै सिर्जनात्मक विधि प्रयोग गर्ने।
- शिक्षणमा आधुनिक संचार, कम्प्युटर तथा अन्य अत्याधुनिक प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्ने।
- परीक्षालाई विद्यार्थीको वास्तविक सिकाइ र बुझाइ, सिर्जनशीलता, आफ्नै समालोचनात्मक र अनुसन्धान क्षमता प्रयोग गरेर नयाँ कुरा खोज्ने र थप्ने क्षमता मापन गर्ने साधनको रूपमा प्रयोग गर्ने।

...

शिक्षक कर्मचारी र पेशागत विकासको भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)

क्र.सं	कार्यक्रमहरु	साविक संख्या	इकाइ	जम्मा इकाइ संख्या	वार्षिक ईकाई लागत (रु. लाखमा)	भौतिक लक्ष्य					अनुमानित लागत					जम्मा लागत (रु. लाखमा)
						पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पांचौ वर्ष	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पांचौ वर्ष	
१	**शिक्षक दरबन्दी**															
(क)	पूर्व प्राथमिक	६१	शिक्षक	३९		८	१६	२४	३२	३९						
(क)	आधारभूत तह	२७९	शिक्षक	९१		१८	३६	५४	७२	९१						
(ख)	माध्यमिक तह	७५	शिक्षक	५९		१२	२४	३६	४८	५९						
(घ)	प्र.अ. नियुक्ति	२१	प्र.अ.	१२१		२४	४८	७२	९६	१२१						
(ङ)	आधारभूत तह	१४	प्र.अ.	१४		३	६	९	१२	१४						
(च)	माध्यमिक तह	२४	प्र.अ.	२४		५	१०	१५	२०	२४						
२	**शिक्षक तालिम (क्षमता विकास)**															
(क)	सेवा प्रवेश तालिम	-														
	पूर्व प्राथमिक	-	शिक्षक	३९		८	१६	२४	३२	३९						
	आधारभूत	-	शिक्षक	९१		१८	३६	५४	७२	९१						
	माध्यमिक	-	शिक्षक	५९		१२	२४	३६	४८	५९						
(ख)	विषय शिक्षक तालिम															
	आधारभूत (संस्थागत/सामुदायिक)		शिक्षक	३७०												
	माध्यमिक (संस्थागत/सामुदायिक)		शिक्षक	२७६												
(ग)	पुनर्ताजगी तालिम															
	आधारभूत	-														

	सामुदायिक	-	शिक्षक	२७९		२७९	२७९	२७९	२७९	२७९						
	संस्थागत	-	शिक्षक	५०५		५०५	५०५	५०५	५०५	५०५						
	माध्यमिक	-														
	सामुदायिक	-	शिक्षक	९६		९६	९६	९६	-	-						
	संस्थागत	-	शिक्षक	२७९		२७९	२७९	२७९	२७९	२७९						
(घ)	ICT तालिम															
	पूर्व प्राथमिक दरबन्दी निर्धारण	-	शिक्षक	१००		२०	२०	२०	२०	२०						
	आधारभूत	-	शिक्षक	३७०		७५	७५	७५	७५	७०						
	माध्यमिक	-	शिक्षक	२७६		५५	५५	५५	५५	५६						
(ङ)	अवलाकन भ्रमण															
	पूर्व प्राथमिक	-	शिक्षक			२०	२०	२०	२०	२०						
	आधारभूत	-	शिक्षक			७५	७५	७५	७५	७०						
	माध्यमिक	-	शिक्षक			५५	५५	५५	५५	५६						
(च)	विषयगत शिक्षक समिति गठन															
	आधारभूत	१८	विद्य(ालय			१८										
	माध्यमिक	२०	विद्य(ालय			२०										
(छ)	प्र.अ. व्यवस्थापन तालिम															
	सामुदायिक	३८	प्र.अ.	३८		१९		१९								
	संस्थागत	५७	प्र.अ.	५७			१९		१९	१९						
३	**विद्यालय कर्मचारी दरबन्दी व्यवस्थापन**															

	पूर्व प्राथमिक	१८	आया	१००		२०	४०	६०	८०	१००						
	आधारभूत	१८	सहयोगी	१८		४	८	१२	१६	१८						
	माध्यमिक	२०	कार्यालय	१८		४	८	१२	१६	१८						
		२०	सहयोगी	२०		४	८	१२	१६	१८						
(क)	खेलकुद शिक्षक	२०	शिक्षक	२०		४	८	१२	१६	१८						
(ख)	लेखापाल	-	ले खापाल	२०		४	८	१२	१६	२०						
(ग)	कार्यालय सहायक	-	कार्यालय	२०		४	८	१२	१६	२०						
(घ)	कार्यालय सहयोगी	-	सहयोगी	४०		८	१६	२४	३२	४०						
(ङ)	कम्यूटर सहायक	-	कम्यूटर स.	२०		४	८	१२	१६	२०						
(च)	पुस्तकालय सहायक	-	व्यक्ति	२०		४	८	१२	१६	२०						
(छ)	स्वस्थ्यकर्मी (नर्स)	-	व्यक्ति	३८		८	१६	२४	३२	३८						
(ज)	माली बगैंचा	-	व्यक्ति	३८		८	१६	२४	३२	३८						
(झ)	सफाईकर्मी	-	व्यक्ति	३८		८	१६	२४	३२	३८						
(ञ)	पाले	-	व्यक्ति	३८		८	१६	२४	३२	३८						
(ट)	आया	-	व्यक्ति	३८		८	१६	२४	३२	३८						

खण्ड-७

सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कन

७.१ परिचयः

शिक्षाका विभिन्न सुझाव प्रतिवेदन, ऐन नियम र विभिन्न तहमा स्थापित उच्चस्तरीय आयोगबाट सिफारिस गरिएका कार्यक्रमहरूले समेत विद्यालय अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य भनेको सेवा प्रवाहका लक्ष्यहरू एवं उपलब्धिहरू पत्ता लगाई सेवा प्रवाहमा सुधार गरी उच्चतम गुणस्तर प्राप्त गर्नु हो। नियमित अनुगमन, नियमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त हुने सूचना, तथ्य एवं जानकारीलाई योजना निर्माण, कार्यान्वयन, उपलब्धी प्राप्तीमा उपयोग गरी योजनाले निर्दिष्ट गरेको लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न सहयोग पुग्ने हुन्छ। मूल्याङ्कन तथा अनुगमनबाट प्रचलित ऐन, कानुन, नीति नियम, निर्देशिका, कार्यविधि अनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोखा गर्ने, उपलब्धिस्तर मापन गर्ने, भएकोले र क्षेत्रगत आधारमा प्राप्त लक्ष्य र प्रभावकारीताको मूल्याङ्कन गर्ने, मौजुदा सूचकहरूको अनुगमन गर्ने समेत कार्य एवं प्रक्रियामा आधारित हुने गर्दछ। योजनाले निर्धारित गरेको समय सिमाभित्र निर्देशित गरेका कार्यहरूको सम्पन्नता वा लक्ष्य पूरा भए नभएको हेर्न स्थलगत सुपरीवेक्षण, निरीक्षण तथा अनुगमन गरी यथासम्भव सुधारका उपायहरूलाई अवलम्वन र प्रयोग गरी कार्यहरूको प्रभावकारीता, उपयोगिता र सक्षमता वृद्धि गर्नुका सुझावहरू उपलब्ध गराउने कार्य समेत गर्नु अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको काम हो। विद्यालयसँग सम्बन्धित रहेर स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि, नगर शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, नगर शिक्षा अधिकारी, विद्यालय सुपरीवेक्षकका अतिरिक्त विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ र प्रधानाध्यापकको समेत अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा अहम भूमिका रहन्छ। यसैले सबल तथा नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रभावकारीता विना विद्यालयको सुधारहरू हुन नसक्ने हुँदा यी पक्षहरूलाई संयुक्त रूपमा परिचालन गर्न पर्ने आवश्यकता रहेको छ।

७.२ समस्या समाधान र क्रियाकलापहरूः

समस्या	समाधानको रणनीति	गरिने क्रियाकलाप	जिम्मेवारिता
विद्यालयको प्रभावकारी सुपरिवेक्षण नभएको	उपयुक्त नीति बनाइ लागु गर्ने	• स्पष्ट जिम्मेवारी दिई सुपरिवेक्षणमा खटाउने । • सुपरीवेक्षणलाई सूचक बनाउने • प्रतिवेदकको सूचक बनाउने	• शैक्षिक विकास महाशाखा
सुपरीवेक्षण कार्यलाई साधन र स्रो तको अभाव	सुपरीवेक्षकलाई न्यूनतम स्रोत साधनले सम्पन्न गराउनु पर्ने	• आवश्यक साधनको सूचि बनाउने • स्रोत साधन उपलब्ध गराउने • न्यूनतम कार्य अवधि तोकिनु पर्ने ।	• शैक्षिक विकास महाशाखा
वार्षिक सुपरीवेक्षण योजनाको अभाव हुनु	योजनावद्ध सुपरीवेक्षण गर्ने	• योजना निर्माण गर्ने, जिम्मेवारी तोक्ने र प्रतिवेदन लिने	• शैक्षिक विकास महाशाखा
सुपरीवेक्षकलाई आधुनिक प्रविधि अनुसारको क्षमता विकास तालिम नहुनु	तालिम प्राप्त सुपरीवेक्षण गराउने	• तालिमको पाठ्यक्रम तयार गर्ने • पाठ्यक्रम अनुसार तालिम गराउने	• शैक्षिक विकास महाशाखा
सुपरीवेक्षकलाई अध्ययन अवलोकन भ्रमणको अवसर प्राप्त नहुनु	स्वदेश तथा विदेशमा अध्ययन भ्रमणको अवसर दिनुपर्ने ।	• कार्ययोजना बनाइ बजेट व्यवस्थापन गर्ने • प्रत्येक वर्ष भ्रमणमा पठाउने • असल अभ्यासका प्रतिवेदन लिने	• शैक्षिक विकास महाशाखा
शिक्षा समितिबाट अनुगमन नहुनु	शिक्षा समितिबाट नियमित अनुगमन गर्नुपर्ने ।	• वडा शिक्षा समिति र नगर शिक्षा समितिबाट नियमित अनुगमन गर्नुपर्ने । • अनुगमन प्रतिवेदन दिनुपर्ने • शिक्षा समितिलाई जिम्मेवारी बनाउने	• नगर कार्यपालिका • शैक्षिक विकास महाशाखा

सुपरीवेक्षण प्रतिवेदनहरू कार्यान्वयनमा नरहनु	सुपरीवेक्षणबाट आएका प्रतिवेदन अध्ययन गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।	• सुपरीवेक्षकले दिएका सुझावलाई कार्यान्वयन गर्न'पर्ने • सुपरीवेक्षकलाई कार्यान्वयन भएको जानकारी दिनुपर्ने। • सुपरीवेक्षण प्रतिवेदनको अभिलेख गर्नुपर्ने।	• शैक्षिक विकास महाशाखा
विद्यालयको स्तरीकरण (वर्गीकरण) नहुनु	विद्यालयको स्तरीकरणका आधारहरु तयार गर्ने	• स्तरीकरणका आधारमा विद्यालयको स्तर निर्धारण गर्ने • स्तरीकरण भएका विद्यालयहरुको अभिलेख राख्ने	• शैक्षिक विकास महाशाखा • विद्यालय
विद्यालय प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत नहुनु	विद्यालय पुरस्कारको स्पष्ट आधार तयार गर्ने	• निर्धारित गरिएका आधारमा मूल्यांकन गर्ने • विद्यालयलाई पुरस्कार दिने र प्रोत्साहन गर्ने	• नगरकार्य पालिका • शैक्षिक विकास महाशाखा
शिक्षकलाई पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था नहुनु	शिक्षकलाई दिने दण्डसजाएका आधार सूचि तयार गर्ने	• निर्धारित आधारको मल्यांकन गरी शिक्षकलाई पुरस्कृत गर्ने • मूल्यांकनको आधार कमजोर देखिएका शिक्षकलाई सचेत गराउने वा दण्डदिने	• नगर कार्यपालिका • शैक्षिक विकास महाशाखा

७.३ नीतिगत व्यवस्था:

- शैक्षिक व्यवस्थापनको प्रत्येक तहमा प्राप्त उपलब्धीरु स्पष्ट गरिने ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीद्वारा सेवा प्रदान गर्ने र व्यवस्थापन पक्षलाई समन्वय गर्ने ।
- आधुनिक प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी शिक्षाको गुणस्तरीयतालाई जोड दिने ।
- शैक्षिक सूचना तथा तथ्याङ्कलाई अनुगमनको माध्यमबाट भरपर्दो र विश्वासिलो बनाउने ।
- समानुपातिक, समावेशी अनुगमन प्रणालीलाई सहभागिता मूलक बनाउने ।
- आर्थिक अनुगमन प्रणालीको विकास गरी पारदर्शिता र जवाफदेहीताको अनुभूति दिलाउने ।
- शिक्षाका सबै अवयवहरुलाई आधिकारीक प्रयोगका लागि उपयुक्त अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीको अनुसरण गर्ने ।
- विद्यालय तहमा आवश्यक हुने सबै प्रकारका सुपरीवेक्षण, अनुगमन, मूल्यांकन र व्यवस्थापनका सूचकहरु तयार गर्ने ।
- प्रत्येक तहमा समावेशीकरण, सामाजिक, सुशासन एवं व्यवस्थापनको निर्धारण गरी सूचाङ्क प्रणालीद्वारा कार्यक्रम निर्धारण र लागू गर्ने ।

७. वार्षिक भौतिक लक्ष्य तथा अनुमानित लागत

(रु. लाखमा)

क्र. सं.	कार्यक्रम	इकाई	जम्मा इकाई संख्या	प्रति इकाई लागत	भौतिक लक्ष्य					वित्तिय लक्ष्य/व्यवस्था					कुल योग	कै फियत
					१	२	३	४	५	१	२	३	४	५		
१	सुपरीवेक्षण योजना निर्माण	महिना	६०		१२	१२	१२	१२	१२							
२	सुपरीवेक्षक अभिमूखकरण	जना	२५०		५०	५०	५०	५०	५०							
३	सुपरीवेक्षक आइसीटी तालिम (स्वदेश र विदेश)	जना	१०		२	२	२	२	२							
४	अनुगमन साधन निर्माण	जना	२५		५	५	५	५	५							
५	सुपरीवेक्षण अवलोकन सिकाइ भ्रमण	जना	२५०		५०	५०	५०	५०	५०							
६	अनुगमन प्रतिवेदन	जना	६०		१२	१२	१२	१२	१२							
७	विद्यालय स्तरीकरण (वर्गीकरण)	संख्या	१००		६०	४०										
८	शिक्षक प्रोत्साहन र पुरस्कार (आधारभूत)	शिक्षक	५०		१०	१०	१०	१०	१०							
	माध्यमिक	शिक्षक	५०		१०	१०	१०	१०	१०							
९	विद्यालय प्रोत्साहन (सामुदायिक)	शिक्षक	३०		६	६	६	६	६							
	संस्थागत	शिक्षक	३०		६	६	६	६	६							

सन्दर्भ सामग्री

१. नेपालको संविधान २०७२, कानुन किताब व्यवस्था समिति

२. उच्च स्तरीय कार्यदलका प्रतिवेदन २०५५, शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं

३. उच्च स्तरीय कार्यदलका प्रतिवेदन २०५८, शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं

४. चौधौं (त्रिवर्षीय) योजना (२०७३) राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, काठमाण्डौं

५. विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम मूल दस्तावेज (२०६६-२०७२) शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं

६. विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०७३-२०८०), शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं

७. राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, थापाथली काठमाण्डौं

८. शिक्षा ऐन (संशोधन सहित), २०२८, कानुन किताब व्यवस्था, समिति, काठमाण्डौं

९. शिक्षा नियमावली (संशोधन सहित), २०५९ कानुन किताब व्यवस्था समिति, काठमाण्डौं

१०. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, काठमाण्डौं

११. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५, काठमाण्डौं

१२. दीगो विकास लक्ष्य २०१७-३० राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाण्डौं

१३. उच्च स्तरीय कार्यदलको प्रतिवेदन शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं

१४. नेपाल सरकारको कार्यक्रम बजेट २०७५/७६, काठमाण्डौं

१५. १५औं योजनाको आधारपत्र -२०७५, राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाण्डौं

१६. फ्लास रिपोर्ट २०७४-२०७५ शिक्षा विभाग सानोठिमी

१७. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप - २०७५, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, काठमाण्डौं

१८. राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको परीक्षा विश्लेषण दस्तावेज २०७३/७४

१९. ५ नं. प्रदेशको स्थिति पत्र २०७५ बुटवल

२०. जिल्ला शिक्षा योजना रुपन्देही २०६६-२०७१

२१. शैक्षिक दर्पण २०७४, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रुपन्देही

२२. नगर शिक्षा ऐन २०७४ बुटवल

२३. नगर शिक्षा नियमावली २०७५

२४. बुटवल उपमहानगरपालिकाको पार्श्व चित्र २०७४

२५. बुटवल उपमहानगरपालिकाको शैक्षिक क्यालेण्डर २०७४

२६. बुटवल सन्देश २०७६

२७. सरोकारवाला समूह छलफल-२०७५/७६

बुटवल उपमहानगरपालिका बुटवल नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

शैक्षिक विकास महाशाखा

नगर शिक्षा योजना निर्माण कार्यदल २०७५/२०७६

श्री छवि नेपाल	संयोजक
श्री डबल वि.सी.	सदस्य
श्री हेम बहादूर क्षेत्र	सदस्य
श्री कृष्ण मल्ल	सदस्य
श्री गोविन्द ज्ञवाली	सदस्य
श्री कुलराज शर्मा	सदस्य
श्री मित्रमणी खनाल	सदस्य-सचिव